T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ÇAĞ AVRUPA TARİHİ ÇALIŞMALARINDA BİR KAYNAK OLARAK MÜZENİN KULLANIMI: BRITISH MUSEUM ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BRITANNIA KÜLTÜR TARİHİ

GÜLHAN SINDI

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. SEVTAP GÖLGESİZ KARACA

EDİRNE 2024

Tezin adı: Orta Çağ Avrupa Tarihi Çalışmalarında Bir Kaynak Olarak Müzenin Kullanımı: British Museum Örneği Üzerinden Britannia Kültür Tarihi

Hazırlayan: Gülhan Sındı

ÖZET

Britanya Adaları tarihi, aynı zamanda İngiltere, İskoçya, Galler ve İrlanda'yı kapsayan dört ulusun tarihidir. Britanya Adaları ile coğrafi bağı olmayan İrlanda'nın, Britanya'nın tarihinin şekillenmesinde önemli bir payı vardır. Britanya'nın istila ve fetihlerle dolu tarihi, zaman içerisinde bu ulusların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Adanın güneydoğusunda yer alan bugünkü İngiltere'nin toprakları tarih boyunca siyasi ve kültürel bir merkez olmuştur. Britanya tarihi kaynaklarında, ilk olarak karşımıza adanın yerli halkı Britonlar ve baskın bir kültür olarak Keltler çıkar. Daha sonra 43 yılında Roma İmparatorluğu'nun Britanya'yı fethetmesiyle, "Roma Britanyası" olarak adlandırılacak bir dönem başlar. 410 yılında Roma İmparatorluğu'nun adadan çekilmesinin ardından Germen kökenli Anglo-Saxonlar Britanya'yı işgal eder. Anglo-Saxonlar, Britanya'da yedi krallık kurar ve hem kendi aralarında hem de yerli krallıklar arasında güç savaşları başlar. Bu krallıkların bir çatı altında toplanmasını sağlayan olay Vikinglerin gelişi olur. Viking Çağı (8.-11. yüzyıl) olarak adlandırılan dönemde başlayan saldırılar 1016 yılında bir Viking olan Cnut'un Britanya Kralı olarak tahta oturmasıyla sona erer. Britanya'nın büyük bir kısmında yerleşimler kuran Vikinglerin ada üzerindeki siyasi kontrolü uzun sürmez ve Normanların 1066 yılında Britanya'yı fethetmesiyle son bulur. Bu tezde, Britanya kültür tarihinin şekillenmesinde belirleyici rol oynayan bu toplumların günümüze kadar taşınan kültürel izlerini takip etmek ve yaşanan kültürel etkileşimleri ortaya koymak amacıyla hem kendi kültürlerini hem de etkileşime girdikleri kültürleri yansıtan maddi kalıntılar ele alınarak, Britanya kültür tarihi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: British Museum Eserleri, Britanya, Keltler, Roma, Anglo-Saxonlar, Vikingler, Kültür, Sanat.

Name of thesis: The Use of the Museum as a Resource for Medieval European History Studies: Britannian Cultural History through the case of the British Museum

Prepared by: Gülhan Sındı

ABSTRACT

The history of British Isles is also the history of four nations including England, Scotland, Wales and Ireland. Ireland without any geographical bonds with British Isles has an important role in forming the history of Britain. The history of Britain full of invasions and conquers resulted in the emergence of these nations in time. Lands of today's England located in the southern east of the isles have become a political and cultural centre throughout the history. In British historical sources, we first encounter the Britons, the indigenous people of the island, and the Celts as a dominant culture. Then, the period to be named as Roman Britain started upon the conquer of Britain by the Roman Empire in 43 (year). Following the withdrawal of the Roman Empire from the island in 410, Anglo-Saxons with German roots invaded Britain. Anglo-Saxons set seven kingdoms in Britain and the power struggle started both between themselves and local kingdoms. These kingdoms gathered under a single roof by the arrival of Vikings. The attacks which started in the period named as Viking Age (8-11 century) ended by ascending of Cunt, the Viking, as the King of Britain. The political control of Vikings founding settlement areas in great part of the Britain did not last long and Viking Age ended by the conquer of the Britain by Normans in 1066. The researchers will discuss material remains reflecting both their cultures and other cultures they interacted with, and endeavour for evaluating the cultural history of Britain in order follow cultural traces reaching today of these communities taking part in the formation of cultural history of Britain and to reveal cultural interaction.

Key Words: Works of the British Museum, Britain, Celts, Roman, Anglo-Saxons, Vikings, Culture, Art.

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihine ait maddi kalıntıların günümüze kadar taşınmasına aracılık eden müzelerin en önemli amacı kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bilim ve sanata hizmet eden müzeler aynı zamanda insanların merak duygusunu da giderir. Tarihsel süreci maddi kalıntılarla gözler önüne seren müzeler, bünyesinde barındırdığı tarihi eserlerle birçok bilim dalının yanı sıra tarih bilimine de kaynaklık eder. Maddi kalıntılar, ait oldukları toplumların özellikle kendileri hakkında yazılı kaynak bırakmamış olan toplumların siyasi ve sosyal yaşantıları hakkında bize önemli bilgiler sunar. Orta Çağ Avrupa tarihi çalışmalarında da önemli bir ana kaynak niteliği taşıyan maddi kalıntılar, bazı araştırmacıların kaynak yetersizliği nedeniyle "karanlık dönem" olarak adlandırdığı dönemlere de ışık tutar.

Ülkemizde Orta Çağ Avrupa tarihi çalışmalarının oldukça azdır ve mevcut çalışmalar genellikle literatür taramasına dayanmaktadır. Bizim bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız husus bir müzeyi kaynak olarak kullanmak ve müzede bulunan maddi kalıntılar üzerinden tarihi okumalar yapmaktır. Türkiye'de Orta Çağ Avrupa tarihi araştırmalarına yeni bir yöntem getirmek ve literatüre katkı sağlamak amacıyla bu yönteme başvurulmuştur. Bu çalışmada, Avrupa tarihinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan Britanya'nın kültür tarihi ele alınmıştır ve çalışmaya konu olan Britanya toplumlarının tarihsel süreçteki gelişimi, kültürel oluşum evreleri, etkileşim ve değişimlerini kronolojik olarak bir arada inceleme imkânı sunan British Museum bir kaynak olarak kullanılmıştır. British Museum'un kaynak olarak tercih edilmesindeki en önemli etken, Büyük Britanya'yı temsil eden ulusal müze olmasıdır. Bunun yanı sıra Londra'da bulunan Victoria and Albert Museum ve Oxford'daki Ashmoelan Museum'da sergilenen Britanya kültür tarihi ile ilişkili maddi kalıntılar incelendiğinde, bu müzelerin British Museum'a nazaran oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca çeşitli ülkelerin kültürel mirasını bünyesinde barındıran ve bu nedenle dünya çapında tanınan British Museum'un, kendi tarihinin müze içerisinde ne kadar yer kapladığı da gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın konusuyla ilgili olarak, British Museum içerisinde yer alan maddi kalıntılar incelenerek ve literatür taranarak Britanya kültür tarihi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasında izlenen yöntemi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, British Museum'da çalışmanın konusu dahilindeki tarihi eserlerin belirlenmesi ve fotoğraflanması amacıyla gerçekleştirilen müze çalışmasını; ikinci aşama ise kapsamlı bir literatür taramasını içermektedir. Britanya'nın zengin tarihi ve kültürel geçmişinin bir

sembolü olan British Museum'da, büyük çoğunluğu dünyanın çeşitli ülkelerinden getirilmiş olan koleksiyonların sergilendiği 95 adet oda bulunmaktadır. Antik ve Orta Çağ Britanyasına ait 40, 41, 49 ve 50 numaralı odalarda sergilenen maddi kalıntılar kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı, Antik Çağ'dan 1066 yılı Norman Fethi'ne kadar geçen tarihi süreçte Britanya kültür tarihinin, müzede sergilenen maddi kalıntılar esas alınarak incelenmesi şeklinde belirlenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Britanya kültürünün gelişimini ve kültürel geçişleri gözlemleyebilmek adına Antik Çağ'da adanın yerli halklarından başlayarak baskın bir kültür olarak karşımıza çıkan Keltler, La Tène sanatı üzerinden ele alınmıştır. Ardından Roma döneminde, Roma ve adaya özgü sanat üzerinden kültürel etkileşim incelenmiştir. İkinci bölümde, modern İngiltere'nin dilinin, İngiliz kültürünün ve siyasi yapısının temelini oluşturan Germen kökenli Anglo-Saxonların adanın kültürüne olan katkılarını bir bütün olarak gözler önüne serebilmek ve rahatça karşılaştırabilmek adına Hristiyanlık öncesi ve sonrası dönemi olarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Viking Çağı'nda, Vikinglerin Britanya'ya olan kültürel etkileri incelenmiştir.

Bu tez çalışmasının adında, bölüm ve başlıklarında, Roma İmparatorluğu'nun Britanya Adaları için kullandığı resmi isim olan "Britannia" orijinal haliyle kullanılmıştır. Dönemin kaynaklarında ve literatürde yaygın olarak kullanılan Britannia terimi aynı şekilde kullanılarak akademik uyum ve tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de daha önce çalışılmamış olan bu konunun belirlenmesinde, lisans eğitimimin yanı sıra arkeoloji bölümünde çift anadal olarak almış olduğum eğitim göz önünde bulundurulmuştur. Saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Sevtap GÖLGESİZ KARACA'nın katkısıyla tarih çalışmalarına farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan bu çalışma ortaya çıkmıştır. Tez çalışması süresince beni cesaretlendiren, destek ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocama teşekkürlerimi sunarım. Arkeoloji bölümünden saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ergün KARACA'ya yardım ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. British Museum'da çalışma yaptığım süre boyunca müze çalışanlarının sağladıkları kolaylıklar için teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışmanın ortaya çıkmasında her türlü fedakârlığı yapan ve her daim varlıklarına şükrettiğim sevgili eşim İsmail SINDI ve çocuklarım Kerem SINDI ve Utku SINDI' ya desteklerinden dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Destek ve yardımlarını benden esirgemeyen annem Nazife CEYLAN ve kardeşlerim Ayşegül CEYLAN ve Tuğba CEYLAN'a teşekkür ederim. İngiltere'de kaldığım süre boyunca maddi manevi desteğini benden esirgemeyen Cesur CEYLAN ve sevgili eşi Ayfer CEYLAN'a teşekkür ederim**.**

Gülhan SINDI

Edirne 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **vii**
RESİM LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**

I.BÖLÜM
BRITANNIA ADALARINDA ROMA ÖNCESİ DÖNEM VE ROMA DÖNEMİ (MS 1.yy.- MS 5. yy.)

A. BRITANNIA'DA ROMA ÖNCESİ BASKIN KÜLTÜR: KELTLER **15**
1. Britannia'da Kelt Dünyası 15
2. Kelt Sanatında Toplum ve Din 18
B. ROMA HAKİMİYETİ ALTINDA BRITANNIA **37**
1. Roma Britanniası 37
2. Roma Britanniası Sanatında Toplum ve Din 49
3. Roma Britanniası'nda Hristiyanlık 68

II.BÖLÜM
BRITANNIA ADALARINDA ANGLO-SAXON DÖNEMİ (MS 5.yy.-MS 11.yy.)

A. BRITANNIA ADALARININ YENİ YERLEŞİMCİLERİ ANGLO-SAXONLAR **76**

1. Britannia'da Anglo-Saxon Dünyası 76
2. Anglo-Saxon Arkeolojisi ve Sanatı 84
3. Pagan Anglo-Saxon Sanatında Toplum ve Din 89
4. Pagan Anglo-Saxon Britanyası'nda Günlük Yaşam 100
B. ANGLO-SAXON DÜNYASINDA HRİSTİYANLIK 107
1.Pagan Anglo-Saxonların Hristiyanlığı Kabulü 107
2. Hristiyan Anglo-Saxon Sanatında Toplum ve Din 114
3. Hristiyan Anglo-Saxon Britanniası'nda Günlük Yaşam 123

III. BÖLÜM
BRITANNIA ADALARINDA VİKİNG DÖNEMİ
(MS 8. yy.- MS 11. yy.)

A.BRITANNIA ADALARINDA VİKİNG ÇAĞI 131
1. Britannia'da Viking Dünyası 131
2.Viking Sanatında Toplum ve Din 141

SONUÇ……159
KAYNAKLAR 163
EKLER 175

KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HMSO	: Her Majesty's Stationery Office
IJRTH	: International Journal of Research in Tourism and Hospitality
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
s.	: Sayfa
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Vol.	: Volume
yy.	: Yüzyıl

RESİM LİSTESİ

Resim 1. a) Chertsey kalkanı (MÖ 400-200), b) Witham nehrinde bulunan bronz kalkan. c) Battersea kalkanı (MÖ 350-50). British Museum, Londra. 20

Resim 2. a) Boynuzlu miğfer (MÖ 150-50), b) Dökme bronz çapraz şekil kabzalı demir hançer, c) Bronz dekoratif panellere sahip demir mızrak ucu (MÖ 200-100), d) Dökme bronz antropoid saplı demir kılıç (MÖ 200-100), e) d örneğinden genel detay. British Museum, Londra. 22

Resim 3. a) Bronz ayna, Desborough, Northamptonshire (MS 1-60), b) Atı temsil eden maske şeklinde süs, c) Bıyıklı erkek yüzü şeklinde süs (MÖ 50-30), d) Katlanmış kanatlı stilize kuş şeklinde tek parça broş, Kuzey İrlanda, Armagh (MS 1-100), e) Kuş başı şeklinde altın broş (MS 50-100), f) Nervürlü tel ve küçük kürelerle süslenmiş altın broş (MÖ100-MS100), British Museum, Londra. 24

Resim 4. a) Elektrum tork (MÖ100), b) Uçlarında büyük halkalar bulunan altın tork (MÖ 100), c) Bir yüz formu verilen altın tork (MÖ 100), d) Tork ve bilezik takan bronz kadın figürü (MS100-200). British Museum, Londra. 26

Resim 5. a) Andiron (MÖ 50-25), b) a örneğinden bir detay, c) Yaban domuzu figürleri (MÖ 150-50), d) Altın stater (MÖ 1.yüzyıl-MS1. yüzyıl), e) Gümüş sikke (MÖ 1. yüzyıl-MS 1. yüzyıl). British Museum, Londra. 28

Resim 6. a) Tipik olarak kızlarla ve kadınlarla gömülü kişisel süsler, Fransa (MÖ 350-250), b) Opak sarı camdan bileklik, Fransa (MÖ 350-250), c) Cam bileklik Fransa (MÖ 250-150), d) Somsois Mezarlığı'ndan bir kadına ait takılar (MÖ 250-150), British Museum, Londra. 33

Resim 7. a) Aylesford kova defin (MÖ 75-25), b) a örneğinden bir detay, c) Bronz taç veya başlık (MÖ 200), d) Lindow Adamı (MS 1. yüzyıl), British Museum, Londra. 35

Resim 8. a) İmparator Claudius ya da Nero'un bronz başı (MS 1. yüzyıl), b) İmparator Hadrianus'un bronz başı (MS 117-138), c) İmparator Nero heykelciği (MS 1. yüzyıl), British Museum, Londra. 50

Resim 9. a) Vindolanda ahşap el yazısı tableti (MS 90-105), b) Bronz askeri diploma, Cheshire (MS 103), c) Renkli bronz Moorlands tavası, Staffordshire (MS 2. yüzyıl), d) Mars'ın bronz heykelciği, Huntingdonshire (MS 2. yüzyıl), British Museum, Londra. 53

Resim 10. a) Demir pilum (MS 1.yüzyıl), b) Standart Lejyoner miğferi, yanak parçası, tepe topuzu, zırh parçaları ve bronz kemer (MS 1. yüzyıl), c) Ribchester Miğferi (süvari kaskı) altta miğferden bir detay, d) Kısa itme kılıcı gladius ve kından bir detay, e) Pugio (hançer), f) Lejyoner kalkanının bronzdan orta paneli (MS 2. yüzyıl), British Museum, Londra. 56

Resim 11. a) Samian çömleği, (MS 2. yüzyıl), b) Yüz şekilli çömlek, Colchester, Essex, (MS 2. yüzyıl), c) Tencere veya kap, Colchester, Essex, (MS 2. yüzyıl), d) Bardak (MS 2. yüzyıl), e) Biberon, (MS 1. yüzyıl), f) İki kulplu cam sürahi, Kent, (MS 2. yüzyıl), g) Cam beher (içki kabı) Colchester, Essex, (MS 1. yüzyıl), British Museum, Londra. 59

Resim 12. a) Yaka kolyesi veya diadem, Rhayader, Powys, (MS 1.-2. yüzyıl), b) Backworth istifinden tekerlek süslemeli kolye, c) Filigree süslemeli menteşeli bileklik, Rhayader, Powys, (MS 1.-2. yüzyıl), d) Hoxne hazinesinden bir bilezik, e) Dragonesque broş, f) Yılan biçimli yüzük, g) evlilik yüzüğü, British Museum, Londra. 62

Resim 13. a) Bacchic tabağı veya Oceanus tabağı, b) Flanşlı kâse ve kapak (MS3.-4. yüzyıl), c) Corbridge Lanx (tepsi), d) Mildenhall hazinesinden, Chi Rho sembollü gümüş kaşık ve Hoxne hazinesinden stilize zoomorfik formlu kaşıklar, British Museum, Londra. 65

Resim 14. a) Adak plakaları, Ashwell, (MS 3.-4. yüzyıl), b) Chi-Rho sembollü gümüş adak plakaları, Water Newton, (MS 4. yüzyıl), c) Altın disk, Water Newton, d) Chi-Rho sembollü gümüş bardak veya kâse, Water Newton, e) Chi-Rho sembollü altın yüzük, Suffolk, (MS 4.yüzyıl),, f) Hristiyan monogramlı gümüş broş, Sussex, (MS 4.-5. yüzyıl), British Museum, Londra. 70

Resim 15. a) Roma villasından duvar freski, Lullingstone, (MS 4 yüzyıl), b) Şapel, Lullingstone, (MS 4 yüzyıl), c) İsa Mesih mozağı, Hinton St Mary, f)Dorset, (MS 4. yüzyıl), British Museum, Londra. 73

Resim 16. a) Gümüş yaldızlı kare başlı, hayvan süslemeli broş, Chessell Down, Wight Adası, (MS 6. yüzyıl), b) Kemer tokası, Finglesham, Kent (MS 600), c) Yaban domuzu figürü ve d) Yırtıcı kuş süsü, (MS 400-500), British Museum, Londra. 91

Resim 17. a) Kremasyon gömü kabı urne, Norfolk, (MS 5.-7. yüzyıl), b) Ahşap kova, Mucking, Essex, (MS 600), c) Pençeli cam beher, Taplow, Buckinghamshire, (MS 600), d) mavi cam vazo, Essex, (580-630), e) Cam boynuz şeklinde içki kabı, f) Boynuz şeklinde ahşap içki kabı, Taplow, Buckinghamshire, (MS 600), British Museum, Londra. 93

Resim 18. a) Yüz maskeli miğfer, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), b) Kılıç kabzası, Market Rasen, Lincolnshire, (MS 6.-7. yüzyıl), c) Kalkan, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), d) Kemer tokası, Taplow, Buckinghamshire, (MS 7. yüzyıl), e) Kemer tokası, Taplow, Buckinghamshire, (MS 7. yüzyıl), f) Omuz tokası, Sutton Hoo, Suffolk, (MS 7. yüzyıl), g) Kılıç Kemeri, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), British Museum, Londra. 96

Resim 19. a) Dairesel altın broş ve sikke kolye, Sarre, Kent, (MS 620-650), b) Dikiş kutusu, Chessell Down, Wight Adası, (MS 400-650), c) Altın işlemeli kumaş parçaları, Taplow, Buckinghamshire, (MS 7. yüzyıl), d) Dokuma tezgahı ağırlığı ve e) Ağırşak, Chessell Down, Wight Adası, (MS 400-650), f) Kemik tarak ve cımbız, Lancashire, (MS 400-600), British Museum, Londra. 101

Resim 20. a) İçki boynuzu, b) Gümüş kaşık, c) Gümüş kâse, d) Bronz kazan, e) İçki kabı, f) Müzik aleti lir, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), British Museum, Londra. 104

Resim 21. a) Lindisfarne İncili, b) Aziz Yuhanna İncil'inin haç halı sayfası, c) Aziz Matta İncil'inin Chi-rho sayfası, d) Aziz Matta Evangelist portresi, Lindisfarne Adası, (MS 698), British Library, Londra. 112

Resim 22. a) Taş haç heykelinin şaftı, Sheffield, Yorkshire (MS 800), b) Franks Kutusu, ortada sağ panel, üstte arka panel, Fransa, (MS 8.yüzyıl), British Museum, Londra. 115

Resim 23. a) Üç bağlantılı iğne broş, Fiskerton, Lincolnshire, (MS 8. yüzyıl sonu), b) Ethelwulf'un adı yazılı olan yüzük, Laverstock, Wiltshire, (MS 800-1000),

c-d) Disk broş, Pentney, Norfolk, (MS 800), e) Ethelswith'e ait yüzük, W.R. Yorkshire, (MS 800-1000), f) Fuller broşu, (MS 9. yüzyıl sonu), g) Yaldızlı gümüş bir kılıç kabzası, Fetter Lane, (MS 800), British Museum, Londra. 119

Resim 24. a) Tarım ve ağaç kesme aletleri, Murbuck, Durham Kontluğu, (MS 800-1000), b-d) Sürahi, Stamford ve Lincoln, (MS 1000-1100), c) Masa oyunları, Witchampton Malikanesi, Dorset, (MS 900-1000), British Museum, Londra. 125

Resim 25. a) Gemi provasını süsleyen hayvan başı figürü, Belçika, (MS 300-600), b) Mızrak, Thames Nehri, (MS 800-1000), c) Viking kılıcı, Thames Nehri (MS 10. yüzyıl), d) Viking kılıcından bir detay kabza, e) Balta, Thames Nehri, (MS 800-1000), British Museum, Londra. 143

Resim 26. a) Borre tarzı kolye ucu, Norfolk, Little Snoring, (MS 800-1000), b) Borre tarzı broş, İsveç, Gotland Adası, (MS 800-1000), c) Urnes tarzı broş, Somerset, Pitney, (MS 800-1000), d) Jellinge tarzında gümüş kutu, Somerset, Pitney, (MS 900-1000), British Museum, Londra. 145

Resim 27. a) Broş, Flusco Pike istifi, Penrith Cumbria, (MS 800-1000), b) Devedikeni-broş, Flusco Pike istifi, Penrith Cumbria, (MS 800-1000), c-d) Altın bileklik ve yüzük, Wendover, Buckinghamshire, (MS 800-1000), British Museum, Londra. 150

Resim 28. a) Cuerdale Hall hazinesi, Lancashire, Cuerdale Hall, (MS 905-910), British Museum, Londra. 152

Resim 29. a) Oval broşlar, Norveç, (MS 800-900), b) Hayvan başı şeklinde broş, Gotland, İsveç, (MS 800-1000), c) Tarak, York, (MS 800-1000), d) Hassas terazi, Gotland, İsveç, (MS 700-1000), British Museum, Londra. 155

GİRİŞ

Britanya'nın ilk ulusal müze ve kütüphanesi olması açısından oldukça önemli bir yere sahip olan British Museum, Britanya tarihi ve kültürüne ait maddi kalıntılarla birlikte dünyanın pek çok yerinden getirilen yaklaşık 8 milyon esere ev sahipliği yapmaktadır. Dünyaca ünlü British Museum'un kurucusu, Kraliyet Cemiyeti'nin eski başkanı ve Kraliçe Anne ile Kral I. George'un doktoru olan Sir Hans Sloane'dur. Sloane'un bir antikacı ve doğa bilimci olarak gençliğinden beri topladığı koleksiyonu kraliyet ailesi tarafından biliniyordu ve 1739 yılında 79 yaşında iken koleksiyonunun korunması adına bir vasiyetname hazırladı. Vasiyetinde, hayatı boyunca topladığı koleksiyonun amacını Tanrı'yı yüceltmek ve insanlığa fayda sağlamak olarak belirten Sir Hans Sloane, koleksiyonunu Kral II. George'a 20.000 sterline teklif etti. Sloane'un en büyük arzusu, koleksiyonunun korunulması, herkes tarafından görülebilmesi ve ziyaret edilebilmesiydi. Sloane, müzenin sadece meraklıların arzularını tatmini için değil, tüm insanların gelişimi, bilgisi ve bilgilendirilmesi için de faydalı olacağına inanıyordu. Ayrıca, Tanrı'nın tezahürü olarak gördüğü doğa tarihi eserlerini gözlem fırsatı bulacak insanların Tanrı'nın varlığına dair fikrini yükselteceğine inanıyordu.[1]

Sloane öldüğünde 79.575 parçadan oluşan koleksiyonunu Britanya halkına bıraktı. Kral II. George 7 Haziran 1753'te British Museum'un kurulmasına dair çıkarılan Parlamento Yasası'na resmi onayını verdi. Bu dönemde Cottonian Kütüphanesi ve Harleian El Yazmaları Koleksiyonu müzeye dahil edilerek, 1757 yılında Kraliyet Kütüphanesi ile birleştirildi.[2]

Parlamentonun sahip çıktığı bu zengin koleksiyonu yasalarla koruma altına alındı. Ancak, çıkarılan yasada Sloane'un sıkça vurguladığı "Tanrı'yı yüceltme" atfına değinmeksizin, insanın, onun düşüncesinin ve gelişiminin üzerinde durarak bilime vurgu yapılmıştır. British Museum'un ilk ziyaretçilerden biri müzeden "İngiltere'nin bilimler tapınağı" olarak bahsetmesi, yasada geçen müzenin başarılı deneylere ve icatlara yol açacağı ifadesini doğrular niteliktedir. Üç kütüphaneyi ve kültürel mirası

[1] Derek Cash, *The British Museum (Access to Museum Culture: the British Museum from 1753 to 1836),* The Trustees of the British Museum, London 2002, s.10-12.
[2] Emily Duthie, "The British Museum: An Imperial Museum in a Post-Imperial World", *Public History Review*, Volume 18, 2011, 13.

birleştiren parlamento, doğal ve yapay eserlerden oluşan hem bir müze hem de bir kütüphane oluşturdu. Yürürlüğe giren British Museum Yasası ile British Museum ulusal bir kimlik kazanmış oldu. Müzenin 42 kişiden oluşan mütevelli heyeti üyelerinin çoğu devletin üst makamlarında görevli müzenin yönetiminde yasal ve mali güce sahip kişilerdi. Mütevelli heyeti müzenin amacı ve ziyaretçi kitlesini tanımlamak için uzun bir mesai harcadıktan sonra müzenin daha ziyade çalışkan ve bilgili insanların ziyaret edebileceği bir yer olduğu, kaba veya vasıfsız insanların eserlere zarar verebileceği; araştırmacıların çalışmalarına da engel olabileceği yönünde genel bir kanıya vardılar.[3] Bu dönem müzenin en katı dönemiydi ve kamu yararına hareket etmiyordu. İlk başlarda müzeye erişim sayısız kısıtlamalar içeriyordu ve çeşitli aşamalardan geçtikten sonra belli bir ücret karşılığında ziyaret edilebiliyordu. 15 Haziran 1759 tarihinde açılan müze ancak 1810 yılında ücretsiz ziyaretçi kabul etmeye başladı. Ayrıca 1863'e kadar silahlı nöbetçiler tarafından korunan müzeye çocuk ziyaretçi de kabul edilmedi.[4]

Müze için 1750 yılında yeni bina planları yapılmaya başlandı. Fakat sonunda yeni bina fikrinden vazgeçilerek koleksiyonlar Montagu House'a taşındı. Robert Hooke tarafından tasarlanan ilk Montagu Evi, Montagu Dükü olan Ralph Montagu için 1676 yılında inşa edilmişti. 1686 yılında çıkan bir yangın sonrasında yeniden inşa edilen ev müze tarafından 1754-1755 yılları arasında 10.000 £ karşılığında satın alındı. İlk olarak 17. yüzyılda Kral III. George tarafından 1762 yılında eşsiz bir broşür serisi olan "Thomason Tracts" bağışlandı. 1772 Sir William Hamilton'ın antika vazoları satın alındı. 1802 yılında Fransızlar İskenderiye'yi teslim ettiklerinde ele geçirilen Mısır antikaları ile gelen Rosetta Taşı İngiliz halkının mülkü oldu. 1805 yılında ise Charles Townley tarafından toplanan Yunan ve Roma antikaları British Museum'un tarihi eserleri arasında yer aldı. Daha sonra birçok koleksiyoncudan pek çok eser satın alındı ve bunlar müzenin bünyesine dahil edildi. Montagu evinde eserler için yeterli yer kalmayınca, binanın yan taraflarına ek binalar inşa edildi.[5] İnşa edilen Townley

[3] Derek Cash, *a.g.e.*, s. 21,23,28.
[4] Cihat Tuncer, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişliği, *https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1255,ctuncerpdf*, (17.10.2023), s.3
[5] J. Mordaunt Crook, *The British Museum*, Praeger Publishers, New York Washington 1972, s. 55, 66-67.

Galerisi, Palladyan[6] tarzında bir yapıya sahipti ve içerisinde Antik Mısır ve klasik dönem eserleri barındırıyordu. 1815 yılında Phigaleian Mermerleri ve 1816 yılında Lord Elgin'in Akropolis'ten İngiltere'ye getirdiği Parthenon koleksiyonu müzeye taşındı ve 1817 yılında Robert Smirke bu eserler için geçici bir galeri tasarladı. Robert Smirke, Yunan canlanması ve neoklasik mimarilerinden biri olarak tanınıyordu ve müzeyi genişletme çalışmalarının baş sorumlusu olarak göreve başladı. Günümüzdeki ana müze binası 1840 yılında tamamlandı.[7]

British Museum'un mimarı Robert Smirke (1780-1867) ve müzenin Yuvarlak Okuma Odası'nın mimarı ise kardeşi Sydney Smirke (1798-1877) olmuştu. Müzenin iç ve dış kısmında antik mimari yapıların uyarlanması ve entegrasyonu denenmiştir. Priene'deki Athena Polias, Teos'taki Dionysos tapınaklarından izler taşıyan müzenin giriş cephesinin ve dörtgeninin cephelerini süsleyen pervazlar Yunan tapınaklarını andırıyordu. Dor sütunlar ve ante ile eklemlenen, yalnızca kirişli ve kasetli tavanlarının soğuk polikromu ile çeşitlendirilmiş olan bu yapılar, eski eserlerin sergilenmesi için görkemli bir arka plan oluşturuyordu.[8]

1846 yılına gelindiğinde yirmi üç yıldır devam eden müze inşa çalışmalarını Sydney Smirke devraldı. Mayıs 1847 yılında Sydney Smirke mütevelli heyetine giriş kısmındaki tympanum[9] ve akroterleri ile portikonun[10] tabanındaki ve büyük merdivenin dibindeki kaideler için heykel ve kabartmaların yapımına dair bir öneri sundu. Uzun süredir müzeyle ilgili olan heykeltraş Richard Westmacott ile tympanum heykellerinin 1851 yılına kadar yapımı konusunda anlaşmaya varıldı. Westmacott "Uygarlığın İlerleyişini" tasvir eden on beş heykel ve on dört aksesuardan oluşan kompozisyonunda soldan başlayarak, cehalet içinde bir kayadan çıkan insanın yaratılışını daha sonra dinin etkisiyle ilkel durumdan çıkıp, toprağı işlemek, hayvanları

---

[6] Palladyan mimari, Rönesans dönemi İtalyan mimarı Andrea Palladio'nun (1508-1580) tasarımlarına dayanan bir mimari tarzdır. Palladio'nun çalışmaları, Antik Roma ve Yunan mimarisinden esinlenmiştir ve bu tarz, simetri, perspektif ve klasik tapınak biçimlerine odaklanır. Bkz. James S. Ackerman, *Palladio*, Penguin, Harmondsworth 1966, s. 19,78,81.

[7] Soner Akın, "A Short Retrospective Study upon 19th Century of British Museum: In Particular Smirke Brothers' Period to Asses the Architectural Change and the Relation with Artifacts" *IJRTH* Volume 1, Issue 1, June 2015, s. 38.

[8] J. Mordaunt Crook, *a,g,e*, s. 73, 150.

[9] Tympanum; alınlık tablası.

[10] Portiko:revak

evcilleştirmek gibi yaşamın temel becerilerini öğrenmesini ve insanın daha sonra astronomi, matematik, sanat, drama, müzik ve edebiyat alanlarındaki ilerlemesini anlatır. Kompozisyonun merkezinde, uygarlığın kayda değer gelişmesini simgeleyen "Astronomi" heykeli yer alır.[11]

Robert Smirke'ın 1823 yılında inşa ettiği kuzey, doğu, güney ve batı binaları "Yunan Uyanışı" tarzında sade bir yapıydı. Klasik heykel koleksiyonun bulunduğu yapı 1852 yılında tamamlandı. Anıtsal güney girişi, merdivenleri, sütunu ve alınlığı ile içerideki koleksiyonlar daha gösterişliyken doğu ve batı kısımları daha sade bir şekilde tasarlandı. 1846'dan 1850'ye kadar Ön Salon ve Büyük Salon merkezindeki Greco-Roma heykelleri, Asur heykelleri olarak Layard heykelleri ve Likya heykelleri halka sergilenmeye başlandı. Asur eserleri için güney ve kuzey galerileri inşa edilirken, Antik Mısır heykelleri için batı kanadı düşünüldü. 1855 yılında Greco -Roma galerileri bitirildi, 1856 yılı ilk Elgin Odaları'nın açılışı yapıldı ve Yuvarlak Oda ise 1857 yılında tamamlandı. Aynı yıl Kartaca mozaikleri, heykelleri ve Halikarnas heykelleri getirildi. Doğa tarihi koleksiyonları 1883 yılında taşındı ve Mausoleum odası 1884 yılında tamamlandı. Bu dönemde arkeolojik çalışmalar, sağlanan fonların da etkisiyle arttı. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen eserler, satın alınan ve bağışlanan koleksiyonlarla birlikte devasa boyuta ulaşan eserlere yer bulabilmek için müzede yeniden genişleme yoluna gidildi.[12] Birçok farklı ülkeden getirilen eserlerin elde edilme yolu bugün hâlâ tartışma konusu olsa da British Museum klasik antik eserleri koruyan ve belgeleyen, Britanya'nın en büyük ve en önde gelen müzesidir. Bu tartışmalara karşı kendisini "evrensel bir müze" olarak tanımlayan müze, farklı kültürlere ait eserleri sergileme hakkına sahip küresel bir kurum olduğunu ileri sürmektedir.[13] Kültürel mirasın muhafaza edilmesinde etkili olan ve araştırmacılara kaynaklık eden British Museum'un tarihçesine değindikten sonra konumuz gereği sıkça üzerinde duracağımız kültür, sanat ve sembol gibi kavramlara değinmek yerinde olacaktır.

---

[11] Marjorie Caygill- Christopher Date, *Building The British Museum*, British Museum Press, London 1999, s. 38, 43-44.
[12] Soner Akın*, a.g.m.*, s. 43-44.
[13] Emily Duthie, *a.g.m*., s. 12-13.

İnsanlık tarihi boyunca, insanlığın kültür geçmişini maddi kalıntılar üzerinden inceleyen araştırmacılar o dönem insanın zihin dünyasını anlamaya çalışmıştır. Bu akıl yürütmede somut verilerin yanında soyut kavramlar da göz önüne alındığında farklı görüşlerin meydana gelmesi oldukça doğaldır. Bu durum bir açmaz gibi görünebilir ancak farklı görüşler farklı sorular doğurduğu için bir şekilde ilerleme kaydedilir. Tarih biliminde de buna benzer açmazlar söz konusudur. Araştırmacıların büyük ölçüde başvurdukları birinci elden kaynak olarak nitelendirdiğimiz, döneme ait eserler dahi mutlak bilgi içermez ister istemez bir öznellik mevcuttur. Bilimin amacı da tam olarak bu bilinmezlikleri ortadan kaldırmaktır.

Tarihi olay ve olguların sebep ve sonuçları vardır. Bu sebep ve sonuçların arkasında yatan birçok faktörden biri de kültürel farklılıklardır. Toplumların kültürleri onları tanımlayan bir tür kimlik gibidir. Kendinden olmayanı kabul etmez veya entegre etmeye çalışır ve sonuçta bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kültürleşme meydana gelir. Peki insanın var olmasıyla var olan kültür nedir?

Kültürün muhtevası o kadar geniştir ki bu sebeple belirli bir tanım yapılamamıştır. Amerikalı iki antropolog olan Kroeber ve Kluckhon 1952 yılında yayımladıkları bir antolojide, kültür ve kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. Cultura sözcüğü Latince'de Colere "sürmek, ekip biçmek", Türkçe de ise "ekin" karşılığında kullanılmıştır. 17. yüzyıla kadar Fransızca'da aynı anlamda kullanılan Culture sözcüğü ilk kez Voltaire tarafından insan zekasının oluşumu, gelişimi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almanca'ya Kultur olarak geçmiş ve Etnolog G. Klemm "İnsanın Genel Kültür Tarihi" adlı eserinde Cultur sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim anlamında kullanmıştır. Sözcük ve kavram buradan, İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçmiştir.[14] 1871 yılında antropolog E.B. Tylor, kültür ve uygarlık kelimelerinin eş anlamlı bir şekilde kullanırken bilgi, kanunlar, inanç, sanat, ahlak, gelenekler ve toplumun bir üyesi olarak bireyin sahip olduğu diğer özellikleri kapsayan bir tanım yapmıştır. G. P. Murdock tarafından yapılan bir çalışmada ise kültürün özelliklerini şu şekilde sıralamıştır; Kültür, öğrenilebilen bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. İnsanlık yaşayarak edindiği

[14] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 3. baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul 1979, s. 96.

deneyimleri kendisinden sonraki nesillere dil aracılığıyla aktarmış ve böylece varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Kültürün öğretileri toplumdan topluma farklılık gösterir. Kültür toplumsal yaşamda oluşan bir unsur olmasına kaşın bireysel tutum ve davranışlar kültürel doku içinde önemli bir yer tutar. Kültür, yaşamsal ve toplumsal gereksinimleri karşılayan, işlevsel bir unsurdur. Yaşamsal gereksinimlerin evrensel olması da bu ihtiyaçları karşılayan kurumlarda belli ölçülerde benzerlik sağlar. Kültür bütünleştirici olmasının yanı sıra ayrıştırıcı da olabilir. Toplumsal boyutta uyum içinde olan kültürler bütünleşme eğilimi gösterirken tarihsel ve çevresel anlamda çelişkilere sahip kültürlerde kendisini çözülme olarak gösterir. [15]

Hiçbir sosyokültürel sistem kendiliğinden var olmadığı gibi birdenbire de yok olmayacaktır. Her toplumun kısa veya uzun bir tarihi vardır ve hiçbir sosyokültürel sistem tek başına var olamaz. Toplumların bir kültür çevresi, uzak ve yakın komşuları vardır ve çevresiyle kaçınılmaz olarak ilişki kurar ve öteki toplumlarla alışveriş halinde bulunurlar.[16]

Her toplumun kendine has bir kültürü vardır. Bunlardan bazıları ait olduğumuz kültürün, temel kanı ve değer yargılarıyla çelişebilir ve bizim anlam veremeyeceğimiz kadar farklı olabilir. Bu noktada kültürel göreceliği unutmamak gerekir. Nasıl ki tarihi bir olay ve olguyu kendi dönemlerinin bağlamı dışında, günümüz bakış açısıyla değerlendirmek hatalı olacaksa, farklı kültürlerin oluşum ve deneyimlerini anlamadan genel bir kanıya varmak da hatalı olacaktır. Kültürler sürekli değişim içindedir ve bu değişimin hızı, bulundukları bölge ve döneme göre farklılık gösterir.[17]

Tüm toplumlarda, egemen gücün veya toplumsal kesimin yarattığı baskın yapıda olan bir kültür öne çıkar ve bu kültür var olan yapıyı koruyabilmek için zamanla tutucu kültür[18] halini alır. Buna karşın karşıt kültürler gelişir ve devrimci kültür yapısına dönüşürler. Bu durum çoğu zaman farklı toplumlar arasında da oluşur. Eski ve Orta Çağ'da kültür sistemlerindeki ayrılıklar yüzünden uluslar birbirleriyle uzun

[15] Esin Sultan Oğuz, "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:28, Sayı:2, Aralık 2011, s.131,133.
[16] Bozkurt Güvenç, *a.g.e*., s.109,112-113.
[17] Calvin Wells, *İnsan ve Dünyası*, Çev. Erzen Onur, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. 38-39.
[18] Değişime karşı dirençli olan, geleneksel.

süren savaşlar yapmışlardır.[19] Böylesine önemli bir unsur olan kültür, yaşamın her alanında kendini göstermiş, yüzyıllar boyunca çeşitli aşamalardan ve değişimlerden geçmiş olmasına rağmen etkisini ve izlerini günümüze kadar taşımıştır.

Kültür, insan zihninde yaratılmış ve insan eliyle yapılmış tüm ürünlerde kendini gösterir. Kültür öğeleri arasında önemli bir yer tutan sanat da bunlardan biridir. Sanat kendi içerisinde bir kültür oluştursa da sanatsal eserler ait olduğu toplumun kültürel özellikleri yansıtan izler taşır.[20]

Sanat da kültür gibi değişim içinde, bulunduğu bölgeye ve ortaya koyulduğu döneme göre farklılık gösterir. Sanat en genel anlamıyla insanın bir anlatım yolu ve biçimidir. Sanat, nesneler üzerine duygu ve düşüncelerin aktarıldığı belirli bir ideali ifade eden mesajlarla yüklüdür. Sanat eserlerinin mesajı, anlam ve içeriği, ait olduğu kültür çevresi için geçerlidir. Müzede sergilenen sanat eserlerini gözlemleyenler göze hoş görünmesinin yanı sıra derin anlamlar içerdiğini üzerindeki mitsel söylemlerden anlar. İnanç sistemleri ve bunların sanat eserine aktarılış biçimleri değişse bile, düş gücünün maddeye aktarılış biçimi değişmeksizin yüzyıllar boyu devam eder. Çünkü sanat eserinin temelinde yatan şey, yaratıcısının duygularının dışa vurum halidir. Bu anlatılar, mitoloji ve onun bir uzantısı olan sembollerle birlikte derin bir insanlık özü taşıyan iletişim sistemleridir.[21]

Semboller aracılığıyla düşünmek, iletişim kurmak insana özgüdür ve bir estetik bilinci gerektirir.[22] İnsanın dili sembollerle doludur, ama aynı zamanda tam olarak tanımlanamayan işaret ve imajları da kullanır. Sembol bilinen anlamının yanında bir de yan anlama sahip bir terim, isim, hatta bir resimdir. Sembol muğlak, karışık, gizli bir şeyleri ima eder ve zihin onu keşfetmeye çalışırken yaratıcı bir düşünceye sürüklenir. Basit bir simgesel işaret dahi çok geniş bir içeriğe sahip olabilir. Sembolleri

[19] Anıl Çeçen, *Kültür ve Politika*, 2. baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996, s.14,17.
[20] Anıl Çeçen, *a.g.e*., s.15.
[21] Selçuk Mülayim, *Sanata Giriş*, 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 93, 104.
[22] Alan Barnard, *Simgesel Düşüncenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Doğan, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s.17,19.

yaratan insan ister bilinçaltı olsun isterse bilinçdışı nesnelere ve formlara kendi zihin dünyasından derin anlamlar yükleyerek sembollere dönüştürmüştür. [23]

Kültür, sanat ve sembol girift kavramlardır. Bu kavramların vücut bulmasında en büyük unsurlardan biri bulundukları coğrafyadır. Dolasıyla bu cümleden hareketle Britanya adalarının coğrafi yapısı ve eski tarihine kısaca bakacak olursak Tacitus'un şu sözleriyle başlamak uygun olacaktır.

"*Hiçbir yerde deniz ülkesi bu kadar uçsuz bucaksız değildir; bütün yönlerde akan bir sürü akıntılar, met ve cezirler yalnız kıyıları yalayıp çekilmezler, deniz, sanki kendi ülkesinde imiş gibi, ta karaların içine, yaylalar, dağlar arasına kadar sokulur."*[24]

Tacitus'un bahsettiği bu deniz ülkesi Britanya'dır. Günümüzdeki resmi adıyla "The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland" (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı) kısaca Birleşik Krallık ya da Büyük Britanya olarak adlandırılan ülke İngiltere, İskoçya, Galler (Wales) ve Kuzey İrlanda'nın birleşmesinden oluşmuştur. Kuzey İrlanda farklı bir bölgede yer almasına rağmen siyasi olarak Britanya adasına bağlıdır. Etrafında irili ufaklı tüm adalar içerisinde en büyük olan Britanya'nın adı ilk olarak Roma döneminde kullanılmaya başlanmıştır ve esasen coğrafi bir isimdir.[25] Dünya genelinde yaygın olarak kullanılan isim ise daha çok İngiltere'dir. Tarih öncesi, Kıta Avrupası'nın bir parçası olan Britanya adaları MÖ 6500 civarında Mezolitik dönemde Kıta'dan ayrılmış olsa da Avrupa'nın milli tarihinin ve kimliğinin kurucu unsurlarındandır.[26]

Britanya ve İrlanda'ya dönüşecek olan büyük Kuzey Avrupa Ovası'nın batı ucu MÖ 10.000 yıllarında sert soğuk hava dönemi geçiriyordu. Orta ve batı İskoçya, buz tabakasıyla kaplıydı ve ülkenin geri kalan büyük bir kısmı tundra bölgelerinden oluşuyordu. Pleistosen olarak bilinen son buzul çağı, MÖ 9600 civarında aniden sona erdi ve şu an içerisinde bulunduğumuz Holosen dönemi başladı. İklim bilimciler, bu dönem boyunca iklim ve bitki örtüsündeki aşamalı değişiklikleri üç geniş evre

---

[23] Carl G. Jung, *İnsan ve Sembolleri*, Çev. Hatice Mukaddes İlgün, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2015, s.16-17.
[24] C. Tacitus, *Agricola'nın Hayatı veya Britanya Tarihi*, Çev. Hamit Dereli, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 14.
[25] Orkun Kocabıyık, *Britanya Kültür Tarihi*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2021, s. 3.
[26] Jeremy Black, İngiltere Tarihi, Çev. Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020, s.44.

içerisinde tanımlamışlardır: Preboreal (MÖ 9600- 8800), soğuk ve kurak bir dönem; Boreal (MÖ 8800- 5800), sıcak ve kurak bir dönem ve Atlantic (MÖ 5800- 4000), ılık ve yağışlı bir dönem. Uzun vadede giderek iyileşen iklim, bitki örtüsü üzerinde önemli değişikliklere yol açtı ve açık çalılık alanlar neredeyse ülkenin tamamını kaplayacak olan vahşi ormanlara dönüştü. Yaşama elverişli hale gelen bu bölgelerde yeni orman hayvanları ortaya çıktı: geyik, karaca, yaban öküzü, at, yaban domuzu, ayı, kurt, porsuk, yaban kedisi, vaşak, kunduz, su samuru ve tavşan. Kaynaklar o kadar çeşitli hale gelmişti ki her ekolojik bölge artık yiyeceklerle doluydu.[27]

Britanya Adaları, çok çeşitli jeolojik ve coğrafi yapı, iklim ve bitki örtüsüne sahiptir. Britanya'nın kuzeyi soğuk ve dağlık iken güneyi daha alçak ve ılımandır. Batı kısmı nemli, doğu kısmı ise daha kuru olan düzlük ve dağlık bölgelerden oluşan zıt kuşaklara sahiptir. Coğrafi yapıdaki bu zıtlıkların tarih boyunca siyasi, ekonomik ve kültürel sonuçları olmuştur. [28]

MÖ 5.binyılda Britanya Adaları, insanın doğaya hükmetmeye başladığı Neolitik döneme geçti ve bu dönemde Yakın Doğu'dan Avrupa'ya yayılan tarım faaliyetleri, çiftlik hayvanlarını evcilleştirme ve çanak çömlek yapımı bilgisini beraberinde getirdi. Britanya'nı tarih öncesi döneminde yaşanan bu değişimlerin göç veya istila sonucu meydana geldiğini düşünülmektedir. Britanya'nın Mezolitik döneminde kulübelerin dairesel, Neolitik dönemde ise dikdörtgen olması gibi gelişmeler yeni insanların varlığına işaret etmektedir. Öte yandan Neolitik çanak çömlek ve çakmaktaşı stillerinin, yerli Mezolitik stillerden türetilmesi ve güney Britanya'nın büyük bir kısmında Neolitik yerleşmelerle Mezolitik yerleşmelerin üst üste görülmesi göç ve mevcut bir nüfusun karışımını akla getirir. Neolitik dönemin MÖ 2000'lerde sona ermesinden önce ulaştığı gelişmişlik düzeyine bakıldığında, Kuzey Britanya'da taştan evler inşa edilirken, güney Britanya'da ahşap veya saman ve deriden kulübeler kullanılmaktadır. Ayrıca, çiftçilik ve madencilik gelişmiş ve

[27] Barry Cunliffe, *Britain Begins*, Oxford University Press, Oxford 2013, s.99-101.
[28]Jeremy Black, *a.g.e.*, s. 44.

çakmaktaşı, taş balta, çanak-çömlek gibi üretilen ürünler Britanya Adaları ile Avrupa arasında mal ve fikir alışverişine konu olmuştur.[29]

Neolitik dönem gelişmeleri, sınıf ve cinsiyet hiyerarşilerine dayalı bir toplumu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemin en önemli maddi kalıntıları, büyük taş veya megalitik çemberler ve oda mezarlarıdır. Özellikle de Salisbury Ovası'ndaki MÖ 3000'lere tarihlenen Stonehenge ve yaklaşık 32 km. kuzeyinde yer alan aynı zamanda ya da biraz daha önce inşa edilen Avebury öne çıkar. Ancak, Orta Çağ'da Avebury taşlarının çoğu tahrip edilmiştir. Günümüze kadar ulaşan Stonehenge devasa taşları ise MÖ 3.binyılın ortalarında bugünkü dairesel şeklini almıştır. [30]

Stonehenge, toplantılar, geçit törenleri ve cenaze törenleri için kullanılan, gökyüzü olaylarını inceledikleri ve bu olaylara bir anlam yükleyerek yer yüzü ve gök yüzü arasında bağ kurdukları bir yerdi. Devasa taşların en erken bileşenleri önemli ay olaylarına göre hizalanmış olsa da güneş daha sonraki alanların kullanıcıları için ana referans noktası olmuştur. Ayrıca, inisiyasyon[31] ve ölüleri onurlandırma ritüelleri için kullanılan Stonehenge,[32] alanında ve yakın çevresinde kurbanlar kesilmiş ve gömüler yapılmıştır. Güney Britanya'nın her yerinden, hatta Kıta Avrupası'ndan ziyaretçiler çeken büyük bir ritüel merkezinin yaratılması, Stonehenge halkının güneydeki diğer gruplar üzerindeki üstünlük göstergesiyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Stonehenge, birçok anıt taşların bulunduğu yerlerden sadece biridir ve bu anıt taşların hangi amaçla dikildiğine dair tartışmalar hâlâ devam etmektedir. MÖ 2.bin yılın ikinci yarısında, yaşanan iklim değişikliklerinin tarımı olumsuz etkilemesi ve bunun sonucunda nüfusun azalması nedeniyle Stonehenge, bir faaliyet merkezi olarak önemini kaybetmiştir. Ancak Stonehenge'in kalıntıları sessiz ihtişamıyla günümüzde ilgi çekmeye devam etmektedir. [33]

MÖ 1900-MÖ 1800 yılları arası Britanya'ya yeni halkların yayıldığını gösteren izler ortaya çıkmaya başladı. Bu yeni gelenlerin farklı biçimli bir tür çanak-çömlek

[29] Ronald Hutton, *The Pagan Religions of the Ancient British Isles*, Blackwell Publisher, Oxford 1991, s. 16-17.
[30] William E. Burns, *A Brief History of Great Britain*, Facts On File, New York 2010, s. 2.
[31] Bir bireyin belirli bir grup, topluluk veya topluluğa kabul edilme sürecidir. Bu süreç, genellikle ritüeller, törenler ve sembolik eylemlerle gerçekleştirilir.
[32] Mark Edmonds, *Ancestral Geographies of the Neolithic*, Routledge, London 1999, s. 147-148.
[33] William E. Burns, *a.g.e.*, s. 3-4.

kullanımından dolayı, Beaker [34]Halkı adı verildi. Bu halkın çıkış noktası hakkında farklı görüşler olsa da zamanının ötesinde bir bakır işçiliğine sahiplerdi. Bu halka ait buluntular arasında görülen araç gereçlerden bazılarına dayanılarak değişik adlar da verilmiştir. Örneğin, Battle-axe[35] ya da Corded-ware[36]Halkı bunlar arasında sayılabilir. Britanya'nın tarımsal açıdan daha verimli olan güney ve doğu kesimlerine yerleşmiş olan Beaker Halkı, ölülerini Britanya'daki toplu gömülerden farklı olarak tek tek gömüyorlardı. Beaker Halkı'na ait olduğu düşünülen, savaşçı kıyafetleriyle gömülmüş kişilerin bulunduğu tümülüsler ortaya çıkarılmıştır. Beaker Halkı'nın yayılmasının etkileri, Britanya'daki yaşamın tüm yapısını değiştirmiş gibi görünmektedir. Bu dönemde ortaya çıkarılan kaplardan yola çıkarak, Food-vessel folk[37] diye adlandırılan ve izleri pek iyi anlaşılmayan bir grup daha mevcuttu. Food-vessel kapları, günümüz Kuzey İngiltere, İskoçya ve İrlanda'da birçok gömüt içerisinde bulunmuştur. [38]

2.binyılın ortalarında Britanya ve İrlanda'nın görünümü, toplulukların atalarına ya da tanrılara anıtlar yapmak için değil, toprağın kendisini ele geçirmek ve evcilleştirmek isteği ile değişmeye başladı. İnsanların yaptığı sınırlar çoğalıyor değişimler yaşanıyordu. Çoğu bölgede kremasyon[39] gömü yaygın hale gelmişti ve ekskarnasyon[40] gibi diğer gömme biçimleri de görülmeye başlamıştı. Ölü gömme işlemleri daha özensiz daha olağan hale gelmişti. Britanya ve İrlanda'da seçkin sınıfın varlığı, yaygın olarak görülen çeşitli bronz silahlar, özellikle kılıçlar ve mızraklar tarafından kanıtlanmıştır. Nadiren kalkanlar, vücut zırhları ve gürültülü bir ses çıkarabilen savaş boynuzlarına da rastlanmıştır. Ayrıca, tarımsal faaliyetlerin artması ile oluşan üretim fazlası hızla büyüyen üretken olmayan seçkin bir sınıfa işaret etmektedir. Bu dönemin önemli olayı tuncun tedavülden kalkması ve metal ihtiyacını karşılamak için Manş-Kuzey Denizi'nin her iki yakasındaki topluluklar arasında artan ticaret ile daha yakın temas kurulmasıydı.[41]

---

[34] Beaker: Çan biçimli çömlek.
[35] Battle-axe: Savaş baltası.
[36] Corded-ware: İp izli çanak- çömlek.
[37] Food-vessel folk: Besin-Kabı Halkı.
[38] Robert J. Braidwood, *Tarihöncesi insanları*, Çev. Bilgi Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yayınlan, İstanbul 2008, s. 248-250.
[39] Ölen bir kişinin bedeninin yüksek sıcaklıklarda yakılarak kül haline getirilmesi işlemidir.
[40] Cesedin et ve organlarından ayrılarak sadece kemiklerin gömülmesi.
[41] Ronald Hutton, *Pagan Britain*, Yale University Press, New Haven 2013, s. 251-252.

Orta Avrupa'da MÖ 1200'lerde ölülerini yakıp küllerini urnelere[42] koyan, uzun kılıçları ve atları olan Urnfield Halkı olarak adlandırılan savaşçı bir topluluğun yayılmasına sahne olmuştur. Urnfield Halkı'nın orta Avrupa'da yarattığı baskı, Fransa'nın kuzeyinde ve belki de Almanya'nın kuzeybatısında yaşayan diğer insanların yer değiştirmelerine yol açmış ve bu olayın etkileri MÖ 1000 civarında Britanya'ya yansımıştır. MÖ 750 yıllarında bu kez orta Avrupa'daki baskı, demir alet yapan Hallstatt halkı tarafından yapılmış ve bu olay Alplerin batı kesiminde yaşayan insanların Manş Denizi üzerinden Britanya'ya göç etmelerine neden olmuştur. Bu sıralarda Britanya ürünlerinde Urnfield çanak-çömlek stilleri görülmeye başlamıştır. Keltler'in, Kıta Avrupası'na ilk kez geniş çapta yayılmaları Urnfield Halkı'nın yayılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Böylece MÖ 500 yılı civarında Britanya'da günümüz Galler, İskoçya ve Hebridler[43] bölgesinde yaşayan torunlarının adlarında ve dillerinde izlerini görebileceğimiz insanların varlığı söz konusudur.[44]

Demir Çağı olarak adlandırılan dönem Britanya'ya MÖ 500 civarında, İrlanda'ya ise bir ya da iki yüzyıl sonra ulaştı. Demir, silah ve aletler için kullanılan tuncun yerini aldı. Güney Britanya MÖ 400-150 yılları arası giderek Kıta Avrupası'nın etkisi altına giriyordu. Bu dönemde Avrupa'da elit metal işlerini süslemek için La Tène sanat tarzı benimsendi ve Britanya artık Akdeniz dünyasının dikkatini çekmeye başladı. İlk olarak Herodot'un eserinde geçen Atlantik'de kalay zengini adaların varlığı ile ilgili söylentiler duyduğu bilgisini doğrulayan Marsilya'lı bir kâşif olan Pytheas oldu. Muhtemelen MÖ 320 civarında Cornwall ile Atlantik Galya limanları arasındaki kalay ticaretini gözlemleyen ilk kişiydi ve ayrıca yazdığı "Okyanus Üzerine" adlı eseriyle de Britanya adaları yazılı tarihe geçmiş oldu.[45] Ancak Pytheas'ın eseri kayıp olduğundan, eserin varlığı günümüze ulaşan klasik literatürde ona yapılan 30 kadar atıftan bilinmektedir. Yunan tarih yazarı Diodorus Siculus, eserinde Britanya'yı tanımlarken "Prettania" (Yunanca Prettanikē) yani Pretani Adası olarak

[42] Urne: genellikle ölülerin küllerini saklamak için kullanılan bir kap ve genellikle seramik, taş veya metal malzemeden yapılır ve üzeri özenle süslenir.
[43] İskoçya'nın batı kıyılarında yer alan adalar topluluğu.
[44] Robert J. Braidwood, *a.g.e.*, s. 255-256.
[45] Ronald Hutton, *Pagan …*, s. 291-292.

adlandırır.[46] Diodorus, bu ismi büyük olasılıkla Pytheas'tan almıştır. "Pretani" Keltçe bir kelimedir ve muhtemelen "boyalılar" ya da "dövmeli halk" anlamına gelir; ada halkının vücutlarını boyamalarına atıfta bulunur. Ada halkı da muhtemelen kendilerini bu isimle tanıtıyor ya da dış komşuları onları bu şekilde tanımlıyordu. Romalılar ise adayı "Britannia" olarak adlandırdı ve öyle de kaldı. Britannia adı Anglo-Saxon ve Norman döneminde kullanılmaya devam etti. Daha sonra modern İngilizceye "Britain" olarak kısaltılmış bir şekilde geçti.[47]

Demir Çağı, Britanya adalarında bazıları oldukça izole, her bölgenin kendi tarihi ve kültürüne sahip toplumların gelişmeye devam ettiği bir dönemdir. Demir Çağı Britanya dini hakkındaki bilgiler, yazılı kaynakların eksikliği nedeniyle oldukça azdır. Britanya halkının çok tanrılı bir inanca sahip olduğu, çeşitli yerel tanrıçalara ve tanrılara taptıkları bilinmektedir. Ayrıca, hayvanlara ve bitkilere büyük saygı duyuyor, onları tanrı ve tanrıçalarla ilişkilendiriyorlardı, tanrılara hayvan ve bazen de insan kurban ediyorlardı. Bu döneme damgasını vuran, siyasi ve sosyal alanlarda da kendini gösteren, Britanya dini ve kültürünü etkilemiş ve bugün dahi izlerine görebileceğimiz Druidizm'di.[48]

Roma İmparatorluğu'nun Britanya'ya gelişinden önce Julius Caesar eserinde MÖ 1. yüzyılda Galya'nın kuzeybatısında yaşayan Belga Kabilesi'nin Britanya'nın güneydoğusuna yerleşmiş olduklarından bahseder.[49] Kelt ve Germen kökenli bu halkın, Thames halici ve etrafındaki topraklarında yerleşmiş olduğu görüşü yapılan arkeolojik çalışmalarla da desteklenmektedir. Belgalar, komşularına rağmen kuzeyde Trent Nehri, batıda Severn Nehri'ne kadar yayılmayı başardılar ve bu yayılmaya dahil olanlar Roma'nın verdiği isimleriyle Trinovantes ve Catuvellauni kabileleriydi. Bu kabilelerin başkentleri ise Verulamium (günümüzde St. Albans) ve Camulodunum (günümüzde Colchester) bölgeleriydi. Kuzeyde merkezden uzakta olan Norfolk ve Lincolnshire'de bulunan adanın yerli halkı Iceni ve Coritani Kabileleri ve batıda Cotswolds'daki Dobunnii ve güneyde Atrebateler ve Dorset'te bulunan Durotriges

[46] Diodorus Siculus, *Diodorus of Sicily*, Twelve Vol. III. Books IV, Çev. C. H. Oldfather, William Heinemann Ltd., London 1939, s. 155-157; Pytheas, *Pytheas of Massalia*, Çev. Lionel Scott, Routledge, New York 2022, s. 45.
[47] Barry Cunliffe, *Britain Begins*…, s. 4-5.
[48] William E. Burns, *a.g.e.*, s. 6.
[49] Gaius Julius Caesar, *Gallia Savaşı*, Çev. Furkan Akderin, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2006, s.140.

Kabileleri'nin toprakları bu yeni gelenler tarafından istila edildi. Savunma amaçlı yapılan ve etrafında şekillenen kasabalarla tepe-hisarları bu istilaları durduramadı. Bu nedenle Romalıların adaya ilk gelişinde belki de düşmanımın düşmanı dostumdur düşüncesi ağır basmış olabilir.[50]

Romalıların Britanya'ya gelişi bir istilamı mı yoksa fetih mi tartışılagelen bir konu olsa da günümüzde Ulusal Müfredat uyarınca Birleşik Krallık'taki okullarda Britanya tarihini Romalıların gelişiyle başlatılması kararı Roma'nın Britanya üzerindeki etkisini açıklar niteliktedir. 1066 yılında gerçekleşen Norman fethine ise genellikle aynı değer atfedilmemiştir. Bunun nedeni olarak, fetih sonrası büyük bir değişiminin yaşanmaması gösterilebilir. Oysa Roma, Britanya'yı neredeyse yeniden imar etmiş; yollar, yasalar, merkezi ısıtma, çarşılar, hamamlar, gösterişli villalar ve ziyafetler gibi birçok yenilikler getirmiştir. Bazı araştırmacılar Roma dönemi yeniliklerinin önemine vurgu yapsa da bu değişimlerin dayatma sonucu gerçekleştiğini ve Britanya'nın Roma tarafından istila edildiği görüşündedir. Norman fethini bir istila olarak görenlere karşı ise Normanların Anglo-Saxonlarla akrabalık bağlarının olmasını ve Britanya'da özellikle de kırsal kesimlerdeki yaşamın neredeyse hiç değişmemesini bir kanıt olarak göstermektedir. [51]

[50] Hugh Kearney, Britanya Adaları Tarihi, Çev. Özgür Umut Hoşafçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2020, s.19-20.
[51] Francis Pryor, *Britain B.C*., Harper Collins Publishers, London 2003, s. 429-430.

I.BÖLÜM

BRITANNIA ADALARINDA ROMA ÖNCESİ DÖNEM VE ROMA DÖNEMİ

A. BRITANNIA'DA ROMA ÖNCESİ BASKIN KÜLTÜR: KELTLER

1. Britannia'da Kelt Dünyası

Herodotos'un eserinde yer alan "*eğer bilinene bakarak bilinmeyeni çıkarmak yoluyla bir sonuca varmayı göze alabilirsem*"[52]sözleri, Keltlerin dünyasını anlamaya çalışan ve bu konu hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların izlediği bir yol gibi görünüyor. Britanya adalarında Demir Çağ'ında bir kültür olarak karşımıza çıkan Keltler hakkında bilgilerin çoğu Antik Yunan ve Romalı yazarlar ve arkeolojik çalışmalar sayesinde elde edilmiştir. Bu sebeple yer yer bu çalışmalardan faydalanarak Britanya'daki Kelt kalıntıları üzerinden kültürünü, izlerini ve etkileşimlerini ortaya koymaya çalışacağız.

Yapılan çalışmaların ışığında Keltlerin dili ve kökenlerine dair geleneksel görüş, Kelt kültürünün MÖ 1. binyılın başlarından, Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru, batı orta Avrupa'da ortaya çıktığı ve aynı zamanda gelişen Kelt dili ve kültürünün bu bölgeden güneye, doğuya ve batıya yayılarak Avrupa'nın büyük kısmını kapsadığı yönündeydi. Ancak 1990'larda, Kelt dilinin Atlantik bölgesinde çok daha önce belki de bir lingua franca (ortak dil) olarak geliştiği ve 3. bin yılın ortalarında Beaker kültürü ile karakterize edilen bir hareketlilik döneminde batı ve orta Avrupa'ya doğru doğuya yayıldığıyla ilgili farklı bir görüş de ortaya atıldı. Keltlerin kökenleri

[52] Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, 2.33, s. 145.

konusu hâlâ tartışılagelen bir konudur.[53] Bu durumun bir sebebi de Keltlerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olmalarıyla ilgilidir. Keltlerin en güçlü oldukları dönemde Avrupa'da çok geniş bir bölgeyi işgal ettikleri görülür. Keltlerin yayılım alanları batıda İber Yarımadası'ndan, kuzeyde Britanya adalarına, Kuzey Almanya ve Polonya ovalarının kıyalarına, doğuda Karpatlar yayına ve güneyde Katalan kıyılarından başlayarak Akdeniz'e, Appenin dağlarının kuzey yamaçlarından Tuna havzasının güneyine ve Demir Kapılar'a kadar uzanıyordu. Bu bölgelerde siyasal bir birliğin sağlanamamasının yanı sıra kalıntılardan anlaşıldığı üzere düzensiz Kelt yerleşim yerleri daha eski halkları kısmen içine almış, ama Kelt olmayan halklara da geniş alanlar bırakılmıştır.[54]

Strabon'un "Keltai"[55], Pausanias'ın "Keltoi"[56] ve Caesar'ın ise "Galli"[57] olarak isimlendirdiği Kelt halkı günümüzde bir üst kimlik olarak kullanılırken, bulundukları bölge isimleriyle de anılmışlardır. Germenlerin ise "Welschn" olarak adlandırdığı Keltlerden ilk kez MÖ 500'de Miletoslu Hekataios bahseder.[58] Herodotus ise eserinde Keltlerin yaşadığı yerler hakkında şu bilgileri vermektedir: "*İstros (Tuna Nehri), Keltlerin yurdundan ve Pyrene kentinden gelir, Avrupa'nın ortasından geçer; Keltler, Herakles sütunlarının öbür yanında otururlar; Avrupa'nın günbatısı (batı) yönündeki on halkı olan Kynetlerle komşu olurlar*".[59] Daha sonra klasik kaynaklarda giderek artan Kelt hakkındaki bilgiler savaşlar ve işgallerin yarattığı etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. MÖ 4. yüzyıl ve 3. yüzyıllarda Keltlerin savaşçı orduları, bazen göç eden topluluklarla günümüz İtalya, Yunanistan ve Türkiye'ye doğru ilerleyerek bir dizi çatışma ve istilaya neden olmuştur. Bu sebeple Antik Yunan ve Romalı yazarların Keltler hakkında ister istemez tarafgir bir yaklaşım sergiledikleri düşünülmektedir. Bu hususta arkeolojik çalışmalar büyük önem taşır. Maddi kalıntılar bir kanıt oluştururken, klasik kaynaklar ise bir vizyon sağlar. İki yüzyıllık yüzleşme ve çatışma

[53] Barry Cunliffe, *The Ancient Celst*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford 2018, s.2.
[54] Venceslas Krut, *Keltler*, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara 2009, s.36
[55] Strabo, *The Geography of Strabo Vol. II*, Çev. Horace Leonard Jones, Harvard University Press, Cambridge 1923, s. 163.
[56] Pausanias, *Pausanias Desciption of Greece*, Çev. W. H. S. Jones, William Heinemann Ltd., London 1918, s. 18.
[57] Gaius Julius Caesar, *a. g. e*., s. 1.
[58] Alexander Demandt, *Keltler*, Çev. Arif Ünal, Runik Kitap, İstanbul 2021, s.11, 15.
[59]Herodotos, *a. g. e*., 2. 33.

boyunca Kelt stereotipi bilinen şeklini alır. Buna göre, Keltler durdurulamaz, öngörülemez, korkusuz ve çılgın savaşçılar olarak tasvir edilir. Ayrıca müttefik olunamayacak kadar güvenilmez, zalim ve insan kurban eden hatta yamyamlığa meyilli insanlar olarak karşımıza çıkar. Anlaşılan pek de diplomasiden anlamayan Keltler, Greko-Romen uygarlığı tarafından genellikle vahşi barbarlar olarak görülüyordu. Buna karşın Keltlerin savaşçı özellikleri; akropol anıtlarında, tapınaklarda yer alan heykel ve frizlerde vurgulanarak, güçlü ve asil bir düşmanı yenmelerinin haklı gururunu gözler önüne seriyorlardı.[60] Propaganda sanatını çok iyi bilen Yunan ve Romalı yöneticiler bir yandan güçlü ve asil bir düşman imgesiyle halkın kurtarıcıları olurken diğer yandan kaynaklarda geçen Kelt tanımına karşı farklı bir portre çiziyorlardı. Hangi sebeple olursa olsun böylece Keltler insanların zihnine kazınmış ve günümüze kadar taşınmış oldu.

Britanya'daki Keltler konusu çok daha farklı bir gelişim süreci sergilemiştir. Keltleşme süreci hâlâ tartışmalı bir konu olup açıklaması oldukça güçtür. Bazı araştırmacılar Avrupa'dan birbirini izleyen Kelt göç dalgaları teorisini desteklerken bazıları ise istiladan ziyade Avrupa etkilerini ve Kelt teknolojisini, geleneklerini ve sanatının benimsenmesini içeren kademeli bir süreç olarak görmektedir. Yazılı kaynakların yetersizliği dolayısıyla Britanya Keltlerinin varlığı ve etkileri, maddi kalıntılar üzerinden izlenmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle yapılacak olan arkeolojik çalışmalar oldukça önemlidir.[61]

Caesar'ın Galya seferi sırasında kaleme aldığı eseri şu cümlelerle başlar; "*Gallia (Galya) üç bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölgede Belgalar, ikincisinde Aquitanlar, üçüncüsündeyse kendilerine Keltler adını veren bizim dilimizdeyse Galli ismiyle bilinen halk yaşar*". Ve bu üç kabilenin dillerinin, geleneklerinin ve yasalarının birbirinden farklı olduğunu vurgular. Belgaların en cesur kabile olduğu, Rhen Nehri'nin diğer tarafında bulunan Germenlerle yakın yaşadıkları ve sürekli onlarla savaş halinde olduklarını belirten Caesar Belgaların kralı olan Diviciacus döneminde egemenliklerini Britanya'ya kadar taşıdıklarından bahseder.[62] Her ne kadar Caesar,

[60] Barry Cunliffe, *a. g. e*., s. 5-8.
[61] Graham Webster, "The Celtic Britons under Rome", *The Celtic World*, Ed. Miranda J. Green, Routledge, London 1996, s. 623.
[62] Gaius Julius Caesar, *a. g. e*., s. 1, 56.

Galya ve Güney Britanya hakkında bilgiye sahip olsa da etnografik gözlemleri daha çok askeri ve siyasi amaç doğrultusunda olduğundan ciddi bir araştırma yapılmış olması pek olası değildir. Britanya'daki Kelt sorunsalı tartışmalarında Kelt modelini eleştirenler, Strabon, Caesar ve Tacitus'un eserlerinde Britanya halkından bahsederken Britonlar olarak adlandırmalarını öne sürerek bu konuya dikkat çekmektedirler.[63]

Caesar, Britanya'nın iç kısmında yerlilerin, sahilde ise Belgaların yaşadığını ve Belgaların Britanya'da karaya çıktıkları ülkenin ismiyle anıldıklarından bahseder. Düzenlediği Britanya seferinde savaştığı kabilelerin isimlerini verirken genelinden Britonlar olarak söz eder. Dikkat çeken önemli bir konu ise Caesar'ın onların yaşam tarzını Gallilerin (Keltler) yaşam tarzına benzetmesidir.[64] Bu durum kabile sisteminde yaşayan halkların yaşam tarzı ve teknolojisinin benzerlik gösterebileceğini veya göç ve istila sonucu Galya'dan gelen halkların beraberinde adaya Kelt kültürünü taşıdığını akla getirmektedir.

Klasik kaynaklarda özellikle de Britanya adalarını gözlemleme fırsatı bulan Romalı yazarların eserlerinde, Britanya'da bulunan tüm kabilelerin isimleri ayrı ayrı belirtilirken "Kelt" adına yer verilmemiştir. Adanın yerel halkını tanımlarken daha çok Britanyalı anlamına gelen "Briton" kelimesi kullanılmıştır. Bu nedenle, yerli halktan bahsederken, Kelt adı yerine, kaynaklarda geçtiği şekliyle "Briton" yani "Britanyalı" ismini kullanacağız.

2. Kelt Sanatında Toplum ve Din

MÖ 5. yüzyıldan itibaren klasik kaynaklarda Keltler hakkında verilen bilgiler, Avrupa'nın Demir Çağı uygarlığının ilk izleriyle örtüşür. Roma öncesi Demir Çağı'nı iki döneme ayıran Hans Hildebrand, bu uygarlığın karakterize eden dönemi "La Tène" olarak adlandırmıştır. Neuchatel Gölü, Thielle çıkışında bulunan İsviçre komünü Marin Epagnier'deki eski bir bölge olan La Tène'de 1853'ten beri yapılan sualtı araştırmalarında bu döneme ait çok sayıda önemli obje bulunmuştur. Adını bulunduğu

[63] Dennis W. Harding, *The Iron Age in Northern Britain*, Routledge, London and New York, 2017, s. 17.
[64] Gaius Julius Caesar, *a. g. e*., s. 140-142.

bu bölgeden alan La Tène uygarlığı Kelt dili konuşan eski halkların büyük bölümü için klasik denebilecek bir evre oluşturur.[65]

La Tène buluntuları Kuzey-Alp, orta ve batı Avrupa'da yaygın olarak görülür, yer adları ve kişi adlarından anlaşıldığı üzere kısmen Kelt dillerinin antik dönemdeki dağılımıyla da örtüşmektedir. Ancak La Tène maddi kültürü, Kıta Avrupası ile karşılaştırıldığında Güney Britanya'da tanımlayıcı tiplerin sayısı oldukça azdır ve Kuzey Britanya'nın büyük bir bölümünde neredeyse hiç rastlanmaz. İrlanda'da ise La Tène dağılımı ülkenin kuzey bölgesine doğru bir eğilim göstermesiyle birlikte neredeyse ada üretimidir.[66] Britanya'da, La Tène sanatı Kıta Avrupası'ndaki komşularından bağımsız, aynı zamanda paralel ve onlarla temas halinde ve etkilenerek gelişmiştir. Adaya özgü La Tène sanatının tarihlendirilmesi neredeyse tamamen stilistik ve tipolojik değerlendirmelere bağlı kalmaktadır. Yani, eserlerin tarzı ve türü üzerinden tarih belirlenmeye çalışılmaktadır. La Tène sanatının Britanya'ya yayılmasında, difüzyonist[67] modeline ek olarak tarihlendirme konusunda "zaman gecikmesi" kavramı öne sürülmüştür. Buna göre "ana akım" Kıta Avrupası tarzı ada kültürüne etkisinin birkaç nesil aldığı hatta merkezden uzak Britanya'nın dağlık bölgelerine yani Kuzey Britanya'ya nüfuz etmesinin daha uzun sürdüğü varsayılmıştır. Bu model kültür değişiminde bir faktör olarak yerel bir akım ve ortak düşünce hareketini hesaba katmıyor olsa da Kelt sanatı çalışmalarında hâlâ örtük olarak görülmektedir.[68]

19. yüzyılda arkeolojik çalışmalar koleksiyoncuların merakıyla artmıştır. 1815 yıllında Revd E.W Stillingfleet Doğu Yorkshire'de bir grup höyüğün açma çalışmalarına katılmış ve burada Demir Çağı'na ait bazı mezar buluntuları ile iskelet kalıntılarına rastlanmıştır. 19. yüzyıl ortalarında ise Thames ve Witham nehirlerinden çıkarılan bazı kayda değer parçalar da dahil olmak üzere, çoğunlukla tesadüfi buluntulardan oluşan önemli sayıda Demir Çağı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntuların birçoğu A.W. Franks tarafından 1863 yılında "Horae Ferales" adlı eserde

[65] Venceslas Krut, *a. g. e*., s. 9-10.
[66] Dennis W. Harding, *a. g. e*., s. 18.
[67]Difüzyonist: Yayılmacılık, Difüzyonist yaklaşım, belirli kültürel özelliklerin, fikirlerin veya teknolojilerin, bağımsız olarak gelişmekten ziyade, belirli merkezlerden yayılarak diğer topluluklara ulaştığını öne sürer.
[68] Dennis W. Harding, *The Archaeology of Celtic Art*, Routledge, New York, 2007, s. 140-141.

yayımlanmıştır. Franks, Britanya'daki eski eserleri Avrupa bağlamında değerlendirmiş ve bunları Kelt olarak kabul etmiştir. Yapılan çalışmalarda kasıtlı olarak gömülen nesnelerin özel olarak seçildiği düşünülmektedir. Metal ve çanak çömleğin yanı sıra ahşap, deri ve kumaş gibi çok çeşitli organik malzemeler, Keltler tarafından sıkça kullanılmıştır. Kelt sanatının çoğu, anlamı ya da kullanışlılığı nedeniyle onlara cazip gelen, işlevsel nesneler üzerindeki soyut süslemeler şeklindedir.[69]

Strabon, Keltleri tanımlarken savaşa düşkün, asil ruhlu ve dürüst olduklarını ancak her an tehlikeyle yüzleşmeye hazır bu güçlü savaşçıların çocukça övünme ve süslenme sevgisinden de bahseder. Keltler arasında yüksek rütbeli olanların altınla boyanmış giysiler giydiklerini ve boyunlarına altın torklar, kollarına bilezikler taktıklarını da dile getiren Strabon'un bu sözleri ortaya çıkarılan maddi kalıntılarla da örtüşmektedir.[70] Savaşçı Keltler silah olarak genellikle sağ tarafa bağlanan bir kılıç ve bir mızrak, bazıları ise yay ve ok, sapan ya da fırlatma sopası kullanırdı. Korunma aracı olarak ise daha çok kalkan, bazen miğfer ve nadiren halka zırhlı tunikler giyiyorlardı.[71]

a b c

Resim 1. a) Chertsey kalkanı (MÖ 400-200), b) Witham nehrinde bulunan bronz kalkan. c) Battersea kalkanı (MÖ 350-50). British Museum, Londra.

[69] Ian Stead, *Celtic Art*, Harvard Universtiy Press, 1996, s. 6-7.
[70] Strabo, *a. g. e.*, s. 247.
[71] Barry Cunliffe, *a. g. e.*, s. 213-215.

Thames Nehri'nden çıkarılan Chertsey kalkanı ve metal yüzlü diğer kalkanların özellikle teşhir veya ritüel amaçlı olarak yapıldığı düşünülmektedir (Resim 1. a). Witham Nehri'nden çıkarılan oval formlu bronz kalkan, ince ve düz metal plakalarla kaplıdır. Üzerinde tutturulduğu perçinlerin deliklerinden ve figürün ana hatları zemine bıraktığı izlerden anlaşılan, alçak kabartma olarak yapılmış bir yaban domuzu figürü tespit edilmiştir. Ortasına kırmızı mercandan üç adet sivri uçlu oval parça tutturulmuştur ve yanlarında aynı maddeden iki küçük saplama yer almaktadır. Başlıktan eşit olmayan uzunlukta iki kol çıkmaktadır ve bu kollar dairesel kabartmalı plakalarla birleşmektedir. Kısmen repousse[72] işi, kısmen de gravürle zengin bir şekilde süslenmiştir (Resim 1. b).[73]

Demir Çağı eserlerinin en ünlüsü Battersea kalkanıdır. Witham kalkanı gibi Battersea kalkanı da bronz yüzlüdür ve kalkanın bağlaması muhtemelen ahşap veya deriden yapılmıştır. Şekilleri farklı olsa da bu iki kalkan birbiriyle ilişkilidir. Her ikisinde de hayvan başlarını anımsatan merkezi öğe özellikleriyle bağlantılı dairesel uç panelleri vardır. Battersea kalkanında daha geniş olan unsur merkezdedir ve hayvanlar dışa dönüktür. Bu Battersea hayvanları geniş yayılan boynuzlara sahiptir ve uç yuvarlaklarla birlikte tek parça halinde, ancak merkezi kabartma süsten oldukça ayrı olarak yapılmıştır. Dik profilli repousse bezemeli üç panelin merkezindeki her iki tarafında üçgen şekillere yol açan kapalı bir palmete dayanmaktadır. Üçgenlerin diğer iki köşesinden gelen teller daha sonra birleşerek bir daire oluşturur. Uç paneller birbirine kenetlenen S motiflerine dayalı olarak benzer ancak tam olarak aynı olmayan tasarımlara sahiptir. Hem uç panellerde hem de orta panelde, alt taraftan yumuşak ve dövülebilir bir kırmızı cam veya mine ile bastırılmıştır. (Resim 1. c).[74]

[72] Özel bir metal işleme tekniği, metal levha üzerine çekiç ve değişik uçlu aletlerle dövülerek verilen kabartma şekli.
[73] John M. Kemble, *Horae Ferales*, Lovell Reeve, London 1863, s. 190.
[74] Ian Stead, *a. g. e.*, s. 77.

a b c d e

Resim 2. a) Boynuzlu miğfer (MÖ 150-50), b) Bronz dekoratif panellere sahip demir mızrak ucu (MÖ 200-100), c) Dökme bronz çapraz şekil kabzalı demir hançer, d) Dökme bronz antropoid saplı demir kılıç (MÖ 200-100), e) d örneğinden genel detay, British Museum, Londra.

Kelt sanatının nadide eserlerinden biri olan ve örneği bulunmayan boynuzlu miğfer birbirine perçinlenmiş bronz levhalardan yapılmıştır. Savaş sırasında kullanılabilecek kadar sağlam olmadığından bir geçit töreni miğferi olduğu düşünülmektedir. (Resim 2. a). Kelt Hançeri ise kabzasındaki göz alıcı tasarımı ve işçiliğiyle günlük kullanım için tasarlanmadığı, muhtemelen cenaze töreni ya da sergileme amacıyla yapıldığı varsayılmıştır (Resim 2. c).[75] Thames Nehri'nden çıkarılan mızrak ucu üzerindeki yer alan ve farklı objelerde de rastladığımız daire çiftleri, genellikle dairesel bir madalyonun içine yerleştirilmiş, kenarları kavisli farklı üçgenlerle birleştirilmiştir. Muhtemelen özel bir büyü ile donatılmış olan son derece prestijli bir silah olan mızrak askeri bir statü göstergesi olabilir (Resim 2. b). [76] Kuzey Yorkshire'da ortaya çıkarılan kılıç Britanya'da insan kafasının en eski temsillerinden biridir. Kılıcın kabzasındaki bronz baş, temiz traşlı ve boynuna kadar uzun saçlıdır

[75]Sunita Gahir- Sharon Spencer, *Weapon*, DK, London 2006, s.48.
[76] Venceslas Kruta, *Celtic Art*, Phaidon Press, London 2015, s. 192.

(Resim 2. d-e). Caesar'ın, Britanyalıların saçlarının uzun olduğu, baş ve üst dudak hariç tüm vücutlarını tıraş ettiklerine dair sözlerini doğrular niteliktedir.[77] Witham ve Thames nehirlerinden ve gömütlerden çıkarılan oldukça süslü ve ihtişamlı savaş aletlerinin, savaşta kullanmaya pek elverişli olmayışlarından dolayı muhtemelen törensel bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Nehirlerde bulunan savaş aletlerinin tanrılara sunulmak için kasten fırlatıldığı varsayılmaktadır. [78]

Britanya'nın güneyine seferler düzenleyen Caesar, adanın çok fazla bir nüfuza sahip olduğunu ve birbirine yakın mesafede konumlandırılan çiftliklerde hayvan yetiştiriciliğiyle uğraştıklarından bahseder. Ayrıca halkın para olarak bronz, altın veya ağırlıkları belirlenmiş çentikli demir çubuklar kullandıklarını belirtir. Britanyalıların vücutlarını, mavi renk veren çivit otuyla (woad) boyadıklarını ve böylece savaşta korkunç göründüklerinden ifade eder.[79] MS 3. yüzyılda Herodian, bu konuyla ilgili ek bilgiler verir ve Britanyalıların vücutlarındaki dövmelerden bahseder. Vücutlarının çeşitli desenler ve her türlü hayvanın resimleriyle kaplı olduğunu ve bu dövmeleri kapatmamak için kıyafet giymediklerini belirtir.[80] Herodian'ın bu sözleri, Polybius'un bazı Kelt savaşçılarının kılıç kemeri ve altın torkları (boyunluk) dışında çıplak savaştıkları, görünüşleri ve hareketlerinin çok ürkütücü olduğuna dair sözlerini akla getirir. Ona göre çıplak savaşmalarının sebebi savaş sırasında rahat hareket etmek içindi. Fakat Barry Cunliffe çıplak savaşmalarını bir ritüel olarak değerlendirir ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde Kelt dünyasında yaygın bir olay olduğunu ekler.[81]

[77] Anne Ross, *The Pagan Celts*, B. T. Batsford Ltd, London 1970, s. 58.
[78] Bill Price, *Kelt Mitolojisi*, Çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 40.
[79] Gaius Julius Caesar, *a. g. e.*, s. 141-142.
[80] Herodian, *In Two Volumes I: Books I-IV*, Çev. C. R. Whittaker, The Loeb Classical Library 454, Cambridge MA Harvard Universtiy Press, London 1969, s. 359.
[81] Barry Cunliffe, *a. g. e*., s.222.

a b c d e f

Resim 3. a) Bronz ayna, Desborough, Northamptonshire (MS 1-60), b) Atı temsil eden maske şeklinde süs, c) Bıyıklı erkek yüzü şeklinde süs (MÖ 50-30), d) Katlanmış kanatlı stilize kuş şeklinde broş, Kuzey İrlanda, Armagh (MS 1-100), e) Kuş başı şeklinde altın broş (MS 50-100), f) Nervürlü tel ve küçük kürelerle süslenmiş altın broş (MÖ 100-MS 100), British Museum, Londra.

Kelt aynaları, MÖ 1. yüzyılın sonlarından itibaren Britanya'da yapılan, Kelt sanatının en ince ve en karmaşık örneklerinden biridir. Bu bronz aynalar toplumsal zenginlik ve güce işaret eden statü sembolleriydi ve MÖ 30'larda doruk noktasına ulaşmışlardı. Yunan-Etrüsk ve daha sonra Roma sanat stillerinden izler taşıyan aynalar yine de tamamen bireysel olmaları bakımından benzersizdirler. Ayna üzerinde kullanılan sepet efekti, ayna sanatçıları tarafından sıkça tercih edilen bir süsleme tekniğidir. Desborough ve Birdlip'te bulunan aynalar, daha sonraki Kelt tezhipli el yazmaları gibi anlaşılması zor olan olağanüstü bir işçilik sergilemektedir (Resim 3. a). Güney Britanya ile sınırlı olan aynaların tasarımları daire üzerine kuruludur, üç daire birbirine bağlanır ve klasik lir-palmet motifiyle birleştirilir. Sanatsal uzmanlığın gelişimi ilk yapılan aynalarla sonrakiler arasında kendini göstermektedir. Galya'da bir örneğine rastlanmayan bu aynaların yerel üretim olduğu düşünülmektedir (Resim 3. a)[82]

[82] Anne Ross, *a. g. e.*, s. 206-207.

Metal nesnelerden oluşan bir koleksiyon arasında yer alan ve muhtemelen ahşap bir kovaya ait at şeklindeki metal süsleme Kelt hayvan sanatının en güzel örneklerinden biridir. Görünüşte basit duran bu eser iki yapraktan oluşan başlangıç noktası, burun delikleri oluşturan terminal parşömenlerle bir çift karşılıklı S-motifini düşündürmesiyle dikkat çekicidir. Birçok Kelt sanat eserinde rastladığımız S-motifini, çift ökseotu yaprağının bitki temasını ve güneş tanrısıyla ilişkilendirilen atın aynı görüntüde bir araya getirilmesi açısından oldukça etkileyicidir (Resim 3. b). Diğer bir örnek olan bıyıklı bir erkek yüzü temsiliyle birlikte bir maskeyi andıran bu metal süslemelerin yükseklikleri 11cm.'dir (Resim 3. c).[83] Erkek yüzünü temsil eden figür klasik kaynaklarda geçen Kelt erkeklerinin fiziksel özellikleriyle örtüşmektedir.

Diodorus Siculus, Kelt erkekleri hakkında şu bilgileri verir; Keltler uzun boylu, beyaz tenli, sarı saçlı ve oldukça kaslı bir yapıya sahiptir. Sarışın olmalarına rağmen saçlarının daha açık renkte görünmesi için kireç suyunda yıkadıklarını ve bu işlem sonrası alından enseye doğru çektikleri saçlarının sabit bir görünüm kazandığı belirtir. Soyluların yüzlerini tıraş ettiklerini, ancak bıyıklarını uzattıklarını ifade eder. Diodorus ayrıca, Keltlerin çeşitli göz kamaştırıcı mücevherler taktıklarını ve çarpıcı kıyafetler giydiklerini de sözlerine ekler.[84] Strabon ise Kelt erkeklerinin vücut görünümlerine çok dikkat ettiklerini, şişmanlamamaya çalıştıklarını ve standart kuşak ölçüsünü aşan her gencin cezalandırıldığını aktarmaktadır.[85]

Broş ve çengelli iğne benzeri fibulalar, Demir Çağı'nın en yaygın kişisel süs eşyaları arasında yer almaktadır. Broşlar, çeşitlilikleri ve zaman içerisinde uğradığı değişimler ile teknolojik inceliklerle birlikte bölgesel ve kronolojik göstergeler haline gelmiştir. İşlevsel yönüyle giysileri tutturmak amacıyla erkek ve kadınların kullandığı broş ya da fibulalar, en az bir mezarın baş kısmının yanında bulunmuştur. Ancak fibulalar bazen mezar odasının duvarına tutturulmuş bir halde de rastlanmıştır.[86] Bu durum fibulaların işlevsel yönü dışında farklı bir mana taşıdığı olasılığını akla getirir.

[83] Venceslas Kruta, *Celtic*…, s.193.
[84] Diodorus Siculus, *a. g. e*., s. 169, 175.
[85] Strabo, *a. g. e*., s.251.
[86] Sara Champion, "Jewellery and Adornment", *The Celtic World*, Ed. Miranda J. Green, Routledge, London 1996, s. 417.

La Tène döneminin başında, plastik hayvan tasvirleri, insan yüzleri veya maskelerle süslenmiş bir dizi fibula ortaya çıkarılmıştır. Birkaç altın örnek dışında çoğunluğu bronz veya demirdir. Britanya'da fibulalar Roma döneminin arifesine kadar genellikle çok az süslemeye sahiptir veya hiç süsleme yoktur. İrlanda ve Britanya'da ve daha az oranda da Kıta Avrupası'nda, daha sonraki La Tène döneminde penannular[87] ve annular[88] broşlar gelişmiştir. İrlanda'da, MS 1. binyılın ilk yüzyılları boyunca bu tarzın kesintisiz gelişimi, uzun iğneleri ve yarı değerli taş kakmalarıyla Erken Hristiyanlık döneminin büyük ve son derece süslü gümüş quoit (disk şeklinde) broşlarına yol açmıştır.[89]

Resim 4. a) Elektrum tork (MÖ 100), b) Uçlarında büyük halkalar bulunan altın tork (MÖ 100), c) Bir yüz formu verilen altın tork (MÖ 100), d) Tork ve bilezik takan bronz kadın figürü (MS100-200). British Museum, Londra.

Kelt takıları arasında önemli bir yer tutan torklar, dekoratif boyun halkalarıdır ve ilk örnekleri Hallstatt dönemine kadar uzanır. Başlangıçta kadın mezarlarında daha yaygın görülen torklar, daha sonraları neredeyse sadece erkeklerle ilişkilendirilir. Aynı zamanda yüksek rütbe ve statü sembolü olan torklar genellikle şeflerle birlikte gömülüyordu. Ayrıca adak olarak adanan torkların bazılarına kasıtlı zarar verilmesi bir

[87] Yarım daire şekli.
[88] Halka şekli.
[89] Sara Champion, *a. g. m.*, s. 418.

ritüelin parçası olarak kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Dini bir öneme sahip olduğu düşünülen torkların varlığı tanrısallığa işaret ediyor olabilir. Kelt tanrıları genellikle bir tork takmış ve bereketi simgeleyen ikinci bir torku elinde tutarken tasvir edilmiştir.[90] Romalı tarih yazarı Cassius Dio, Iceni Kabilesi'nin kraliçesi Boudica'nın savaşa girmeden önce her zaman "boynunu kavrayan büyük bir altın kolye" yani tork taktığını belirtmiştir.[91] Boudica'nın kabilesinin bulunduğu Kuzey Britanya'daki Snettisham Norfolk Ken Hill'de 1950 yılında tesadüfen bulunan istiften çıkarılan torklar, bilezik ve sikkeler, Dio'nun bu sözlerini doğrular niteliktedir (Resim 4. a-b-c). Torklar, uçlarındaki içi boş halkalara lehimlenmiş, iç içe geçmiş sekiz bükülmüş telden oluşan sağlam bir banda sahiptir.[92] Yukarıda örneğini verdiğimiz bronz figürin ise kadınların tork kullanımına dair güzel bir örnek teşkil etmektedir (Resim 4. d).

Kelt kültürünün en ayırt edici ve birleştirici yönü olan dekorasyon tarzı, tarih öncesine dayanan La Tène döneminin ilk aşamalarında, öncelikle metal ve taş işçiliğinde kendini göstermiştir. Bu sanat tarzının bin yıl sonra katipler ve tezhip (altınla süsleme sanatı) sanatçılarının yarattıkları büyük İncil Kitapları'nda yer alması etkisinin hâlâ sürdüğünün bir işaretidir. Kelt tasarımı, karmaşık desenler oluşturmak için kullanılan spiraller, iç içe geçmeler, perde işleri ve gamalı haçlar gibi birkaç temel şekilden oluşur. Figüratif öğeler bazen bu soyut formlarla birleştirilir, ancak son derece stilize edilmişlerdir ve genel tasarımın ritmini yansıtırlar. Böylece, insan figürlerinin uzuvları ya da sakalları gamalı haç ya da üçgenler oluşturmak üzere birbirine kenetlenebilirken, kuşların ya da hayvanların gövdeleri şerit benzeri tellere dönüşerek incelir ve bunlar da iç içe geçen bir desenin parçası haline gelir. Sonuç olarak bu temalar bir kılıç üzerindeki düğüm deseni, gösterişli bir mücevherde ya da bir el yazmasındaki kutsal bir imgede yeniden üretilebilir.[93]

Uzun yıllar savaş halinde oldukları Keltler hakkında yazan Antik Yunan ve Romalı yazarların onların daha çok savaşçı özelliklerine değinmeleri ve düşmanlarını vahşi, medeniyetten yoksun bir şekilde tasvir etmeleri taraflı bir bakış açısı

[90] Iain Zaczek, *Chronicles of the Celts*, Sterling Publishing, New York 1997, s.95.
[91] Cassius Dio Cocceianus, *Dio's annals of Rome Vol. V*, Çev. Herbert Baldwin Foster, Pafraets book company, New York 1906, s. 30.
[92] Venceslas Kruta, *Celtic*…, s.186.
[93] Iain Zaczek, *a.g.e*., s.34.

sergilemektedir. Ancak Keltlerin kendileri hakkında yazılı bir kaynak bırakmamış olmaları göz önüne alındığında bu eserler en önemli bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Keltlerin kendi kültür ve zihin dünyalarını yansıttıkları birçok maddi kalıntı, ilk bakışta bile tasvir edilenin aksi yönünde bir portre çizmektedir ve bu maddi kalıntılar bir uygarlığın parçası olduklarını kanıtlar nitelikte ince işçiliğe ve göz alıcı süslemelere sahiptir.

e

a b c d

Resim 5. a) Andiron (MÖ 50-25), b) a örneğinden bir detay, c) Yaban domuzu figürleri (MÖ 150-50), d) Altın stater (MÖ 1.yüzyıl-MS1. yüzyıl), e) Gümüş sikke (MÖ 1. yüzyıl-MS 1. yüzyıl). British Museum, Londra.

Welwyn, Hertfordshire'da bir asilzade ve refakatçisine ait olduğu düşünülen mezarda ortaya çıkarılan ve kremasyon gömülerin ayırt edici bir özelliği olan ateş köpekleri olarak adlandırılan andiron,[94] cenaze şenlikleri ve ölümden sonraki hayat için yerleştirilen mezar eşyaları arasında yer alır (Resim 5. a). Esasen Kelt formunda olan bu aletler, ocaktaki kütükleri desteklemek için kullanılan basit demirlerdir.[95]

[94] Bir şöminede kullanılan, genellikle metalden yapılmış bir çift destek veya dayanak parçasıdır. Bu destekler, odunların yerleştirildiği hem işlevsel hem de dekoratif özelliklere sahiptir.
[95] Anne Ross, *a. g. e.*, s. 208-209.

Diodorus Siculus, Galyalıların: "Ateşle yanan ocakların, kazanların ve içinde büyük et parçaları bulunan şişlerin" yanında yemek yediklerinden söz eder. Ayrıca ocak duvara değil odanın ortasına, ateş köpeklerinin her taraftan görülebileceği şekilde konumlandırıldığını da ekler. [96] Ocak için dövme demirden bir mobilya parçası olan basit işlevsel ateş köpeği, çıkıntılı uçlarında bulunan boğa başlarının özel bir anlam taşıdığı açıktır (Resim 5. b). Ancak, ocağın kutsallığını mı, kızartılan hayvanların ruhunu mu, ateşin gücü veya demircinin büyüsünü mü temsil ettiği bilinmemektedir. Kelt sanatında karşımıza çıkan, karga veya güçlü bir Kelt imgesi olan yaban domuzu gibi hayvan tasvirlerinin, sembolik açıdan kişiye güç ve koruma sağladığına inanılırdı. Ayrıca bu tasvirler hayvan formundaki bir savaş tanrısı olarak algılanırdı. Tanrıların ve tanrıçaların veya yarı-ilahların insan ve hayvan formları arasında şekil değiştirmesi İrlanda ve Galler'in yerel edebiyatında yinelenen temalardır.[97]

Kelt mitolojisinde ve ikonografik kayıtlarda karşımıza çıkan ve tanrılarla ilişkilendirilen yaban domuzları, atlar, ayılar, balıklar ve çeşitli kuş türlerini içeren hayvan tasvirleri bir dönüşümü simgeler. Bu sayısız ve çeşitli dönüşümler adaya özgü gelenekte yeniden üretilir ve bu tanrıları temsil eden doğaüstü yaratıklar arasında en dikkate değer olanı birçok maddi kalıntı üzerinde de gördüğümüz yaban domuzudur. Hounslow, Middlesex'de ortaya çıkarılan dökme bronz yaban domuzu, stilistik olarak Britanya'da bulunan en eski hayvan figürinleridir. (Resim 5. c) Bu vahşi ve yıkıcı av hayvanının mitolojik önemi, arkeolojik ve edebi araştırmalarla ortaya konmuştur. Keltlerin domuz etine hem bu dünyada hem de öteki dünyada en seçkin yiyecek olarak saygı duyduklarını görüyoruz. Örneğin, İrlanda efsanesinde hiç bitmeyen öteki dünya yiyeceği olan domuz her akşam öldürülüp pişirilmesine rağmen ertesi sabah canlı ve bütün bir şekilde yeniden ortaya çıkar.[98]

Kelt sikke tiplerinde de genel olarak hayvan tasvirlerine rastlarız. Erken Kelt sikkeleri için zaman sorunsalı çözülmemiş bir tartışma konusu olarak devam etmektedir. Bilinen sadece batı Keltlerinin MÖ 4. ve 3. yüzyıllardaki Yunan altın sikkelerini taklit ettikleri ve MÖ 51 yılında Galya Savaşı'ndan sonra altın sikkelerin

[96] Diodorus Siculus, *a. g. e*., s. 171.
[97] Barry Cunliffe, *The Ancient*…, s. 239-241.
[98] Proinsias Mac Cana, *Celtic Mythology*, Hamlyn, London 1973, s. 53.

ortadan kalktığıdır. Bazı araştırmacılara göre, Britanya'da ilk altın sikke basan kişi Catuvellauni Kabilesi'nin lideri Cassivellaunus'tur ve kısa sürede tükenen erken türev sikkelerin Trinovantes, Iceni ve Coritani Kabilelerine ait olduğu da ileri sürülmüştür.[99] Çoğu araştırmacı, sikkenin Britanya'ya MÖ 120-50 yılları arasında girdiği konusunda hemfikirdirler. Ancak, ülkenin güneydoğusundaki ekonomik ve sosyal farklılıklar, Kent ve Sussex'ten batıya doğru Wessex ve Cotswolds'a kadar uzanan tepelerin hâkim olduğu bir bölge ile Thames Vadisi, Doğu Anglia ve Midlands'ı kapsayan açık yerleşim alanı olarak iki ayrı bölgeye ayrılabileceği gerçeğini getirir. Her iki bölgede de sikke kullanımı benimsenmiş ve nihayetinde tam ölçekli bir pazar ekonomisi gelişmiştir. Belçika toprakları ile Doğu Britanya arasındaki ilişki sonucu, Britanya'da Gallo-Belgic sikke serilerinin tedavüle girdiği düşünülmektedir. Ayrıca, Gallo-Belgic sikkelerinin dağılımı Thames Halici ve Kent bölgelerinde yoğunlaştığı görülmüştür.[100]

Doğu Britanya'daki Catuvellauni lideri Tasciovanus'a ait altın bir stater üzerinde yer alan at binicisinin elinde tuttuğu carnyx'ın[101] Keltlere özgü bir enstrüman olduğunu Klasik kaynaklardan öğreniyoruz (Resim 5. d).[102] Bu konu hakkında Diodorus: "*Trompetleri yine barbarlara özgüdür; üflerler ve savaşın kargaşasına uygun sert bir ses çıkarırlar*".[103] Polybius ise Telamon savaşında (MÖ 225) Romalıların, Kelt ordusunun çıkardığı korkunç gürültüden nasıl dehşete düştüklerini anlatır ve sayısız carnyx çalan savaşçıdan bahseder. Carnyxların savaş başlamadan önce ve savaş sırasında düşmana korku salmak için olduğu kadar ritüel amacıyla da kullanıldığı düşünülmektedir.[104]

Kelt toplum yapısının pagan Kelt dünyası boyunca benzerlikler taşıdığını, Klasik kaynaklar, İrlanda hukuku eserleri ve maddi kalıntılar üzerinden öğreniyoruz ve bu çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre toplumsal yapının en tepesinde kral bulunmaktaydı. Kralın altında aristokrat ve baş soylular yer alırken Galya'da bu

---

[99] John Kent, "The origins of coinage in Britain", *Coinage and society in Britain and Gaul*, Ed. Barry Cunliffe, The Council for British Archaeology, London 1981, s. 40-41.
[100] Barry Cunliffe, "Money and society in pre-Roman Britain", *Coinage and society in Britain and Gaul*, Ed. Barry Cunliffe, The Council for British Archaeology, London 1981, s. 29,32.
[101] Keltler tarafından kullanılan, uzun, boru şeklinde bir savaş borusudur.
[102] Barry Cunliffe, *The Ancient*…, s.227.
[103] Diodorus Siculus, *a. g. e.*, s. 177.
[104] Barry Cunliffe, *The Ancient*…, s.227-228.

sınıfa aristokrasiden devşirilen rahipler de eklenirdi ve muhtemelen İrlanda da durum böyleydi. Onlardan sonra ise toprak ve mülk sahibi özgür insanlar olan çiftçi beyler ve zanaatkârlar, özellikle de erken dönem Kelt toplumunda yüksek bir konuma sahip olan ve ilahi bir iş yaptığına inanılan demirciler yer alıyordu. Nüfusun geri kalanı özgür olmayan, silah taşımasına izin verilmeyen, toprağı ve mülkü olmayan erkeklerden oluşuyordu ve bu kesim içerisinde statü farklılıkları olsa da genel olarak köle olarak değerlendiriliyordu.[105] En azından Caesar'ın böyle değerlendirdiğini şu sözlerinden anlıyoruz: "*Gallia'nın önde gelen kimseleri iki sınıfa ayrılır. Halka ise neredeyse esir gözüyle bakılır.*" Halk, kendi başına hareket edemeyen ve herhangi bir konuda danışılmayan bir kesimdi. Caesar, halkın çoğunun borçları nedeniyle soylulara köle olarak satıldığını belirtirken, toplumu iki ana sınıfa ayırmıştı: Druidler ve şövalyeler. Druidler, din işlerinin uygulayıcıları olmalarının yanı sıra kamusal düzeni sağlamak adına karar alma yetkisine sahip kişilerdi. Resmi ve özel kurban törenlerini düzenleyen, ayinlerden sorumlu olan Druidler, aynı zamanda bir yargıç gibi hüküm verebilir, ödül ve cezaları belirleyebilir ve cezaya uymayanları toplumdan aforoz edebilirlerdi. Ayrıca gençlere eğitim veren ve büyük saygı gören nüfuzlu kişilerdi. Druidlerin başında bir lider bulunurdu ve liderin ölümü durumunda yeni lider genellikle kendi aralarında yapılan bir oylama veya bazen çarpışmalar sonucu seçilirdi. Şövalyeler ise kabile savaşlarında öne çıkan ve her daim savunma ve saldırıya hazır bir sınıftı. Rütbeleri ve zenginlikleri arttıkça, destekçi sayıları da çoğalan şövalyelerin, bu tek etki ve güç kaynağıydı. Öte yandan, Druidler askerlikten muaf tutulur ve savaşa katılmazlardı, ayrıca vergi ödeme yükümlülükleri de bulunmazdı. Caesar'ın Druidler hakkındaki en dikkat çekici ifadesi, öğretilerinin Britanya'da ortaya çıktığına dair olanıdır.[106]

Strabon ise genel olarak tüm kabileler arasında, özel olarak onurlandırılan üç sınıfın varlığından bahseder; Ozanlar,[107] Vatesler[108] ve Druidler.[109] Kelt toplum yapısının klasik tasviri, erken dönem İrlanda masallarında ve kanunnamelerde

[105] Anne Ross, *a. g. e*., s.35-36.
[106] Gaius Julius Caesar, *a. g. e.*, s. 187-189.
[107] Şarkıcı ve şair.
[108] Kâhin ve doğa filozofu.
[109] Strabo, *a. g. e*., s. 245.

anlatılanlara benzemektedir. Aynı zamanda 18. yüzyıla kadar Gael İskoçya'sı[110] toplumunun yapısını da anımsatır. Bu toplumlarda, klan kabileyi temsil eder ve başlarında bir reis bulunur. Reis, soylular ve akrabalarıyla neredeyse eşit seviyededir; klanın geri kalanı ise ona bağlılık gösterir ve onun için savaşırdı. Kelt toplumunda ise her kabilenin bir kralı vardı ve kralın gücü, hükmettiği toprakların genişliği, kabilesinin büyüklüğü ve onun himayesi altına giren yani ona bağlılığını bildiren kişi sayısıyla belirlenirdi. Kralın altında ise soylu özgürler, rahipler ve kahinler bulunurdu. Yine Kelt toplumunda bulunan ve Gael İskoçya'sında kabul gören diğer bir uygulama evlatlık müessesesidir. Daha alt seviye bir soylunun oğulları, daha güçlü bir soylunun yanına yetiştirilmek için gönderilirdi ve bu durum lorda ek bir güç sağlıyordu. Erken dönem İrlanda geleneğinde, evlatlık çocuk ile güçlü bir bağ kurulurdu ve evlatlık kardeşler arasındaki bağ ise doğası gereği neredeyse kutsal kabul edilirdi.[111]

Kelt kadınlarının ise toplumda yüksek mevkilere ulaşmış ve savaşta halklarına liderlik etmiş olabileceklerine dair bazı kanıtlar vardır. Avrupa'da savaş arabası ile gömülmüş birkaç kadın mezarı ortaya çıkarılmıştır ve savaş arabası gömüsü, diğer kadınlara tanınmayan özel bir sembolizme sahiptir. Britanya'da Parisii kabilesi bulunduğu Doğu Yorkshire bölgesinde MÖ 3. ve 1. yüzyıl arasına tarihlenen Arras Kültürü mezarlarında, önemli kadın gömülerine rastlanmıştır. Bu mezarlar arasında şimdiye kadar 95 kadın cesedi ve 107 erkek cesedi tespit edilmiştir. Parisii kadınlarının ortalama 1.58cm. boyunda, erkeklerin ise 1.71cm. olduğu kalıntılardan anlaşılmıştır. Ayrıca kadınlarının büyük ölçüde doğumun tehlikeleri nedeniyle 20'li yaşlarında hayatlarını kaybettikleri ve kalsiyum eksikliği, Osteoartrit gibi rahatsızlıkların yaygın olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık erkeklerin ortalama 30-40 yaşına kadar yaşamış oldukları görülmüştür. Wetwang Slack'ta yapılan kazılarda, özellikle bir kadının mezarında bulunan savaş arabası yine bir statü göstergesi olarak dikkat çekmektedir.[112]

[110] İskoçya'nın Gael dilini konuşan ve Gael kültürünü benimsemiş bölgeleri ifade eder.
[111] Anne Ross*, a. g. e*., s. 37-38.
[112] Peter Berresford Ellis, *Celtic Women*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids 1996, s. 76-77.

b

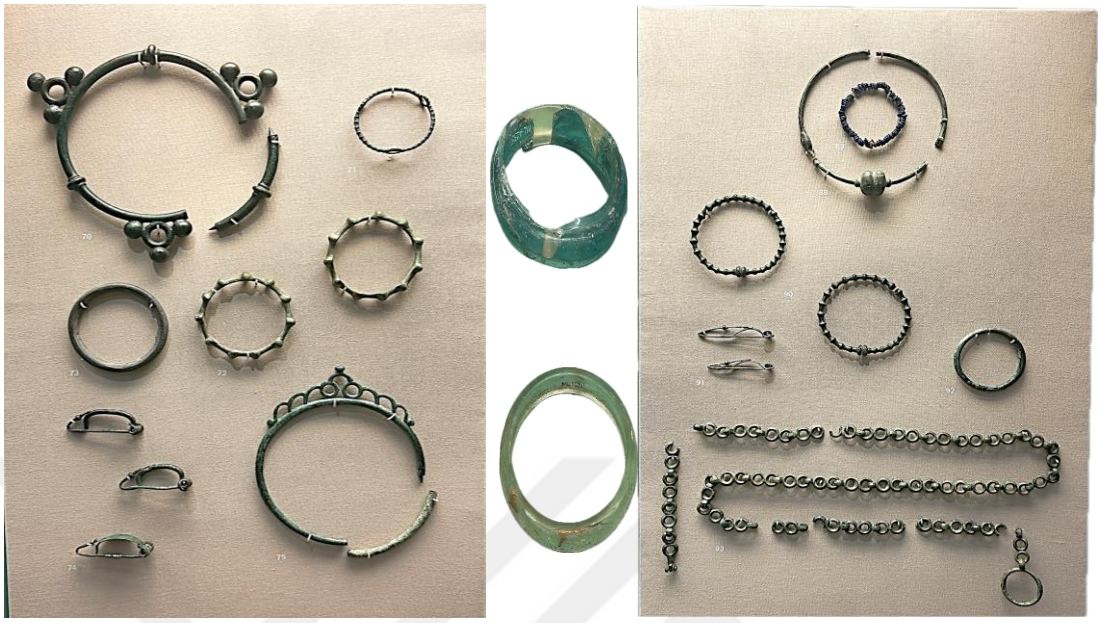

a c d

Resim 6. a) Tipik olarak kızlarla ve kadınlarla gömülü kişisel süsler. Fransa (MÖ 350-250), b) Opak sarı camdan bileklik. Fransa (MÖ 350-250), c) Cam bileklik Fransa (MÖ 250-150), d) Somsois Mezarlığı'ndan bir kadına ait takılar (MÖ 250-150), British Museum, Londra.

Kelt kadın mezarlarından çok sayıda ve çeşitlilikte takılar ortaya çıkarılmıştır. Bu takılar arasında bilezikler, halhallar, kolyeler, broşlar, yüzükler, küpeler ve torklar gibi göz alıcı takılar yer almaktadır. MÖ 250 yılından itibaren zincir bel kemerleri ve renkli cam bilezikler kullanılmaya başlanmıştır.[113] Roma öncesi metal süslemelerinde, mineleme sanatında sıkça tercih edilen renk genellikle kırmızı olmuştur. Mineleme sanatı, Britanya'nın doğu eyaletlerinde ve Belçika'nın belirli bölgelerinde yaygın bir şekilde uygulanmıştır ve bazen mavi cam emaye ile birleştirilmiştir. Cam Hallstatt döneminden itibaren Keltler tarafından dekoratif olarak kullanılmıştır.[114]

Kelt kadınları hakkında bilgi veren birçok klasik yazar, onların toplum içerisindeki rolleri üzerinde durmuştur ve kendi dünyalarından bakarak kıyaslama

[113] Peter Berresford Ellis, *a. g. e.*, s. 173.
[114] Anne Ross, *a. g. e.*, s. 209.

yaptıklarında Kelt kadınlarının daha bağımsız olduklarını belirtmişlerdir. Daha çok savaşçı bir kimlik çizdikleri Kelt kadınları hakkında en şaşırtıcı olanı kendi kültürlerinde pek de görülmeyen siyasi bir güce sahip olmalarıydı.[115] Roma tarih yazarı Ammianus Marcellinus Kelt kadınları hakkında şu ifadeleri kullanır: "*Bütün bir yabancı birliği, karısını yardıma çağıran tek bir Kelt'e karşı koyamaz. Karısı daha da zorludur. Genellikle çok güçlüdür ve mavi gözleri vardır; öfkelendiğinde boyun damarları şişer, dişlerini gıcırdatır ve bembeyaz sağlam kollarını sallar. Sanki bir mancınığın ipinden fırlatılan füzelermiş gibi tekmelerle karışık darbeler savurmaya başlar*" Ayrıca tüm Kelt kadınlarının temiz ve bakımlı olduklarını da sözlerine ekler.[116]

Keltler, kıyafetlerine ve kişisel bakımlarına büyük önem veriyordu. Erkekler genelde belden kuşaklı uzun kollu tunikler ve uzun bol pantolonlar; kadınlar ise uzun elbiseler giyiyor ve hem kadınlar hem de erkekler kıyafetlerinin üzerine pelerin kullanıyordu. Giysilerin çoğu yün veya keten kumaştan yapılıyordu ve nakışlarla süsleniyordu. Sadece bir kaynakta, Druidlerin beyaz bir cüppe giydiğinden bahsedilse de konumlarını sembolize eden farklı bir kıyafet tercih etmiş olmaları da mümkündür. Keltlerde cennet, cehennem veya ölülerin yargılanması gibi kavramlar yoktu ve öteki dünyanın yeraltında olduğu düşünülüyordu. Ortaya çıkarılan mezarlardan anlaşıldığı üzere ölülerini statülerine ve cinsiyetlerine uygun eşyalarla gömüyorlardı. MÖ 2. yüzyıldan itibaren kremasyon gömü Britanya Adaları'nın tamamında olmasa da Kelt dünyasının büyük bir kısmında yaygın olarak görülmeye başlandı.[117]

[115] Philip Freeman, "Greek And Roman Accounts Of The Ancıent Celts", *The Celts History Life and Culture*, Volume 1, ABC-CLIO LLC, California 2012, s. 396.
[116] Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul 2024, s. 155-156.
[117] John Haywood, *The Celts Bronze Age to New Age*, Routledge, London 2004, s. 41-42, 45.

Resim 7. a) Aylesford kova defin (MÖ 75-25), ortada altta a örneğinden bir detay, b) Bronz taç veya başlık (MÖ 200), c) Lindow Adamı (MS 1. yüzyıl), British Museum, Londra.

MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise ölü yakma törenlerinde yeni ve kendine özgü bir ölü gömme biçimi ortaya çıktı ve bu uygulama daha çok güneydoğu Britanya'da, kuzey Kent, Thames vadisi, Essex'ten Chilterns'e kadar olan bölgede görülmeye başlandı. 1886 yılında Aylesford'da bir çukurda kova defin ortaya çıkarıldı. Porsuk ağacından yapılmış çıtalardan oluşturulmuş ve etrafı üç ince bronz bağlama plakasıyla kaplı kovanın tek demir sapı ve üç ayağı vardır (Resim 6. a).[118] Repousse işçiliği metal süsleme üst çember ve üç ayak üzerinde yoğunlaşmıştır ve ara çember düzdür. Kovanın ayakları üzerinde güneşi çağrıştıran, taç yapraklı büyük bir rozet dönüyor gibi bir izlenim verir. Bunu çiftler halinde birbirine bağlanmış dört S-motifi ve noktalı bir daireyi çevreleyen kıvrık gagalı bir kuş başı şeklindeki tek bir sarmal çerçeveler. Bu S-motiflerinin diğer uçları lir şekilleri oluşturmak üzere birleşir. Kulp bağlantı noktalarında, uçları şişkin bir palmetin Kelt versiyonu olan pelta[119] ile taçlandırılmış insan başları bulunur (Resim 6. a örneğinden detay). Pelta, Keltlerin geleneksel olarak bitki temasıyla ilişkilendirdikleri tanrının bir imgesidir. Ayrıca üst

[118] Dennis W. Harding, *The Archaeology*…, s. 157-158.
[119] Yarım daire veya yarım ay şekli.

çemberde şaha kalkmış stilize iki at yer alır ve bu atların hayvan şeklinde temsil edilen ikiz tanrılar olabileceği düşünülmüştür. Sembolik anlamlar içerdiği açık olan atların, arka ayakları insan ayağı formunda tasvir edilmiştir.[120]

1988 yılında Deal, Mill Hill'de zengin bir şekilde döşenmiş inhumasyon[121] gömülerden biri ortaya çıkarılmıştır. MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlenen yetişkin bir erkeğe ait mezarda, kafatasının etrafında şakakları çevreleyen iki bölüm halinde birleştirilmiş ince bir bant ve başın üstünden geçen bir başka banttan oluşan bronz bir taç bulunmuştur. Yatay panel noktalı dairelerle doldurulmuş, oldukça cılız bir dal tasarımıyla işlenmiştir (Resim 6. b). Bununla birlikte, mezar eşyaları arasında süslü bronz kını içinde demir bir kılıç, süslü bir askı halkası ve mercan kakmalı özenli bir broş da bulunmaktadır. [122] Cesedin yanında yer alan savaş aletleri sebebiyle mezarın bir savaşçıya ait olduğu düşünülmektedir. Ancak, mezarda La Tène sanat tarzında süslenmiş bronz tacın bulunması, mezarın toplum içinde bir tür törensel role sahip bir Druid rahibine ait olabileceği de öne sürülmüştür.[123]

Kelt çalışmaları içerisinde "Kelt dini" terimi, günümüzde Keltler olarak adlandırılan ve Kelt dili konuşan kültürel gruplarla ilişkili tüm dini olgulara atıfta bulunan tarihsel bir kavramdır. Demir Çağı Britanyası'nda dini inanç ve ritüel uygulamalarına dair doğrudan kanıtların neredeyse tamamı arkeolojik kaynaklardan gelmektedir ve daha fazla araştırmaya muhtaç son derece sorunlu bir konudur. Caesar'ın seçkin sınıflar arasında saydığı ve öğretilerinin Britanya'da ortaya çıktığını belirtiği Druidler, Kelt dini açısından önemli bir konuma sahiptir ve arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan bazı mezar buluntuları Druidlerle ilişkilendirilmiştir.[124] Druidler hakkında en kapsamlı bilgiler veren Caesar şunları kaydetmiştir: "*Gallia halkının tamamı dini görevlerine çok bağlıdır. Bu nedenle ağır hastalar ya da savaşta büyük tehlikeye düşenler kurban olarak insan keserler ya da keseceklerine dair yemin ederler. Böyle kurban törenlerinde Druidler rahiplik yaparlar. Bir insan hayatına*

[120] Venceslas Kruta, *Celtic*…, s. 191.
[121] Ölen kişinin bedeninin toprak altına gömülmesi işlemidir.
[122] Dennis W. Harding, *The Archaeology*…, s. 153.
[123] Miranda Aldhouse Green, *Caesar's Druids*, Yale University Press, Newhaven 2010, s. 154.
[124] Jane Webster, "A Dirty Window on the Iron Age? Recent Developments in the Archaeology of Pre-Roman Celtic Religion", *Understanding Celtic Religion*, Ed. Katja Ritari and Alexandra Bergholm, University of Wales Press, 2015, s. 9, 121,124.

karşılık bir başka insan hayatı feda edilmezse ölümsüz tanrıların kızgınlığının yatışmayacağına inanırlar." [125] Caesar'ın bu ifadeleri, ortaya çıkarılan bazı ceset buluntularıyla örtüşüyor gibi görünüyor. 1984 yılında Manchester yakınlarındaki Lindow Moss'tan çıkarılan "Lindow Adamı" vakası bir örnek olarak gösterilebilir (Resim 6. c). Bataklık turbasında bulunan cesettin anaerobik (oksijensiz, bozulmayı önleyen) ortamda olması 2000 yıl boyunca korunmasını sağlamıştır. Üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılan Lindow Adamı öldüğünde yaklaşık 25 yaşındaydı ve acılar içinde ölmüştü. Başlangıçta, bir balta ile vurulan iki darbe büyük ihtimalle onu sersemletmişti. Çünkü kafatası iki noktadan kırılmış ve kemik parçaları beyne saplanmıştı. Daha sonra hayvan sinirinden yapılmış bir kordonla boynu kırılacak şekilde boğulmuş ve boğazı sağ tarafından kesilmişti. İlk yaralanmalar ölümcül olduğu halde boğazının kesilmesi ve olayın teatralliği Lindow Adamı'nın kurban edilmiş olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Cesetten alınan örneklerden anlaşıldığı üzere son yemeği olan arpa kekinde ökseotu poleninin bulunması bu olayın Druidlerle ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Druidlerin ökseotuna büyük önem atfettiklerini hem devlet adamı hem de yazar olan Plinius'dan öğreniyoruz. Yapılan arkeolojik çalışmalarda ne kadar açıklanamayan mezar eşyası ve sıra dışı ölüm şekli varsa akla Druidlerle alakalı olma olasılığını getirmektedir.[126]

B. ROMA HAKİMİYETİ ALTINDA BRITANNIA

1. Roma Britanniası

Roma İmparatoru Claudius'un MS 43 yılında Britanya'nın büyük bir kısmını ele geçirmesinden önce bu topraklara Julius Caesar MÖ 55 ve 54 yıllarında olmak üzere iki sefer düzenlemişti. Bu seferler, Caesar'ın liderliğini üstlendiği Roma İmparatorluğu'nun Galya (Günümüz Fransa, Belçika, Lüksemburg, batıda Hollanda, İsviçre, Ren Nehri batısındaki Almanya ve İtalya'daki Po Vadisi'ni kapsayan bölgeye verilen isim) bölgesinde yürüttüğü savaşlar sırasında gerçekleştirildi.[127] Caesar, büyük

[125] Gaius Julius Caesar, *a. g. e.*, s. 190.
[126] Jane Webster, *a. g. e.*, s. 125-126.
[127] Jeremy Black, *a. g. e.*, s. 51.

bir direnişle karşılaştığı Galya seferi boyunca birçok kabilenin Britanya'dan yardım aldığını fark etmişti. Yardımların önüne geçmek için düzenlediği bu seferlerde adayı keşfetmeye çalışan Caesar'ın asıl amacı muhtemelen Galya'da tam anlamıyla bir hakimiyet sağlamaktı.[128] Caesar'ın şan şöhret ve ganimet isteği ile çıktığı düşünülen bu seferler sonucunda başarıya kavuşmuş olması pek de tesadüf değildi.[129] Caesar büyük bir stratejist ve usta bir taktisyen olduğunu birçok alanda kanıtlamış biriydi.[130]

Ceasar'ın başarılarına özenen İmparator Claudius da Roma'daki konumunu güçlendirmek için onun yolundan gitti ve Britanya seferine bizzat katıldı. Claudius Roma'dan uzağa çok az sayıda seyahat etmiş olmasına rağmen fetih hareketleri ile şöhretini korumayı başardı.[131] Claudius, Roma'ya geri döndüğünde Britanya zaferinin simgesi niteliğinde oğluna Britannicus adı verildi.[132] Ayrıca bu zafer, Aphrodisias (Geyre, Türkiye) antik kentinde bulunan Sebasteion Tapınağı'nın duvarlarına kazındı. Claudius, kabartma heykelde Britannia'nın kadın olarak personifikasyon (kişileştirme) halinin üzerine sağ diziyle bastırmakta ve sol eliyle kafasını geriye çekmiş bir şekilde saldırır bir pozisyonda tasvir edilmişti.[133] Kutsal alanda yer alan dinsel imgelerle de desteklenen yüzlerce kabartma imparatorluğun fetihleri, hâkimiyet altına alınan halklar, kazanılan zaferler siyasal propaganda güdülerek betimlenmiştir.[134] Roma, sınırlarını genişletirken komşularına gücünü göstermek ve üstünlüğünü kabul ettirmek amacıyla kullandığı propaganda, Roma sanatında da kendini gösteriyordu. [135]

Romalıların Britanya'yı fethi bazı İngiliz tarihçiler tarafından olumlu karşılanırken bazıları istila olarak değerlendirmiştir. Bu tartışılan bir konu olsa da kaçınılmaz olan bir kültürün diğerine dayatıldığıdır. Asıl soru ise medenileşme olarak görülen değişimleri Britanyalıların ne ölçüde medenileşme olarak kabul ettiğidir. Britanya'nın büyük bir kısmını dönüştüren radikal değişikliklerdeki kilit unsur Roma

---

[128] Gaius Julius Caesar, *a. g. e.,* s. 85.
[129] Jeremy Black, *a.g.e*., s. 51.
[130] Yavuz O. Türker, *Jül Sezar,* Anonim Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 35.
[131] Mary T. Boatwright-Daniel J. Gargola, vd., *Romalıların Kısa Tarihi*, çev. İrem Kısacık, Alfa Yayınları, İstanbul 2022, s. 215.
[132] Orkun Kocabıyık*, a. g. e.*, s.13.
[133] Mary T. Boatwright- Daniel J. Gargola, vd., *a. g. e*., s. 214.
[134] M. Umut Doğan, "Sebasteion Planının Kentin Izgara Planına Uymamasının Nedenine Dair Bir Öneri", *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* C. 1, S. 2, 2017, s. 66.
[135] Necdet Ekici, "Antik Yunan'dan Roma'ya Retorikten Propagandaya", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 5, S. 4, 2016, s. 170.

ordusuydu ve ordunun oynadığı bu rol uzun süreli olacaktı. Düzlük bölgelerde kontrol sağlanırken dağlık bölgeler hakimiyet altına alınamıyordu ve bu durum Roma için aşırı harcama demekti.[136]

Claudius'un 43 yılındaki Britanya fethinden sonraki 20 yıl içinde güneydoğu kabileleri, yeni Roma rejimini destekleyen ve ondan faydalananlar ile Roma'ya karşı direniş gösterenler olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Roma rejimine karşı direnişe geçenlerin merkez üsleri Trinovantes ve Iceni Kabilelerinin topraklarıydı. Romalı askerleri barındırmak için bazı kabile topraklarının bir kısmına el konuldu ve Claudius şehrin tam ortasına Roma İmparatorluk Kültü'ne adanmış devasa bir taş tapınak inşa ettirdi. Bu tapınağın inşası, bakımı ve rahiplerinin masraflarını Trinovantesler karşılamak zorundaydı. Dolayısıyla bu durumdan şikayetçilerdi.[137] Tacitus eserinde Britonların "*Vali kanımızı emiyor, procurator*[138]*neyimiz var neyimiz yoksa elimizden alıyor*" diyerek Roma'nın uyguladığı politikalara karşı isyana kalkıştıklarını belirtmişti.[139] Başlangıçta Iceni Kabilesi lideri Prasutagus, Roma ile anlaşma sağlayan kabileler arasında yer alıyordu. Anlaşmaya göre, yerel krallar Roma İmparatorluğu'nu destekleyerek halkını hizada tutacak, karşılığında ise konumunu garanti altına alınacaktı. Ayrıca Roma vatandaşlığı, ticaret anlaşmalar ve bazı vergi muafiyetleri gibi ayrıcalıkların sahibi olacaktı. Ancak, anlaşma sağlanan taraf öldüğünde yerine geçecek kişiyle yeni anlaşma yapılana kadar öncesi geçersiz sayılacaktı. Trinovanteslerin hareketlenmeye başladığı bu dönemde Prasutagus aniden öldü ve mal varlığını İmparator Neron ve kızları arasında ortak varis olarak tayin ettiği bir vasiyetname bıraktı.[140] Muhtemelen oğlu olmayan Prasutagus böyle bir vasiyet bırakarak ailesini güvence altına almayı umuyordu. Ancak anlaşma sona ermişti ve yerine bir eşin geçmesi söz konusu olamazdı. Procurator Decianus Catus, yanına aldığı askerlerle birlikte tüm mal varlığına el koymak için bir baskın yaptı. Iceni Kraliçesi Boudica direnince onu kırbaçlattı ve kızlarına tecavüz edildi. İşte bu olaylar Boudica isyanını ateşledi ve Trinovantesler ayaklanmaya hazırdı. Bu sıralarda Vali Caius Suetonius

[136] Hugh Kearney, *a. g. e*., s. 27-29.
[137] Miranda Aldhouse Green, *Rethinking The Ancient Druids*, University of Wales Press, 2021, s.98.
[138] Roma İmparatorluğu'nda çeşitli idari ve mali görevleri yürüten yetkili kişi.
[139] C. Tacitus, *a. g. e*., s. 18-19.
[140] Miranda Aldhouse Green, *Rethinking …*, s.99.

Paullinus 60 yılında ayaklanmaların sebebi olarak gördüğü Anglesey'deki Druidlere karşı bir sefer düzenlemişti. Bunu fırsat bilen Britonlar Boudica liderliğinde saldırıya geçti.[141]

Boudica'nın ordusu, Camulodunum (Colchester), Londinium (Londra) ve Verulamium (St Albans) gibi savunmasız kalan Roma şehirlerini yakıp yağmaladılar. Colchester'daki Roma tapınağını ateşe verdiler ve oraya sığınan herkesi öldürdüler. Tapınağın dışında yer alan Claudius'un gerçek boyutlardaki bronz atlı heykelinin başı koparılarak nehre atıldı. Bu durum Keltlerin düşmanlarının başını kesip güç gösterisi yaptığı bir ritüele ait olay gibi gözüküyor. Vali Paullinus, isyanı bastırmak için ordu gönderdi ve yaşanan büyük mücadelenin sonunda Britonlar ağır bir yenilgiye uğradı.[142] İsyan, 10.000 Roma askerinin Watling Street Savaşı'nda 80.000 Briton'u katletmesiyle bastırıldı. Boudicca'nın ise Roma'ya esir düşmektense intihar ettiği düşünülmektedir. Bu isyan sonucunda Roma eyalet yönetimini Londra'ya taşındı. Daha sonraki Roma valileri yönetimlerinde daha yumuşak bir politika izledi ve Britanya aristokratlarının desteğini kazanmaya çalıştı. Asimilasyona üst sınıflardan başlandı, birçok Britanyalı lider Roma vatandaşlığı ve Romalı isimler aldı. Roma yaşam tarzının benimsendiğini kıyafetlerden, Latinceye verilen önemden, mimari ve sanattaki değişimlerden anlaşılmaktadır. Kısacası Roma kültürü empoze edildi ve Romalılaştırma üst sınıfla sınırlı kaldı. Alt sınıflar ve Britanya'nın dağlık kuzey bölgelerinde bu politikalar etkili olmadı. Bunun sebebi ise Roma İmparatorluğu'nun hiçbir zaman Britanya'nın tamamını fethedemeyişidir.[143]

Tacitus'un kayınpederi Gnaeus Julius Agricola Britanya'da Roma valisi olarak göreve başladığında radikal politikalar izlemesi Roma kültürünün benimsenmesinde etkili oldu. Kendinden önceki valilerin halka karşı uyguladığı baskı ve zulüm hareketlerinin pek de faydalı olmadığını gören Agricola temkinli davranarak, vergileri hafifletti, suç ve ceza konusunda daha hoşgörülü ve daha barışçıl bir tutum sergiledi. Agricola'nın maksadının Britonlara lüks yaşamı öğreterek barışı sağlamak olduğunu dile getiren Tacitus'un şu sözleri oldukça ilgi çekicidir: "*Britonlar yavaş yavaş fena*

[141] Graham Webster, *Boudica*, Routledge, London 2004, s. 88-89.
[142]Mıranda Aldhouse Green, *Rethinking* ..., s. 103-104.
[143] William E. Burns*, a. g. e*., s. 14.

alışkanlıklarımızın cazibesine kapıldılar. Revaklar, hamamlar, süslü ziyafet salonlarına alıştılar. Bu onların esaretini sağlamak için bir tedbirdi, cahiller ise ona "Medeniyet" adını veriyorlardı".[144] Tacitus'un eserinde diğer klasik kaynaklarda görülmeyen bir bakış açısı mevcuttur. Britonlar olarak adlandırdığı yerli halkın Roma'ya karşı tutumunu gözler önüne sererken çekinmemiş halka yapılan baskı ve zulmü onların ağzından dile getirirken tarafsız bir bakış açısı mı sunmak istemiştir, yoksa kayınpederi olan Agricola'nın izlediği politikalarının doğruluğu ve haklılığını mı vurgulamak istemiştir belirsizdir. Ancak Vali Agricola'dan önceki valilerin hatalı bir politika izlediklerini açıkça ifade etmiştir.

Agricola'nın vali olarak 78 yılında Britanya'ya gelişiyle birlikte fethin son aşaması gerçekleşmiş oldu. XX. Lejyonu Chester'a taşıdı ve Kuzey Galler ile Anglesey yeniden hakimiyet altına alındı. Daha sonra Agricola dikkatini kuzeye çevirdi. 79 yılında Brigantes Kabilesi'nin topraklarını ele geçirdi ve buralara olası saldırılara karşı garnizonlar kurdu. Tyne Nehri'nde Solway Körfezi'ne kadar ada boyunca hafriyat kalesi inşa ettirdi ve böylece arkasını sağlama alan Agricola 80 yılında asıl hedefi olan İskoçya'ya doğru ilerleyişe başladı. Agricola, buralarda zorlu bir coğrafyayla karşılaştı, erişilmez tepe kaleleri vardı ve bu durum kuşatmayı zorlaştırıyordu. Yine de 81 yılında Forth-Clyde hattına ulaştı ve burada hisar inşa ettirdi. Bir yıl boyunca ilerleyişini durdurdu, çünkü Hiberno'yu (İrlanda) fethetmek istiyordu. Ancak bunu hiçbir zaman gerçekleştirmedi. 84 yılında Mons Graupius'ta yapılan savaşta yerli halkı bozguna uğrattı. Tüm adayı fethetmek isteyen Agricola 85 yılında çağrılması üzerine geri döndü. İskoçya'da kazanılan bazı bölgeler daha sonra uzaklıklarından dolayı elden çıktı. [145] Agricola'nın Tyne ve Solway arası hafriyat kaleleri inşa ettirdiği bölgeye 122 yılında İmparator Hadrianus tarafından doğu-batı ekseninde kendi adını taşıyan "Hadrianus Duvarı" inşa edildi ve böylece sınır hattı çizilmiş oldu. Bu duvar kuzeyden gelebilecek saldırılara karşı koymak ve bölgeyi kontrol altında tutmak için yapılmıştı. Böylece Roma, Britanya'nın güneyinde tam anlamıyla hâkimiyet sağlamış oldu. [146]

---

[144] C. Tacitus, *a. g. e*., s. 24,26.
[145] Roger Raymond Sellman, *Roman Britain*, Roy Publishers, New York 1963, s. 19.
[146] Jeremy Black, *a.g.e*., s.54.

Hadrianus'un 138 yılında ölümünün ardından yerine geçen Antoninus Pius, Forth ve Clyde nehirleri arasında "Antoninus Duvarı" adı verilen yeni bir duvar inşa ettirdi. Hadrianus Duvarı'nın ötesinde güney İskoçya'yı işgal etme kararı aldı. Bu kararın arkasında bölgede iç istikrarı sağlamak ve hammadde ihtiyacından karşılamak gibi amaçların yattığı düşünülmektedir.[147]

139-143 yılları arası inşa edilen "Antoninus Duvarı" yaklaşık bir nesil boyunca muhafaza edildi. Ancak 160 yılı civarı kullanımını yitirdi ve Hadrianus Duvarı kalıcı sınır haline geldi. İskoçya'dan ordu geri çekilirken duvar etrafında şekillenen kalelerin çoğu söküldü. Bu duvar kaleleri korunaklı bir askeri bölge oluşturmak ve güneyden erişimi kontrol etmek amacıyla yapılmıştı. Hadrianus Duvar kaleleri doğudan batıya doğru şu şekilde sıralanmaktaydı: Wallsend, Segedunum, Newcastle, PonsAelius, Benwell, Condercum, Rudchester, Vindobala, Haltonchesters, Onnum, Chesters, Cilurnum, Carrawburgh, Brocolitia, Housesteads, Vercovicium, Greatchesters, Aesica, Birdoswald, Banna, Castlesteads, Camboglanna, Stanwix, Uxelodunum, Burgh by Sands, Aballava, Drumburgh, Coggabata, Bowness on Solway ve Maia kaleleri dışında duvarın arkasında da kaleler mevcuttu.[148]

161 yılında Antoninus Pius ölünce yerine günümüzde imparatorluğundan çok bir filozof olarak bilinen Marcus Aurelius geçti. Marcus'un Roma kültüründeki otium[149] ve negotium[150] arasındaki çatışmanın uç durumundan rahatsızdı. Marcus'un felsefeye olan büyük tutkusu, aynı zamanda hükümdarlık görevi nedeniyle sürekli savaşla uğraşması, onun için tam bir tezatlık oluşturuyordu. Roma İmparatorluğu, Antoninus döneminde nispeten huzurluydu şimdi ise sınırları dışardan gelen büyük saldırılara uğruyordu ve bundan sonra Roma sınırlardaki bu baskıdan nadiren kurtulacaktı. Marcus dönemindeki savaşlar, bir yüzyıldan fazla sürecek olan imparatorluk krizinin habercisiydi. Marcus hükümeti, yerel ve merkezi konulardaki kontrolünü yeniden kazanma amacını sürdürdü, ancak sürekli savaşlar imparatorluğun

[147] David Shotter, *Roman Britain*, Routledge, London 2004, s.43,46.
[148] Guy De La Bedoyere, *Roman Britain a New History*, Thames and Hudson, London 2014, s. 90, 94-95.
[149] Antik Roma kültüründe boş zaman, dinlenme, eğlence ve kişisel gelişim için ayrılmış zaman dilimini ifade eder.
[150] Otium'un zıttı olan negotium: iş, ticaret ve kamu görevleriyle meşgul olmayı ifade eder. Bu iki kavram, Roma kültüründe yaşamın dengeli bir şekilde sürdürülmesi gereken iki yönünü temsil eder.

maliyesi üzerinde yeni ve ciddi sorunlara yol açtı. Ayrıca Roma İmparatorluğu bu dönemde ilk kez ortak imparator ile yönetildi.[151] Antoninus'un evlat edindiği Marcus Aurelius ve Lucius Verus arasında Roma İmparatorluğu 161 yılından Verus'un 169 yılındaki ölümüne kadar "Augusti"[152]olarak eşit yetkilerle sorunsuz bir şekilde yönetildi. Verus Doğu'da Parthlara karşı savaşırken Marcus kuzey sınırlarındaydı. Bu dönemde Roma İmparatorluğunu zorlayan uzun süreli savaşlar dışında 166 yılında Doğu seferinden dönen birliklerin beraberinde getirdiği ve Roma'yı 25 yıl gibi bir süre etkisi altına alan salgın hastalık ortaya çıktı. Salgının kırsal kesimleri de etkilemesi sonucu tarımsal üretim durma noktasına geldi ve kıtlık baş gösterdi.[153]

Marcus dönemi, Britanya'da savaş tehlikesinin baş gösterdiği bir dönemdi ve 163 yılında Statius Priscus vali olarak atandı. Ancak bir yıl sonra Priscus'un Doğu'ya nakledilmesi, İmparatorluğun başka bölgelerinde, Britanya'daki durumdan daha acil bir vaziyet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Daha sonra vali olarak Calpurnius Agricola yeni politikalar uygulamak üzere görevlendirildi. Güney İskoçya'da güçlü kuvvetler konuşlandırıldı ve Cumbrian[154] kıyıları daha sıkı bir şekilde kontrol altına alındı. Calpurnius Agricola, 166 yılında geri çağrıldı ve sonraki on yılın valileri hakkında kesin bir bilgiler mevcut değildir. Britanya'daki olaylar hakkında çok az şey bilinmektedir. Bunun sebebi muhtemelen imparatorluğun saldırı altında olması ve bu nedenle Britanya'ya ayıracak zamanının olmamasıdır.[155]

Marcus önemli bir karar almak zorunda kaldı ve savaşta kaybedilen birliklerin yerine sadakatlerinin risksiz bir şekilde deneyebileceği 5.500 Sarmatyalı yardımcı süvariyi eğitilmeleri için Britanya'ya gönderdi. Kuzey sınırı hâlâ sorun yaratmaktaydı. 177 yılında Ulpius Marcellus vali olarak atandı ve yaklaşık altı yıl boyunca bu görevde kaldı. 180 yılında Marcus öldü ve yerine oğlu Commodus geçti. Commodus'un yönetiminden büyük bir hoşnutsuzluk vardı. Commodus'un, praetorian prefect'i[156] Perennis'e devretmesi, Britanya lejyonları arasında rahatsızlık yarattı. Lejyonlar,

[151] Peter Salway, *A History of Roman Britain*, Oxford University Press, Oxford and New York 1997, s. 157-158.
[152] Roma imparatorluk unvanı.
[153] Mary T. Boatwright-Daniel J. Gargola, vd. *a. g. e*., s. 252-253.
[154] Britanya'nın kuzeybatısında yer alan bölge.
[155] Peter Salway, *a. g. e*., s. 159-160.
[156] Roma İmparatorluğu'nun iç politikaları, güvenliği ve ordusu üzerinde etkili pozisyonu ifade eder.

1.500 askerden oluşan bir kuvveti Roma'ya göndererek Perennis'in Commodus'u devirmek için komplo düzenlediğini iddia ettiler. Bunun üzerine Commodus, ayaklanmayı bastırmak için hemen Perennis'i onlara teslim etti ve Publius Helvidius Pertinax'ı Britanya'yı yönetmesi için atadı. Ancak lejyonlardan biri isyan edince Pertinax Britanya'dan kaçtı ve onun yerine Clodius Albinus gönderildi. Bu isyanlar ve iç çatışmalar sonucunda 31 Aralık 192 yılında praetorian muhafızları Commodus'u öldürdüler.[157]

Commodus'un ölümünün arkasından Roma İmparatorluğu krize sürüklendi. Farklı bölgelerinde bulunan, Moesia valisi Septimius Severus, Suriye valisi Pescennius Niger ve Britanya valisi Clodius Albinus arasında iktidar mücadeleleri başladı. Severus, Niger'i yendi ve Albinus 196 yılında Britanya'daki Roma ordusunun büyük bir kısmını yanına alarak Galya'ya geçti. Burada, 197 yılında Severus ile karşı karşıya gelen Albinus ağır bir yenilgiye uğradı ve intihar etti. Bunun üzerine Britanya'nın kuzey kabileleri neredeyse Hadrianus Duvarı'nı yıkıp eyaletin kuzey kesimine saldırdılar. Lejyoner üssü yeniden kuruldu ve Brigantes Kabilesi kontrol altına alındıktan sonra duvar hızla tamir edildi. 208 ylında Severus oğlu Caracalla birlikte Britanya'ya geldi ve kuzeyden gelen saldırılara bir son vermek için sefer hazırlıklarına başladı. Kaledonyalılar[158] ile giriştiği savaşta onları yenmesine rağmen isyan devam etti ve Severus 211 yılının Şubat ayında York'ta öldüğünde hâlâ savaş hazırlıkları yapıyordu.[159]

Severus'un İskoçya seferleri başarılı olmadı ve kuzey sınırı yine Hadrianus Duvarı hattı boyunca kaldı. Babasının Britanya'nın tamamını fethetmek ve böylece Roma'da saygınlık kazanıp yerini sağlamlaştırmak fikrini benimsemeyen Caracalla Britanya'dan hemen ayrılmak isteğiyle kuzey topluluklarıyla barış antlaşmaları imzaladı. Daha sonra Roma'ya dönen Caracalla tahtı paylaşmak istemediği kardeşi Geta'yı ona karşı bir darbe düzenlediği bahanesiyle öldürttü. 212 yılında Caracalla önemli bir reform yaptı ve imparatorluğun tüm özgür sakinlerine Roma vatandaşlığı

[157] Guy De La Bedoyere, *a. g. e.*, s. 98-100.
[158] Roma döneminde günümüz İskoçya'nın kuzey bölgelerinde yaşayan bir halktır. Romalılar, bu bölgeye Kaledonya adını vermiştir.
[159] Peter Hunter Blair, *Roman Britain and Early England 55 BC-AD 871*, Cardinal, London 1975, s. 93-94.

veren “Constitutio Antoniniana” adlı bir ferman yayınladı. Cassius Dio, bu fermanın mali nedenlerle yayınlandığını ifade eder. Böylece vatandaşların ödediği, yabancıların ise muaf tutulduğu vergileri ödemekle yükümlü olacaklardı. Britanya’da vatandaşlık, ayrıcalıklarından dolayı hoş karşılansa da bir bedeli vardı.[160]

Britannia Superior (Güney Britanya) merkezi Londra ve Britannia Inferior (Kuzey Britanya) merkezi York’da olmak üzere iki eyalete ayrıldı. Her iki eyaletin kendi idaresi vardı ve Britannia Superior’u yönetenler daha üst bir statüde yer alıyordu. Lejyonerlerin büyük kısmı ise güney bölgesinde toplanmıştı. Bu bölünme daha geniş bir dağılma modelinin bir parçasıydı (Ek-1).[161]

3. yüzyılda Britanya, artık şan ve yüksek makam peşinde koşan generaller veya politikacılar için bir cazibe merkezi değildi, askeri ayaklanmalar iç karışıklıklar nedeniyle önemini belirgin bir şekilde kaybetmişti. Çağdaş tarihçiler, Caracalla’nın saltanatı sonrasındaki Britanya hakkında pek bir bilgi vermezler; 217-284 yılları arası daha çok İmparatorluk içindeki iktidar mücadelelerine odaklandıkları görülür. Öyle ki farklı zamanlarda tek başına veya birlikte iktidarda olan 41 farklı imparator bulunmaktaydı. Bu imparatorların çoğu iktidarda uzun süre kalamadan halefleri tarafından öldürülüyordu. İmparatorluk iktidarının, bölgeselleşmeye başlamasıyla ortaya çıkan birden fazla imparator aynı zamanda generaldi ve idare bölgelerinde iyi tahkim edilmiş saraylar inşa ettirmişlerdi. Roma İmparatorluğu’nun merkezinde, Roma artık tek iktidar merkezi olmasa da varlığını sürdürüyordu. Senato, politik ve askeri gücünün önemli bir kısmını kaybetmişti, ancak sosyal elit olarak etkisini sürdürmeye devam ediyordu.[162]

Roma İmparatorluğu, Diocletianus döneminde (284-305) “tetrarşi” olarak adlandırılan bir yönetim sistemine geçti. Diocletianus, tahta çıktığı yıl, imparatorluğun sahip olduğu geniş topraklara tek bir kişinin hükmedemeyeceğinin farkında olarak, arkadaşı Maximianus'u “Caesar” unvanıyla eş imparator ilan etti. Maximianus’un komutanlarından Carausius, 286 yılında 17 yıl sürecek bir isyan başlattı ve Kuzey

[160] Rupert Jackson, *The Roman Occupation of Britain*, Bloomsbury Academic, London 2021, s. 187-188.
[161] Stanley Ireland, *Roman Britain*, Routledge, London 2008, s. 121.
[162] Rupert Jackson, *a. g. e*., s. 191.

Denizi filosuyla Britanya ve Kuzey Galya'yı işgal etti. Diocletianus, Roma'nın askeri durumunu düzeltmek amacıyla lider sayısını dörde çıkardı. 1 Mart 293 yılında, Doğu'da kendisine yardımcı olarak Galerius'u, Batı'da ise Maximianus'a yardımcı olarak Constantius Chlorus'u atadı. Constantius, Carausius'un işgal ettiği Kuzey Galya ve Britanya'yı ele geçirdi. Doğu'da ise Galerius büyük başarılar elde etti.[163]

Britanya bu dönemde, merkezi Cirencester'da olan "Britannia Prima", merkezi York'da olan "Britannia Secunda", merkezi Lincoln'de olan "Flavia Caesariensis" ve merkezi Londra'da olan "Maxima Caesariensis" olmak üzere dört eyalete bölündü. Britanya eyaletlerini, Constantius adına Londra'da bulunan bir vicarius[164] tarafından yönetiliyordu. Vicarius'a bağlı olarak dört praesides veya consulares[165] unvanıyla bölgenin idaresinde yargı yetkisi ve yönetimi ile ilgili geniş sorumluluklara sahip kişiler ve procurator bulunmaktaydı. Ayrıca askeri yetki bu valilerden alınarak, Dux Britanniarum (Britanya Dükü) ve Comes Litoris Saxonici (Saxon Sahili Kontu) sınır ordularından sorumlu olan iki komutanlık oluşturuldu. [166]

305 yılında Britanya'ya gelen Constantius, İskoçya'ya bir sefer düzenledi. Ancak bu sefer hakkında, sağduyulu davranarak işgal etme girişiminde bulunmadığını imparatorluk Panegyrici'nden[167] öğreniyoruz. 306 yılında Constantius York'ta ölünce yerine Galerius kendi akrabalarından birini atamak istedi, ancak York'ta askerler Constantius'un oğlu Constantin'i destekleyerek onu imparator ilan ettiler. Arka arkaya yapılan iktidar savaşlarından sonra 324 yılında Constantin galip geldi ve Roma İmparatorluğu'nu üç oğlu II. Constantius, II. Constantine ve Constans arasında paylaşıldığı 337 yılındaki ölümüne kadar hüküm sürdü. İmparatorluğun bölünmesi sorunsuz olmayacaktı, kardeşler arasında savaş başladı. Galya, İspanya ve Britanya da dahil Batı'yı ele geçiren II. Constantine, İtalya, Afrika ve Balkanlara hâkim olan Constans ile savaşa girişti ve 340 yılında orada öldürüldü. 342-343 yılı arası kışın bilinmeyen bir sebeple Constans, Britanya'ya bir sefer düzenledi. Aniden düzenlenen bu sefer, bir barbar saldırısı ya da kardeşler arasında iktidar mücadelesiyle eşanlamlı

[163] Mary T. Boatwright-Daniel J. Gargola, vd., *a. g. e*., s. 280-282.
[164] Roma İmparatorluğu döneminde kullanılan bir unvandır ve "vekil" veya "yardımcı" anlamına gelir.
[165] Sivil eyalet valisi.
[166] David Shotter, *a. g. e*., s. 63-65.
[167] İmparatorlara veya yüksek rütbeli yetkililere yönelik övgü dolu yazılardır. Panegyrici, Roma İmparatorluğu'nun, siyasi, sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamak için önemli kaynaklardır.

hale gelen dini olaylar sebebiyle olabileceği düşünülmektedir.[168] Constans, Batı'da hakimiyet sağlarken, kardeşi II. Constantius, Küçük Asya ve Doğu'da sağlam bir şekilde yerleşmişti. Ancak Constans Batı'da on yıl hüküm sürebildi. 350 yılında Autun'da[169] bir saray darbesi sonucu öldürüldü ve tahta bir ordu komutanı olan, aynı zamanda isyana liderlik eden Magnentius geçdi. Hristiyanlığın yükselişte olduğu bu dönemde paganlar baskı görüyordu, kendisi de pagan olan Magnentius siyasi nedenlerle bir yandan Hristiyanlığı yok saymazken diğer yandan paganları yanına çekti. Ancak 3 yıl gibi kısa bir süre hüküm süren Magnentius'dan sonra Britanya'da onun destekçileri büyük bir vahşetle karşılaştılar. Magnentius sonrası Britanya'da refah döneminin sona erdiği ve ada halkının bir daha toparlanamadığı gibi bir görüş söz konusudur. II. Constantius, 355 yılında kuzeni Julian'ı Caesar rütbesiyle Galya ve Britanya'nın başına getirdi ve kuzey halklarıyla barış anlaşması yapıldı.[170]

Britanya'nın kuzeyinde hareketlenmeler başladı, 360 yılında barış anlaşmasını bozan İskoç ve Pict kabilelerinin saldırıları sınır bölgelerinde yıkıma neden oluyordu. Bu sıralarda Julian askerleri tarafından imparator ilan edildi ve Constantius'un üzerine yürümeye karar verdi. 361 yılında Constantius'un ölmesi üzerine hem imparatorluk bir iç savaştan kurtuldu hem de Julian savaşmadan imparatorluğun tek hâkimi oldu. Ancak uzun sürmedi, 363 yılında Perslere karşı düzenlenen bir sefer sırasında öldü ve böylece Constantius'un hanedanı sona erdi.[171]

Julian, Pers topraklarında aniden ölünce orduyu tehlikeye girdi. Askerler hemen imparatorun muhafız birliklerinden Flavius Jovian'ı imparator olarak seçtiler. Flavius birkaç ay içinde ölünce, meclis onun yerine 364 yılında I. Valentinianus'u imparator seçti. I. Valentinianus, kardeşi Valens'i eş imparator ilan etti ve daha sonra Doğu'nun yönetimini kardeşine bırakarak kendisi Batı'ya yöneldi. I. Valentinianus, Alamanni kavmine karşı savaşa girişirken, komutanı Theodosius da Britanya'da Pict ve İskoç halkının üzerine yürüdü. Önemli başarılar elde eden Theodosius bilinmeyen

[168] Guy De La Bedoyere, *a. g. e*., s. 119-120.
[169] Fransa'da bir şehir.
[170] Peter Salway, *a. g. e*., s. 259-263.
[171] Stanley Ireland, *a. g. e.,* s. 145.

bir sebepten dolayı 375 yılında idam edildi ve yerine aynı adı taşıyan oğlu göreve getirildi. Aynı sene I. Valentinianus geçirdiği bir felç sonucu hayatını kaybetti.[172]

Arkeolojik kanıtlardan da anlaşıldığı üzere Britanya 4. yüzyılın sonlarında durağan bir döneme girmişti. İmparatorluk Doğu'dan Sasanilerin saldırısı altındaydı. Kıta Avrupası'nda ise kargaşa hakimdi. Bu durum ordunun Britanya'dan çekilmesine ve Kıta'da konuşlanmasına neden oldu. Bu olaylar sonrası ticaret büyük sekteye uğradı. İmparatorluk, I. Valentinianus'un oğullarından onlu yaşlarında olan Gratian ve Valens arasında bölündü. Diğer kardeşi II. Valentinianus henüz dört yaşındaydı. Bu sıralarda "Kavimler Göçü" başladı. Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar ve Hunlar Roma sınırlarını geçerek saldırıya geçti. Bu istila hareketlerini durdurmak isteyen Valens 9 Ağustos 378 yılında Hadrianapolis'te yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğradı ve kendisi de bir okla vurularak öldürüldü. İmparatorluk artık çaresiz bir durumdaydı ve genç yaştaki Gratian tek başına kalmıştı.[173] Gratian, I. Theodosius'u yardıma çağırdı ve onu eş imparator ilan ederek Doğu'nun yönetimini verdi. Büyük Theodosius olarak bilinen imparator 395 yılına kadar merkezi bir figür olarak hükmetti. Bu dönemde Britanya ise merkezi imparatorluğun kontrolünden çıktı. Magnus Maximus, 383-388 yılları arası ve Eugenius ise 392-394 yılları arasında olmak üzere Britanya'da hüküm sürdü. [174] Bizans tarih yazarı Zosimus, İmparator I. Theodosius ile Britanya'da hizmet vermiş biri olarak daha saygın bir göreve getirilmediği için kırgın olan Maximus'un askerleri isyana teşvik ettiğini ve askerlerin de onu imparator ilan ettiklerini belirtir. Maximus, savaşta karşı karşıya geldiği Gratian'i öldürür ve tahtını sağlamlaştırır. İmparator I. Theodosius, Maximus'u imparator olarak kabul eder, ancak ona karşı gizlice savaş hazırlığı yapar. I.Theodosius 388 yılında Maximus'u mağlup eder ve öldürür. [175] 6. yüzyılda yaşamış olan Britanyalı keşiş ve tarih yazarı Gildas'a göre, Maximus Britanya'nın savunmasını zayıflatmış ve İskoçların, Pictlerin saldırılarına açık hale getirmişti. I. Theodosius 394 yılına kadar Britanya'daki sorunları çözmeye çalışmış olsa da 395 yılında ölümü üzerine, Doğu'da Arcadius ve Batı'da Honorius olmak üzere İmparatorluğu oğullarına bıraktı ve Britanya'yı yöneten son meşru Roma

[172] Mary T. Boatwright- Daniel J. Gargola, vd., *a. g. e*., s. 303-305.
[173] Rupert Jackson, *a. g. e*., s. 235-236.
[174] Peter Salway, *a. g. e*., s. 296.
[175] Stanley Ireland, *a. g. e*., s. 151-154.

İmparatoru Honorius oldu. 401 yılında Roma savaş halinde oldukları Vizigotlara karşı kullanmak için Britanya'dan asker çekince Britanya'da kaos başladı. Önce Marcus'u imparator ilan ettiler, daha sonra sivil bir yargıç olan Gratian'ı imparator seçtiler, her ikisi de sevilmeyen kişilerdi. Sonunda askerler III. Constantin'i tahta çıkardı. III. Constantin, Britanya garnizonundan toplayabildiği askerlerle kıtasal bir fetih savaşına girişti, ancak bir daha geri dönmedi. Roma'dan beklenen yardım yerine 410 yılında Honorius'dan bir mektup geldi. Bu mektupla, Roma himayesi ortadan kalktı ve Britanyalılar kendi kaderlerine terk edilirken Roma Britanyası resmen sona ermiş oldu.[176]

2.Roma Britanniası Sanatında Toplum ve Din

Roma fethine kadar, Britanya'nın güneyinde bazı özel form ve motifler gelişmiş olsa da Kelt sanat üslubu devam etmiştir. Roma dönemine ait eşyalarda örneğin, evlerde ve mabetlerde yemek ve içki servisi için kullanılan bir tür kap olan trulla ve mühür kutularında, Kelt sanatı motiflerine rastlanmaktadır. Kelt kültür ve sanatı daha çok Roma'ya dahil olmayan İrlanda ve İskoçya'nın büyük bir kısmında yaşamaya devam etmiştir. Bazı araştırmacılar, Roma'nın Britanya'ya gelişiyle, Kelt sanatının ortadan kalktığı ve imalat seviyesine düştüğü yönünde görüşe sahiptir.[177]

Klasik sanat olarak kabul edilen Roma sanatı ile barbar sanatı[178] olarak nitelendirilen Kelt sanatının amaçlarında temelden bir karşıtlık vardır ve her biri diğeri açısından değerlendirildiğinde tam olarak bir tanım yapmak mümkün değildir. Klasik sanat iki temel unsur üzerinde durur, biri doğanın taklidi diğeri ise ideal olanın peşinde koşmak. Bu sanat tarzında gerçekçilik ön planda tutulurken sembolizm ve simetri hafife alınan bir unsurdur. İmparatorluk devlet sanatında sergilenen gerçekçi üslup bu amacın somutlaşmış halidir. Barbar sanatının en belirgin özelliği ise sembolizmdir. Kelt sanatçılar doğayı kopyalamak yerine konunun özünü simetri ve sembolizm kullanarak ifade ediyordu. Sonuç olarak bu sanat tarzlarının bir araya geldiği

[176] Guy De La Bedoyere, *a. g. e*., s. 126-128.
[177] Martin Henig, *The Art of Roman Britain*, B.T. Batsford , London 2003, s. 13-14.
[178] Barbar sanatı terimi, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının ötesinde yaşayan ve Roma kültürünün dışındaki halkların sanatını tanımlamak için kullanılır.

Britanya'da tek bir Romano-British sanatından bahsedilemez. En saf klasik eserler, Roma'nın nüfuz ettiği büyük kasabalar ve villalarda ortaya çıkarılmıştır.[179]

Resim 8. a) İmparator Claudius ya da Nero'un bronz başı (MS 1. yüzyıl), b) İmparator Nero heykelciği (MS 1. yüzyıl), c) İmparator Hadrianus'un bronz başı (MS 117-138), British Museum, Londra.

İmparatorluk kültü genel olarak devlete ve topluma büyük yararlılık sağlayan önemli şahsiyetlerin tanrılığa yükseltilip tapınılması şeklinde tanımlanabilir. Roma İmparatorluk kültü, M.Ö. 42 yılında Senato ve halk kararıyla Julius Caesar'a "Divus Julius"[180] unvanı verilmesiyle, İmparator Augustus döneminde başlamıştır. Bu uygulama ile Caesar'a tanrısallık atfedilmiştir. Daha sonraki Roma imparatorları da ölümlerinden sonra kutsallaştırılarak tanrılaştırılmıştır.[181]

Rendham, Suffolk'ta Alde Nehri'nde bulunan içi boş döküm olan bronz başın tam olarak kime ait olduğu bilinmemekle birlikte yaygın görüş Claudius'a ait olduğu

[179] Jennifer Laing, *Art And Society in Roman Britain*, Sutton Publishing, Gloucestershire 1997, s. 8.
[180] Divus Julius, Latince bir terim olup "Tanrılaştırılmış Julius" anlamına gelir.
[181] İbrahim Hakan Mert, "Erken İmparatorluk Döneminde 'İmparator Kültü' Anadolu İnancındaki Yeri ve Kent Mimarisine Yansıması", *Sanat ve İnanç 1*, Haz: Banu Mahir ve Halenur Katipoğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2004, s.296.

yönündedir. Claudius'un sikke ve cameo[182] üzerinde yer alan portreleri ile benzer birçok yönü olmasına rağmen ayrıştırıcı yönleri de bulunmaktadır. Bu heykelin başının vücudundan kesilerek önemli bir Roma merkezi olan Camulodunum'dan (Colchester) ganimet olarak taşındığı düşünülmektedir. Julio-Claudian hanedanlığı dönemine tarihlenen bu bronz başın, Boudica isyanı sırasında yağmalanmış olma olasılığı yüksektir. Geleneksel Roma sanatından farklı unsurlar taşıyan heykelin Galya'da iyi eğitimli yerel bir sanatçının elinden çıktığı kabul edilmektedir (Resim 8. a).[183] 1834 yılında Thames Nehri'nden çıkarılan, muhtemelen Londra forumunda sergilenen Hadrianus heykeline ait bronz baş ise imparatorun Britanya ziyareti vesilesiyle dikilmiş olabileceği düşünülmektedir. (Resim 8. c). İmparator kültü ile bağlantılı diğer bir muhteşem bronz Nero heykeli ise Ipswich yakınlarındaki Coddenham'da bulunan tapınaktan geldiğini öne sürülmüştür. Gökyüzüne bakarken tasvir edilmiş heykelin yüksekliği 55,8 cm. olup gümüş ve savat (siyah gümüş sülfür macunu) ile kaplanmıştır ve Galya'dan ithal edildiği düşünülmektedir (Resim 8. b).[184]

İmparatorluk kültü ya da devlet dini olarak adlandırılan ve tanımlaması zor olan bu inanç, günümüzde tek tip inanç sistemleriyle ilişkilendirilse de tam anlamıyla tüm insanların duygusal ve seremoni yönünden ihtiyaçlarını kapsayan bir inanç birliğine sahip değildi. Devlet teşviki ile Roma eyaletlerine taşınan bu inanç sistemi doğrultusunda birçok tapınak inşa edilmiştir. Hristiyan martyr[185] hikayelerinde, onların putlarına veya imparator kültlerine kurban vermeyi reddedenlerin cezalandırıldığı anlatımlarından yola çıkarsak imparatorluk kültüne verilen önem öne çıkmaktadır. İmparatorluk kültü, Helenistik köklere sahiptir ve Roma atalar kültünün bir uzantısı olarak karşımıza çıkar; bu kültte imparatorun devleti gözettiği fikri vardır. Buna yaşayan imparatorun çeşitli niteliklerinden dolayı duyulan saygı ile onun onurunun muazzam bir şekilde büyütülmesi eklenebilir. Roma'ya sadakat, imparatorun ilahi gücüne sadakatle birlikte bireyi imparatorluğun yöneticilerine itaat etmeye ve yasalarını korumaya bağlamaktaydı. Britanya'da orduya, askeri hizmet

[182] Genellikle mücevher ya da dekoratif sanat eserleri üzerine oyma ya da oyuk işleme tekniğiyle yapılan küçük portre.
[183] J. M. C. Toynbee, *Art in Roman Britain*, Phaidon Press, London 1962, s. 123.
[184] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 27.
[185] Siyasi veya dini inançları nedeniyle büyük acılar çeken ve bu uğurda öldürülen kişiler için kullanılan bir kavram.

görevlerinin yanı sıra belirli törenlerin de dayatıldığını gösteren bazı kanıtlar bulunmaktadır. Ayrıca komutanların askerleri adına Roma tanrılarına adak adarken yerel tanrılara da kurban adadıkları görülmektedir. Bu durum resmi kültler ile yerel inançlar arasında katı bir sınır olmadığını göstermektedir.[186]

İmparatorluk kültü, esasen siyasi bir yönü de olan dini bir olgunun parçasıdır. Bu sayede, merkezden uzak eyaletlerdeki kentlerde imparatorluğun varlığı en etkili biçimde kendini göstermektedir. Ayrıca, imparatorluk kültü, Roma İmparatorluğu'nun kurumsallaşması ve siyasi çıkarlar doğrultusunda Romalılaşma sürecinde önemli rol oynamıştır.[187] Benzer şekilde, propaganda da Roma İmparatorluğu'nda iktidarın güçlendirilmesi, halkın yönlendirilmesi ve imparatorluk ideolojisinin yayılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Siyasi söylevlerde, sikkeler üzerinde, sanatta, mimaride ve başta imparatorluk kültü olmak üzere dinsel olgular gibi çeşitli alanlarda propagandadan yoğun biçimde yararlanılmıştır.[188]

Roma ordusu, sadece bir askeri fetih aracı olmanın ötesinde, Britanyalıların bir dizi temel Roma kurumuyla ilk temasını sağlamıştır. Sistematik ve hiyerarşik bir organizasyon modelini tanıtmış ve bu organizasyonu desteklemek için vergi toplama sistemini getirmiştir. Ordunun aldığı, harcadığı ve vergi olarak yeniden topladığı sikkelerle sirkülasyon sağlanmış ve bu şekilde sikke kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Britanya'da Latince dilinin kullanımı artmıştır. Ayrıca, çeşitli mimari yapı ve inşaat teknikleri, yol ve su mühendisliği gibi alanlarda gelişmeler yaşanmıştır. Belki de en büyük değişiklik, hukukun ve barışın kamusal olarak uygulanması olmuştur.[189]

İmparator Augustus, imparatora sadık, profesyonel ve maaşlı bir ordu kurdu. Senatör sınıfı ve Equestrian[190] gibi düzenlerden gelen, bireylerin sırasıyla farklı devlet

---

[186] Martin Henig, *Religion İn Roman Britain*, Batsford, London 2005, s.52.
[187] Ayça Özcan, *Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi)), Ankara 2008, 59-60.
[188] Necdet Ekinci, "Antik Yunan'dan Roma'ya Retorikten Propagandaya", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 4, 2016, s. 168-170.
[189] Thomas F. C. Blagg, "Social Organization", *A Companion to Roman Britain*, Ed. Peter A. Clayton, Dorset Press, London 1985, s. 36.
[190] Roma İmparatorluğu'nda "atlı sınıfı" veya "süvari sınıfı" olarak bilinen sosyal ve askeri bir sınıfı ifade eder.

görevlerinde bulunarak yükselmesini içeren Cursus Honorum[191] ile bir subay sınıfı sağlayan reformlar başlattı. Ordu sadece Romalılardan oluşmuyordu eyaletlerden bireysel ya da kabileler grup halinde orduya alınıyordu. Britanya'daki en büyük Roma askeri gücünün 50.000 ila 55.000 kişi arasında olduğu ve kuzeyden gelen saldırılar sebebiyle bunun 20.000 kadarının Hadrianus Duvarı'nda konuşlanmış olduğu düşünülmektedir. Roma kuvvetleri lejyonlar ve yardımcı birlikler olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Komuta dili Latince olmakla birlikte orduya kayıt yaptıranlara da Latince isimler veriliyordu ve ayrıca yüksek görevlere gelmek için Latince bilmek şarttı.[192]

Resim 9. a) Vindolanda ahşap el yazısı tableti (MS 90-105), b) Bronz askeri diploma, Cheshire (MS 103), c) Renkli bronz Moorlands tavası, Staffordshire (MS 2. yüzyıl),d) Mars'ın bronz heykelciği, Huntingdonshire (MS 2. yüzyıl), British Museum, Londra.

[191] Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu döneminde, yüksek kamu görevlerine ulaşmak için izlenmesi gereken geleneksel kariyer yolunu ifade eder. Latince'de "onurlar yolu" anlamına gelir ve Roma'daki siyasi ve askeri kariyer basamaklarını tanımlar.
[192] Joan P. Alcock, *A Brief History of Roman Britain*, Robinson, London 2011, s.222-223.

Bugün Hadrian Duvarı yakınlarında bulunan Vindolanda kalesi Roma askeri alanlarından biridir. Vindolanda kalesinden gönderilen ve Vindolanda tabletleri olarak adlandırılan, en az yirmi beş farklı yazar tarafından Latince el yazısıyla yazılmış mesaj ortaya çıkarılmıştır. 90-105 yılları arasına tarihlenen resmi ve özel yazışmalardan oluşan bu el yazmalı ahşap tabletler Roma dünyasının işleyişini anlatan oldukça değerli bilgiler sunar (Resim 9. a).[193] Askeri ve sivil tarih için önemli bilgiler sağlayan diğer bir tablet askeri diploma olarak adlandırılan bronz belgelerdir. Britanya'da günümüze kadar 13 tane diploma ortaya çıkarılmıştır. Bu tabletler terhis belgeleri olmakla birlikte praetorian muhafızlarına, filolara ve auxilia gazilerine belirli ayrıcalıklar tanıyordu. Praetorian muhafızlarına yapılan bağışlar, terhis edildikten sonra sadece bir peregrine[194] kadınla yasal evlilik hakkı veriyordu ve doğan çocuklar hukuken Roma vatandaşı sayılıyordu. Ancak Romalı olmayan kadınlar için durum değişmiyor vatandaş olarak kabul edilmiyordu. Bu diplomayı almaya hak kazanmak için 25 ila 28 yıl arası hizmet vermek gerekiyordu. Hem imparatorluk unvanları hem de konsüller tarafından kesin tarihler verilen bu tabletlerde vali adları da mevcuttu. Ayrıca diploma sahibinin soyu, memleketi veya kabilesinin adlarıyla bazen eşlerinin ve çocuklarının da isimleri belirtiliyordu (Resim 9. b).[195] Savaşçı özelliklere sahip Keltler ve Germenler gibi birçok taşralı için Roma ordusunda görev yapmak cazip geliyordu. Ayrıca erkeklere yerleşik bir düzen, maaş ve kariyer imkânı sağlıyordu. Britanya'da uzun süre görev yapan askerler, genellikle emekli olduklarında aileleriyle birlikte kamplarının ve kalelerinin yakınına yerleşiyorlardı. Hizmet süresini dolduran yardımcı askerler sonunda çocuklarını da kapsayacak şekilde vatandaşlık hakkı elde ediyordu. Ordunun isyanları bastırmak, düzeni sağlamak (Pax Romana) ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanması gibi görevleri vardı. Bu durumda sivillerle etkileşim içinde olan ordu ile ilişkiler her zaman dostane olmayabiliyordu. Ancak askeri ve sivil hayat birbirinden tamamen kopuk değildi ve 2. yüzyıla gelindiğinde sivillerin kale içinde de yaşama dahil olduğuna dair görüşler de mevcuttur. [196]

[193] Guy De La Bedoyere, *a. g. e*., s. 79.
[194] Peregrine terimi, Latince kökenli olup "yabancı" veya "göçmen" anlamına gelir.
[195] R.G. Collingwood and R.P. Wright, *The Roman Inscriptions of Britain*, Volume II. Ed. D. Frere vd., Clarendon Press, Oxford 1965, s. 1-2.
[196] Joan P. Alcock, *a. g. e*., s. 224-226.

Bir askere ait olduğu düşünülen ve Kelt sanatından izler taşıyan Moorlands tavası bronzdan yapılmıştır, sap ve taban kısmı yoktur. Mine bezeme, bitkisel, geometrik gibi çeşitli stillerde işlenmiştir ve kırmızı, sarı, mavi ve turkuaz olmak üzere dört farklı renk kullanılmıştır. Eğrisel bezemesinin akıcı ve karmaşık bir şekilde düzenlenmesi ve ağız kenarının altındaki yazıt ile en karmaşık örneklerden birini teşkil eder. Kabın üzerine kazınmış olan yazıtta Hadrian Duvarı'nın batı ucunda bulunan Mais (Bowness on Solway), Coggabata (Drumburgh), Vxelodvnvm (Stanwix), Cammoglanna kalelerinin adı geçmektedir (Resim 9. c).[197]

Kale ve hisarlarda bulunan heykel ve yazıtlar göz önüne alındığında Roma ordusunun en uzak garnizonlarda bile Roma geleneklerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kale ve hisarlar savunma merkezleri olmasının yanı sıra Roma'nın ya da Roma kolonisinin dini yönden de küçük bir temsili gibiydi. Roma geleneği ister Doğu'nun kadim tanrıları ister Keltlerin doğa ruhları olsun, tanrılara saygı gösterilmiştir. Ancak bu tanrılar mimari, kıyafet ve hatta dil bakımından "Romalılaştırılmışdır". Birçok yerel tanrı, Jüpiter, Mars ya da Apollo gibi tanrılar ile Venüs, Minerva, Diana gibi tanrıçalarla özdeşleştirildi.[198] Roma savaş tanrısı Mars, birçok yerel savaşçı tanrıdan herhangi biriyle kolayca eşitlenebileceğinden Romano-British sanatında sıklıkla temsil edilmiş olup çoğunlukla çıplak tasvir edilen Mars yukarıda verilen örnekte olduğu gibi bazen bir Roma askeri kıyafetiyle de karşımıza çıkar.[199]

[197] John Pearce-Sally Worrell, "Detecting Roman Britain: The Portable Antiquities Scheme nnd the Study of Provincial Material Culture", *Anales De Arqueologia Cordobesa,* Issue 25-26, 2014-2015, s. 42-43.
[198] Martin Henig, *Religion …*, s. 74, 80.
[199] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 29.

Resim 10. a) Demir pilum (MS 1.yüzyıl), b) Standart Lejyoner miğferi, yanak parçası, tepe topuzu, zırh parçaları ve bronz kemer (MS 1. yüzyıl), c) Ribchester Miğferi (süvari kaskı) altta miğferden bir detay, d) Kısa itme kılıcı gladius ve kından bir detay, e) Pugio (hançer), f) Lejyoner kalkanının bronzdan orta paneli (MS 2. yüzyıl), British Museum, Londra.

Roma ordusunun temelini oluşturan Lejyonlar son derece eğitimli ve disiplinli piyade askerlerinden oluşuyordu. Bir lejyonerin kişisel silahları arasında geniş ağızlı kısa bir kılıç olan gladius (Resim 10. d), bir hançer olan pugio (Resim 10. e) ve yedi fit uzunluğunda bir fırlatma mızrağı olan pilum (Resim 10. a) bulunuyordu. Koruma aracı olarak ise miğfer, lamine ahşaptan ya da sertleştirilmiş deriden dikdörtgen şeklinde metal bağlı bir kalkan ve çeşitli tiplerde vücut zırhı kullanılıyordu. En yaygın olan zırh, "Lorica Segmentata" adı verilen, altında deriden bir kayış, omuz ve göğüs hizasında menteşeler ve tokalar bulunan ön ve arkada bağcıklarla bir arada tutulan demir plakalardan oluşan bir zırhtı ve yünlü bir tuniğin üzerine giyiliyordu. Oldukça dayanıklı olan bu zırh, esneklik ve tahrip olan parçaların değiştirilebilmesi gibi bazı avantajlara sahipti. (Resim 10. b). Lejyoner kıyafetinin diğer parçaları çivili bir kemer, deri dizlik, kalın bir pelerin ve ağır topuklu sandaletlerdi.[200]

Fetih döneminin önde gelen sanat eserleri arasında hem lejyoner hem de sivil askerlerin mezar taşları, silah ve zırh örnekleri sayılabilir. Fulham'daki Thames Nehri'nde bulunan gladius'un kını repousse tekniği ile işlenen en iyi örneklerden biridir. Roma'da bulunan ve Augustus tarafından yaptırılan barış anıtı "Ara Pacis"in perde duvarında görülen akantus süslemesi[201] ile yine bu anıtta yer alan "Lupa Romana", yani Romulus ve Remus'u emziren dişi kurt efsanesi ile süslenmiştir (Resim 10. d). Kılıç kınlarında, miğferlerde, insan ve at zırhlarının süslenmesinde sıklıkla repousse tekniği kullanılmıştır. En zengin süslemeler, yüz maskeli siperlikli ve yardımcı süvarilerle ilişkilendirilen özel miğferlerde görülmüştür.[202] Bu özel miğferlerden MS 1. yüzyıl sonlarına tarihlenen "Ribchester Miğferi" Britanya'da ortaya çıkarılan en etkileyici örneklerden biridir. Çok ince metalden işlenen maske ve başlık birbirine mükemmel uyum sağlar. Siperlik, genç ve idealize edilmiş bir yüze sahiptir. Bu yüz, badem şeklindeki gözler, küçük bir ağız ve taklit bir kayışla çevrelenmiş sivri bir çeneden oluşur. Saçlar, kaşın üzerinde küçük, yatay, dalgalı buklelerle başlar ve daha sonra kalın, akıcı bukleler şeklinde her iki yanaktan aşağı doğru uzanır. Bu bukleler çoğunlukla kabartma olarak belirir, ancak bazı oyulmuş ayrıntılar ve yılan başlarıyla iç içe geçmiş bir görünüm kazanır. Kaputun tepesinde ve

[200] Thomas F. C. Blagg, *a. g. m*., s. 36-37.
[201] Roma sanatında ve mimarisinde sıkça kullanılan bir bitki motifi.
[202] Martin Henig, *The Art of…*, s. 29,55.

arkasında, kısa ve geniş kılıçlarla silahlanmış, piyadeler ve süvarilerden oluşan savaşçı bir grubun yer aldığı savaş sahneleri mevcuttur (Resim 10. c). [203]

Northumberland'da bulunan Roma kalkanının merkezi metal plakası üzerinde de sayısız imge bulunmaktadır ve üzerinde "*Sekizinci Lejyon'dan Junius Dubitatus'un malı*" yazmaktadır. Merkezdeki başlığın üzerinde bir kartal, başlığın etrafındaki düz levhanın üzerinde ise sekiz panelde dört mevsimin tanımlayıcı nitelikleri ve Sekizinci Lejyon'un sembolü olan çalımlı bir boğa ile Mars tasvir edilmiştir. Savaş tanrısı Mars kısa pelerini ve armalı miğferiyle elinde mızrak ve kalkan ile saldırgan bir şekilde ileri atılmaktadır (Resim 10. f).[204]

Erken Roma askeri sanatında tekdüzelik görülmez bu nedeniyle bireysellik söz konusudur. Ancak askeri teçhizat ve koşum takımlarında dahi her parça Roma kültürünü yansıtır. Bununla birlikte, zaman içerisinde yerel sanat etkileri de görülmeye başlanmıştır. Örneğin, Ribchester Miğferi üzerindeki S şeklindeki kıvrımlı saçlar Kelt etkisine işaret etmektedir. Yerli kadınların takılarında görülen Kelt sanatına özgü mine kullanımının askeri kıyafet ve teçhizatlar üzerinde uygulanmış olması, yerel zevklerin benimsendiğini göstermektedir. Esasen, ordunun günlük yaşam içinde din üzerindeki etkisi gibi sanat üzerindeki etkisi oldukça azdır. Yine de Britanya'da Roma sanatı, varlığını büyük ölçüde askeri kuvvetlere borçludur. Aynı zamanda ordu, Britanya'nın güney ve doğu eyaletlerindeki toplumlar için ekonomik açıdan teşvik ve örnek oluşturmuşlardır. Ayrıca yardımcı birlikler Britanya'nın kuzey sınırı ve Galler'de Romalılaşmanın başlıca aracıları olmuşlardır. Britanya'da Roma ordusunun etkilerinin birçok yönde görülmesi oldukça doğaldı çünkü ordu, nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır.[205]

Kalelerin dışındaki ticaret yerleşimlerinin ardından St Albans ve Colchester gibi daha önce yerleşim alanlarının yanı sıra pek çok kasaba ortaya çıkmaya başladı. Kamu binası, forum içerisinde birçok dükkân ve bu dükkânların yanı sıra hem taşra halkının mallarını hem de seyyar satıcıların ithal mallarını getirebilecekleri düzenli pazarlar bulunmaktaydı. Bu ticaret alanlarında tarım aletleri, ev eşyası, bol miktarda

[203] J. M. C. Toynbee, *a. g. e*, s. 167.
[204] Iain Ferris, *Visions of the Roman North*, Archaeopress, Oxford 2021, s. 103-104.
[205] Martin Henig, *The Art of…*, s.42, 55, 57.

sofra takımı, çatal bıçak takımı ve bardak bulunuyordu. Çömlek, metal ve cam ürünlerinin çoğu ithal ediliyordu, ancak düzenli olarak yerel üretim olan mallar da mevcuttu. 2. yüzyılda Peterborough yakınlarındaki Castor'da yüksek kaliteli fincan ve kâselerin seri üretimi başladı. Bu ürünler Britanya'da büyük bir rağbet görürken Kıta Avrupası'nda belli bir başarı elde etti.[206]

Resim 11. a) Samian çömleği, (MS 2. yüzyıl), b) Yüz şekilli çömlek, Colchester, Essex, (MS 2. yüzyıl), c) Tencere veya kap, Colchester, Essex, (MS 2. yüzyıl), d) Bardak (MS 2. yüzyıl), e) Biberon, (MS 1. yüzyıl), f) İki kulplu cam sürahi, Kent, (MS 2. yüzyıl), g) Cam beher (içki kabı) Colchester, Essex, (MS 1. yüzyıl), British Museum, Londra.

[206] Anthony Birley, *Life in Roman Britain*, Bastford, London 1977, s. 61, 65.

Çanak çömlek, Roma Britanyası'ndaki ticaret, sanayi ve yiyeceklerin taşınması hakkında önemli bilgiler sunar. Mutfak eşyası olarak kullanımının dışında ölü yakma ve mezar eşyası olarak, ayrıca sikke istiflerinde depolama amacıyla da kullanılmıştır. Roma ordusu mutfak eşyaları, bazen de özel tasarımlı kaplar için kendi çömlekçilerini kurmuştur. Yerel ürünlerde satın alan ordu üretimin teşvik edilmesini de sağlamıştır. Roma İmparatorluğu'nda oldukça popüler olan kırmızı astarlı samian çömlekleri Galya'dan ithal edilmiştir. 160 yılı civarında Colchester'da Romano-British samian endüstrisi kurulmuşsa da Galya malları karşısında pek rağbet görmemiştir. Erken Roma dönemine ait neredeyse tüm yerleşim yerlerinde samian kaplarına rastlanmıştır (Resim 11. a).[207]

Yüz maskeli kaplar Kıta Avrupası prototiplerden türetilmiş yerel ürünler olması açısından dikkate değerdir. Birinci sınıftan, büyük ve homojen bir seri oluşturan bodur, küresel ve genellikle beyaz veya devetüyü bir kaplamaya sahip, aplike ya da yarı aplike[208] desenli süslemeli kaplardır. İkinci yüzyılda Colchester fırınlarında üretilen bu yüz maskeli kaplar müstehcen bir ifade ile kadın ve erkek yüzü formunda tasvir edilmiştir. Elle serbest tarzda şekillendirilen yüzde, kılları kesiklerle oluşturulmuş geniş kavisli kaşların altında kısılmış merceksi gözler, kama şeklinde bir burun, küçük kışkırtıcı bir ağız, bir çift büyük izlenimci kulak ve bazı formlarında ağzın altında kesiklerle oluşturulmuş sakal olduğu düşünülen desenler mevcuttu. Bu kapların bir çeşit doğurganlık ibadetinde yarı dini bir işlevi olduğu düşünülmektedir (Resim 11.b).[209]

Yerli sanatın en güzel örneklerinden biri de Castor kaplarıdır. Barbotin yöntemiyle yapılan bu kaplar bireysel çömlekçilerin beceri ve zevklerini yansıtır. En sevilen dekorasyon biçimi av sahneleri, yarışlar ve spiral formda bitkisel motiflerdir. Hayvanların fantastik derecede uzun formu ve spiral formlar Kelt sanat tarzıdır ve bu üslup erken dönem Anglo-Saxon sanatında da kendini gösterir (Resim 11. c, d).[210] Barbotin tarzında dekore edilmiş cam ürünler de bulunmaktadır. Roma Britanyası'nda oldukça yaygın ve muhtemelen kırılgan yapısından dolayı pahalı olan cam yine de

[207] Guy De La Bedoyere, *a. g. e*., s.280-282.
[208] Seramik yüzeyine eklenen ek dekoratif parçalar.
[209] J. M. C. Toynbee, *Art in Britain under the Romans*, Clarendon Press, Oxford 1964, s. 404.
[210] Anthony Birley, *a. g. e*., s. 159-160.

şişeler ve kavanozlar gibi çeşitli kaplar için kullanılmıştır. Dikkat çekici örneklerden biri de Colchester, Essex'te ortaya çıkarılmış üzerinde chariot-racing (atlı araba yarışı) sahnesi bulunan cam beherdir (Resim 11. f, g).[211]

Romano-British sanatı, maddi kalıntılar üzerinden değerlendirildiğinde küçük ölçekli olduğu anlaşılmaktadır. British Museum'da yer alan Roma Britanyasına ait maddi kalıntılar içerisinde Romano-British sanatına ait parçaların azlığı dikkat çekmektedir. Ancak Roma sanatının ve kültürünün Roma Britanyası toplumunun hemen hemen her katmanına nüfuz ettiği görülmektedir. Muhtemelen birkaç kırsal bölge dışında Roma Britanyası nüfusu Roma sanatının anlatımlarına ve ikonografisine aşina hale getirildiği anlaşılmaktadır. Sosyal düzeyi yüksek kesimlerde daha yaygın görülen mücevherler, küçük heykelcikler, gümüş tabaklar ve çeşitli bronz kap türleriyle birlikte Roma kültürü güçlendirilmiştir. Yerel sanat da tıpkı kültürü gibi bazen taviz vererek bazen de kendine özgü bir yaklaşım sergileyerek varlığını korumaya çalışmıştır.[212]

İnsanlık tarihi boyunca her iki cinsiyetten kişilerin vücutlarını giysi ve süs eşyalarıyla örtme ve süslenme biçimleri toplumdaki yerlerini tanımlamanın yanı sıra birçok önemli bilgiler de sunar. Ancak giysiler bozulabilir doğası nedeniyle günümüze nadiren ulaşması takıları oldukça önemli kılar. Takıların seçimi ve satın alınması zenginlik, moda ve bazen de kılık kıyafetle ilgili yasal kısıtlamalar gibi faktörler tarafından kontrol edilebilir. Ancak yine de özde kişisel bir seçim söz konusudur.[213]

[211] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 71-73.
[212]Jennifer Laing, *a. g. e*., s.54.
[213] Catherine Johns, *The Jewellery of Roman Britain*, Routledge, London 1996, s.2-3.

Resim 12. a) Yaka kolyesi veya diadem, Rhayader, Powys, (MS 1.-2. yüzyıl), b) Backworth istifinden tekerlek süslemeli kolye, c) Filigree süslemeli menteşeli bileklik, Rhayader, Powys, (MS 1.-2. yüzyıl), d) Hoxne hazinesinden bir bilezik, e) Dragonesque broş, f) Yılan biçimli yüzük, g) evlilik yüzüğü, British Museum, Londra.

Roma Britanyası'nda takıların çoğu Greko-Roman geleneğine aittir. Ancak bir Britanya atölyesinde üretildiği varsayılan bir dizi altın takı parçaları sanat eserleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. En iyi parçalar arasında Rhayader, Powys'dan yaka kolyesi veya diadem olduğu düşünülen taş süslemeli mücevher (Resim 12. a) ve filigree[214] süslemeli bilezik yer almaktadır (Resim 12. c). Bileziğin iki panelinde, Kelt sanatına özgü eğrisel motif ile süslenmesi ve üretilen diğer takıların çoğunda mine kullanımı, yerel kökene işaret etmektedir.[215] Tekerlek ve hilâl süslemeli kolyeler ise Roma İmparatorluğu'nun hemen hemen tüm eyaletlerinde görülmüştür (Resim12. b). Dolaucothi ve Backworth hazinesindekiler gibi altın örnekler muhtemelen Britanya'da yapılmıştır. Snettisham hazinesinde bulunan tekerlek ve hilâl süslemeli gümüş

[214] Filigree, genellikle altın, gümüş veya bakır teller kullanılarak yapılan bir süsleme yöntemidir.
[215] Martin Henig, *The Art of...*, s. 91.

örnekler ise Romano-British sanatının bir ürünüdür. Geniş bir coğrafyada görülen bu kolye tipleri aynı zamanda sembolik anlamlar içermektedir. Tekerlek güneşi, hilâl ise adından da anlaşılacağı üzere ayı temsil etmektedir. Roma ve Kelt kültüründe tekerlek sembolizmi önemli bir yere sahiptir ve bu önem, Romano-British sanatında da kendini göstermektedir. Bu sembollerin iki kültürün birleşmesinde önemli bir rol oynadığı sanat aracılığıyla ifade edilmesinden anlaşılmaktadır.[216]

Suffolk bölgesindeki Hoxne köyü yakınlarında, 1992 yılında tesadüfen keşfedilen Hoxne hazinesi, Geç Roma dönemine ait en büyük gümüş ve altın istiflerinden biridir. Romano-British sanatının en güzel örneklerini de içeren Hoxne hazinesinden çıkarılan altın bileziklerin çoğu, opus interasil tekniğiyle süslenmiştir. Bu teknik, metalin yüzeyinde delikler açarak veya oyma işlemi yaparak desenler oluşturmayı içerir. Hazinede yer alan bir çift bilezik üzerinde ise hayvanlar ve avcıların kabartma deseni bulunmaktadır (Resim 12. d). Opus interasil tekniği, Geç Roma İmparatorluğu döneminde, sonrasında Bizans döneminde sıkça kullanılan bir süsleme yöntemidir.[217] Romano-British sanatının diğer güzel bir örneği dragonesque (ejderha) broşlarıdır. Britanya Demir Çağı'nda görülmeyen ancak Kelt sanatından izler taşıyan Roma ürünleridir. Daha doğrusu yerel ve klasik unsurların etkileşimini yansıtırlar. Broş, büyük dik kulakları ve kıvrık burnu olan S şeklinde çift başlı bir hayvan biçimindedir. Britanya'nın kuzeyinde yer alan Brigantes Kabilesi'nin topraklarında üretildikleri düşünülmektedir. Dragonesque broşlar, Roma ve Britanyalıların kültürel etkileşiminin önemli bir göstergesidir (Resim 12. e).[218]

Roma'da kullanılan, Britanya'da ise tümüyle yeni bir takı türü olan yüzükler kullanılmaya başlandıktan sonra hızla yaygınlaştı ve toplumun her seviyesinden kadın ve erkek tarafından tercih edilir oldu. Tipik bir Roma yüzüğünde, şişkin profile sahip ağır metal bir kasnak ve üzerinde yüzüğün yüzeyiyle aynı hizada oval değerli bir taş bulunmaktadır. Altın, gümüş, bronz ve demirden, çeşitli oymalı ve düz sert taş ve cam ayarlı yüzükler bulunmuştur. Bu çeşitli yüzüklerin süs eşyası olmasının yanı sıra farklı anlamlar taşıdığı düşünülmektedir. Örneğin, üzerinde tanrı ve tanrıça gibi sembollerin

[216] Catherine Johns, *a. g e*., s. 92-94.
[217] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 81.
[218] Catherine Johns, *a. g e*., s. 151-153.

yer aldığı apotropaik[219] güce sahip olduğuna inanılan yüzükler bulunmaktadır. Helen ve Roma dünyasında önemli bir yer tutan yılan biçimli yüzük ve bilezikler de sembolik anlamlar içeriyordu. Yılanlar, hem Greko-Romen hem de Kelt inancında önemli bir yere sahiptir. Roma Britanyası'nda ortaya çıkarılan yılan biçimli yüzüklerin çoğu yerel atölyelerde üretilmiştir (Resim 12. f).[220] Bir başka sembolik anlamı olan yüzükler evlilik yüzükleridir. Richborough ve Thetford hazinesinden çıkarılan evlilik yüzüklerinin üzerinde kenetlenmiş ellerin tasviri mevcuttur. Ayırt edici özel desenlerle süslenmiş olan bu yüzükler evlilik töreni sırasında doğrudan kalbe bağlı olduğuna inanılan sol elin üçüncü parmağına erkek tarafından takılırdı (Resim 12. g).[221]

Roma döneminde evlilikler genelde tek eşliydi. Roma aristokrasisinde boşanma kolay ve çok sık görülen bir durumdu. Evlilik yaşı genelde erkeklerde 14, kızlarda ise 12 idi. Düğünden önce bir nişan töreni yapılır ve istenildiğinde her iki tarafça iptal edilebilirdi. Geline babası evlenirken bir çeyiz verirdi. Evlilik töreni akşam saatlerinde gelinin, evinden bir meşaleli alay eşliğinde damadın evine götürülmesi ile başlardı. Gelin, uzun beyaz bir elbise giyer ve bir duvak takardı. Saçları ise her yanağından üç bukle dökülür şekilde yapılırdı. Damadın evine gelindiğinde kapıya yünden yapılmış ince şeritler veya bantlar takılırdı ve kapı yağla yağlanırdı. Bu gelenek muhtemelen evin yeni gelin için kutsanması ve kötü ruhlardan korunması amacıyla yapılırdı. Daha sonra düğün davetlilerinin çığlık sesleri arasında gelin eşikten taşınırdı. Romalı kadın evlendikten sonra kocasının kontrolüne geçerdi ve itaatkâr olması beklenirdi.[222]

Britanya'nın Kuzeybatı bölgesinde yer alan Carlisle'de bir takı atölyesi, Cirencester ve St Albans'da da potalar[223] ortaya çıkarıldı. Bu durum buralarda kuyumcu ve gümüşçü dükkanlarının varlığına işaret etmektedir. Ülkeyi dolaşan gezici kuyumculardada vardı. Lüks nesneler olan mücevherleri kocalar satın almakta istekliydi. Bu mücevherler, eşlerinin üzerinde sergilendiğinde zenginlik ve prestij göstergesi olarak kabul ediliyordu. Sofra takımları için de aynı durum söz konusuydu. Göze çarpan ve semboller içeren ithal lüks mallar arasında gümüş tabak sergileri de yer

[219] Kötü ruhların veya uğursuzluğun kişiden veya mekândan uzaklaştırılmasına yardımcı sembollerin yer aldığı bu tür takılar korunmak amacıyla taşınır.
[220]. Catherine Johns, *a. g e*., s. 41-42, 44.
[221] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 86.
[222] Anthony Birley, *a. g. e*., s. 112-114.
[223] Metal işçiliğinde, metallerin eritilmesi için kullanılan bir tür kap.

alıyordu. Asalet göstergesi olan bu değerli eşyalar aynı zamanda Roma kültürünün yayılmasına da aracılık etmiştir.[224]

Resim 13. a) Bacchic tabağı veya Oceanus tabağı, b) Flanşlı kâse ve kapak (MS3.-4. yüzyıl), c) Corbridge Lanx (tepsi), d) Mildenhall hazinesinden, Chi Rho sembollü gümüş kaşık ve Hoxne hazinesinden stilize zoomorfik formlu kaşıklar, British Museum, Londra.

Britanya'nın Suffolk bölgesinde 1942 yılında ortaya çıkarılan Mildenhall hazinesi içerisinde yer alan gümüş sofra takımları arasında en ünlü ve dikkat çeken buluntu, Bacchic servis tabağıdır. Bacchic tabağı, iki anlatı döngüsüne ayrılmıştır. Dış

[224]Joan P. Alcock, *Life in Roman Britain*, Batsford, London 1996, s. 95-96, 113.

friz 6 sahneden ve 14 etkileşimli figürden oluşan Bacchic Thiasos[225] sahnesi yer almaktadır. İç frizde ise etkileşimli deniz canlılarının ve orta madalyonda Oceanus'un başından oluşan bir Deniz Thiasos'u[226] sahnesi bulunmaktadır. Deniz tanrısının sakalı üst üste binen deniz yosunu yaprağından oluşur ve dört yunus sakalından çıkar şekilde tasvir edilmiştir. (Resim 13. a).[227] Bacchic tabağını süsleyen üç motif seti lahitlerde ve pagan mezar anıtlarında sıklıkla rastlanan motiflerdi bu da sadece dekoratif bir süsleme olmadığını sembolik bir anlam taşıdığını göstermektedir. Sembolik anlamda bu motiflerin, okyanus boyunca ruhların öbür dünyaya olan yolculuğunu ve cennette mutluluk içindeki ruhların bir alegorisini temsil ettiği düşünülmektedir. Bunların bir ritüel veya dini amaca hizmet etmiş olması muhtemeldir. Mildenhall hazinesinin bir başka dikkat çekici objesi dikey kenarının üzerine kubbeli bir kapağın oturduğu yarım küre şeklindeki flanşlı[228] bir kâsedir. Kapağın tepesine gevşek bir şekilde perçinlenmiş bir Triton[229] döküm figürünün daha sonraki bir aşamada eklendiği düşünülmektedir. Kapağın aşağı kısmında altı profil Bacchic kafası, arka planda oyulmuş ağaçlar ve çalılar önünde vahşi bir canavarla dövüşen altı grup Centaur[230] dönüşümlü olarak yer alıyor (Resim 13. b).[231]

Corbridge gümüş lanx (tepsi) ise Kuzey Tyne Nehri kıyısında bulunmuştur. Mürted Julian dönemine yani MS 363 yılına ait olduğu tahmin ediliyor. Bu tür tepsi ya da tabakların tapınaklardaki kurban sunularında kullanıldıkları düşünülmektedir. Corbridge lanx'ın ikonografisi göz önüne alındığında dini bir amacı olduğu açıkça görülmektedir. Tabağın yükseltilmiş bordürü asma yaprakları ve üzüm salkımlarıyla süslenmiştir. Düz alanında ise Apollon'a ve onun doğduğu varsayılan Yunan adası Delos'taki diğer tanrılara tapınmayla ilgili karmaşık sahneler yer almaktadır (Resim 13. c). Geri kalanı bulunamamış büyük bir hazinenin parçası olduğu düşünülen

[225] Antik Yunan ve Roma mitolojisinde, tanrı Bacchus (Dionysus)'un takipçileri veya onun şenliklerine katılan insan topluluğunu ifade eder.
[226] Deniz tanrısı takipçileri veya onun şenliklerine katılan insan topluluğunu ifade eder.
[227] Richard Hobbs, *The Mildenhall Treasure: Late Roman Silver Plate from East Anglia*, British Museum, London 2016, s. 21.
[228] Bir nesnenin kenarına veya tabanına eklenen genişletilmiş bir bölüm veya çıkıntıdır.
[229] Antik Yunan mitolojisinde deniz tanrısı Poseidon'un oğlu ve bir deniz tanrısıdır.
[230] Yarı insan, yarı at şeklindeki efsanevi yaratık.
[231] J. M. C. Toynbee, *Art in Britain Under*..., s.309-310.

Lanx'ın bulunduğu yerin yakınlarında Chi Rho[232] sembollü gümüş bir kâse ortaya çıkarılmıştır. Bu kâsenin de aynı hazinenin bir parçası olabileceği düşünülmektedir.[233] Mildenhall hazinesinde, uzun saplı armut biçimli ve Hristiyan sembolü ve yazıtı olan 9 adet gümüş kaşık bulunmuştur. Bu kaşıklar Hoxne hazinesindeki kaşıklara göre daha mütevazidir. Hoxne'dan çıkarılan kaşıklar arasında en dikkat çekici olanı enine süzgeçli ve sapı yunus şeklinde olan gümüş yaldızlı kaşıktır. Bu kaşıkların, yemek bağlamında nasıl bir işlevi olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak özel bir amacı olduğu açıktır (Resim 13. d).[234]

Mildenhall ve Hoxne hazinelerinden çıkarılan gümüş servis tabakları üzerinde yer alan pagan inancına ait sahneler ile Hristiyanlığın sembolleri ve yazıtlarını içeren kâse ve kaşıkların aynı istifte veya yakınında bulunması, bir geçiş evresinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, incelediğimiz Kelt sanatı ve Roma sanatındaki desen ve motiflerin sadece bir süsleme değil, aynı zamanda inançlarının yansımasını taşıyan muazzam tasarımlar olduğunu görürüz. Roma'nın Britanya'ya gelişinden sonra karşılaştığı yerli halkın dini inanç uygulamalarının (Druid ayinleri ve insan kurbanı vs.) onları dehşete düşürecek kadar farklı olmasına rağmen her iki toplumun çok tanrılı inanca sahip olması birleştirici bir unsur olabilir. Romano-British sanatı incelendiğinde sadece sanat tarzı ve biçiminde benzerlikler görmeyiz, dini sembollerin de kendi inanç sistemlerinde karşılık bulduğunu görürüz. Paganizmin doğası gereği kutsal kabul edilen doğa öğeleri, tanrılar, tanrıçalar, ruhlar, semboller ve ritüeller gibi dini kavramların benzerlik taşıması oldukça doğaldır. Bu nedenle Romano-British sanat eserlerinin her iki tarafça benimsenmesinde önemli faktör inanç olabilir. Ancak Britanya'da Hristiyanlık hem Romalılar hem de yerli halk için yeni bir dindi.

[232] Yunan alfabesindeki X (Chi) ve P (Rho) harflerinin birleşiminden oluşur ve İsa Mesih'in Yunan dilindeki ismi olan "ΧΡΙΣΤΟΣ" (Christos) kelimesinin ilk iki harfidir. Hristiyanlıkta İsa Mesih'i ve onun kurtarıcılığını temsil eder.
[233] Iain Ferris, *a. g. e*., s. 162.
[234] Richard Hobbs, *a.g.e*., s. 216-217,220.

3. Roma Britanniası'nda Hristiyanlık

Britanya'da Hristiyanlığın kökeni ve gelişimi hakkında yapılan araştırmalar, kaynakların yetersizliği nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Mimari kalıntılar ise büyük ölçüde tespit edilememiştir. Diğer yandan, Roma sonrası literatür, Britanya'da Roma döneminde önemli bir Hristiyan varlığı olduğuna dair bir izlenim oluşturur. Roma Britanyası'nda Hristiyanlığın varlığına dair kanıtların incelenmesinde 313 yılında I. Constantine ve Licinius tarafından ilan edilen "Milano Fermanı" öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırmak gerekir.[235] Roma yetkililerinin 3. yüzyıl ila 4. yüzyılın başlarında Hristiyanlığa karşı açtıkları savaşta bu dine mensup kişileri şiddetle cezalandırmıştır. Plinius'un "Mektuplar" adlı eserinde geçen, Plinius ile İmparator Traianus arasında Bithynia-Pontus'taki Hristiyanlar hakkındaki konuşmada: "Hristiyan olduğu ihbar edilen kişilere Hristiyan olup olmadıklarını sordum, itiraf edenlere cezalandırılacaklarını söyleyerek tekrar sordum, ısrarcı olanların boyun eğmediklerini gördüm ve idam emri verdim". Plinius'un bu sözleri yapılan zulmü gözler önüne sermektedir. Ancak Hristiyanlığı kabul eden imparatorlar aynı zulmü bu sefer pagan ve Yahudilere uygulamıştır.[236]

3. yüzyıl yazar ve teologları Tertullian ve Origen'in yaklaşık 200 yılında İsa Mesih'in sözlerinin Britanya'nın Roma kontrolü dışındaki bölgelerde vaaz edildiği ya da 240 yılında Hristiyanlığın, Britanya'da birleştirici bir güç olduğu konusunda iddiaları tartışmaya açık olsa da Britanya'da gizli ibadet edenlerin varlığını hem arkeolojik keşifler hem de epigrafik kanıtlar doğrulamaktadır. Britanya'da kayda geçen en eski Hristiyan martyr bugün onun adı ile anılan St Albans'da (Verulamium) öldürülen Aziz Alban'dır. Bir asker olan Alban din değiştirmiş ve bir Hristiyan rahibi koruduğu için şehit edilmiştir. Severus döneminde ya da birkaç on yıl sonra gerçekleşmiş olduğu düşünülen bu olayda Hristiyan bir rahibin varlığı aynı zamanda

[235] John Casey, "Christianity in Roman Britain", *A Companion to Roman Britain*, Ed. Peter A. Clayton, Dorset Press, London 1985, s. 100.
[236] Plinius, *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Epistulae 10. Kitap*, Çev. Çiğdem Dürüşken-Erendiz Özbayoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, 10. 96, s.80-81; Mary T. Boatwright- Daniel J. Gargola, vd., *a. g. e*., s. 269-270.

buralarda bir Hristiyan cemaatin olduğunu akla getirir. Britanya'da Hristiyanlığın yayılmasında Severuslar döneminde Doğu'da görev yapan askerlerin buraya taşınması ve ticaret etkin rol oynadığı düşünülmektedir. I. Constantine öncesi Hristiyanlığa dair arkeolojik kanıtların çok az olması belki de yaşanan zulümle alakalıdır ve bu zulüm Milano Fermanı sorası tanınan dini özgürlük ile ortadan kalkmıştır. Hemen bir yıl sonra Londra, York ve muhtemelen Lincoln piskoposlarının Galya'daki Arles'de toplanan Kilise Konseyi'ne katılmaları dikkat çekicidir. Konseye katılan piskoposların aniden ortaya çıkması olası değildir. Bu durum önceden var olan bir kilise yaşamına ve bir hiyerarşinin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, 359 yılında II. Constantius tarafından İncil'de tartışmalı konuların ele alınacağı ve Ariusçu uygulamaların onaylanacağı vaadiyle düzenlenen Ariminium[237] Konsili'ne Britanyalı piskoposlar da katılmışlardır.[238]

MS 4. Yüzyılda Roma Britanyası'nın kuzey bölgelerinde ise halkın Hristiyan ibadetlerini açıktan yaptığına dair kanıtlar neredeyse yoktur. Ancak kuzeyde bazı Hristiyan toplulukları olduğu ve South Shields, Housesteads, Vindolanda ve Birdoswald gibi kuzeydeki bazı kale alanlarında küçük kiliselerin inşa edildiği öne sürülmüştür. Ancak bu bilinmeyen kiliselere dair yapılan kazılarda bir kalıntıya rastlanmamıştır. Yine de Roma sonrası dönemde kuzey Britanya Hristiyanlığın gelişiminin beşiği olacaktır ve bu gelişimin temeli MS 4.-5. yüzyıllarda atılmış olmalıdır. Kuzey Britanya'da Romano-British Hristiyanlığına dair birçoğu kesin olmamakla beraber maddi kalıntılar bulunmuştur.[239]

Roma Britanyası'nda Hristiyan imgelerinin kullanıldığı çok çeşitli objeler ortaya çıkarılmıştır. Genel olarak Hristiyan inancıyla bağlantılı görülen "Chi-Rho" sembolü, 28 Ekim 312 tarihinde I. Constantine ile Maxentius arasında gerçekleşen "Milvian Köprüsü" savaşı arifesinde I. Constantine gördüğü vizyonla ilişkilendirilir. Rivayete göre, I. Constantine gökyüzünde Chi-Rho monogramı (XP) şeklinde bir haç görür ve "bu işaretle zafer kazanacaksın" diye bir ses işitir. Daha sonra askerlerine kalkanların ve bayrakların üzerine bu işareti çizmelerini emreder. Savaşı I. Constantine

[237] Günümüz İtalya'da Rimini olarak bilinen şehirdir. İtalya'nın Emilia-Romagna bölgesinde, Adriyatik Denizi kıyısında yer alır.
[238] John Casey, *a. g. m*., s. 100-101.
[239] Iain Ferris, *a. g. e*., s. 86-87.

kazanır ve Hristiyanlığa olan ilgisini artar. Bu zafer sonrası Hristiyanlara dini özgürlük tanıyan Milano Fermanı'nı ilan edilir. [240]

Resim 14. a) Adak plakaları, Ashwell, (MS 3.-4. yüzyıl), b) Chi-Rho sembollü gümüş adak plakaları, Water Newton, (MS 4. yüzyıl), c) Altın disk, Water Newton, d) Chi-Rho sembollü gümüş bardak veya kâse, Water Newton, e) Chi-Rho sembollü altın yüzük, Suffolk, (MS 4.yüzyıl), f) Hristiyan monogramlı gümüş broş, Sussex, (MS 4.-5. yüzyıl), British Museum, Londra.

Ashwell'de ortaya çıkarılan ve içinde adak plakaları bulunan tapınak hazinesi muhtemelen 4. yüzyılın başlarına tarihlenir. İnce altın ve gümüş tabakalardan yapılan

[240] David Petts, "Christianity in Roman Britain", *The Oxford Handbook of Roman Britain*, Ed. Martin Millett Louise Revell ve Alison Moore, Oxford University Press, Oxford 2016, s. s. 663.

yaprak plakalar muhtemelen tapınak binası içine ya da birleşik yarıklı ahşap stantlara yerleştiriliyordu. Altın plakalar, stilize bir tapınak içinde ayakta duran bir tanrı veya tanrıçayı tasvir eden kabartmalı figürlü bir panelin etrafında tasarlanmıştır. Figürler her zaman plakanın arkasından damgalanan kalıplar kullanılarak yapılıyordu. Ancak bazen tapınağın sütunları, kornişleri ve üst taçlar ve kenarlar elle kabartılıyordu. Plakalardan 5 tanesi tanrıça Minerva'yı temsil ediyor ve bunlardan birinde yukarı kaldırdığı sağ elinde çelenk ve sol eliyle bir palmiye dalının sapını tutuyor. Kanatların şekli ve tüyler incelikle işlenmiştir ve sağ ayağı küçük bir kürenin üzerinde, ebedi yeniden doğuşun sembolü olan tepeli bir yılanın alt gövdesinin üzerinde durur şekilde tasvir edilmiştir (Resim 14. a).[241]

Adak plakaları, bir türbe ya da tapınakta uygun görülen yerlere dikilen sunaklara teşekkür etmek veya bir yemini anmanın yolu olarak tanrı ve tanrıçalara sunulmuştur. Roma ve Kelt pagan dini gelenekleri bir araya geldiğinde, tanrı ve tanrıçaların bir karışımı kolaylıkla oluşturuldu ve bu durum sanata da yansıdı. Ancak Roma döneminin sonlarına doğru Hristiyanlığın şiddetle karşı çıktığı pagan unsurların, Hristiyan inancının bazı nitelikleri ile özdeşleştirilmesi ve incelikli bir şekilde ikonografiye eklenmesi oldukça ilgi çekicidir. Bunun en güzel örnekleri, 1960 yılında Britanya'nın Cambridgeshire bölgesinde Water Newton'da bulunan hazinede yer alan ve üzerinde Chi-Rho sembolü olan biri altın, diğerleri gümüş olan kilise plakalarıdır (Resim 14. b-c).[242] Water Newton hazinesinden diğer bir parça olan, tabanı hafif bombeli, derin, bardak veya kâsenin üzerinde Chi-Rho sembolünün yanı sıra "INNOCENTIA ET VIVENTIA …RVNT" Innocentia ile Viventia isimleri yer alır ve bardak ya da kâsenin kiliseye bu bağışçılar tarafından verildiği düşünülmektedir (Resim 14. d).[243]

İmparator I. Constantine (306-337) tarafından Hristiyanlığın kabul edilmesi paganizmin sona erdiği ve Hristiyanlığın başladığına dair bir işaret olmadı. İlk Hristiyanlar yeni bir ikonografi yaratmak veya ödünç almak zorunda kaldılar.

---

[241] Ralph Jackson- Gilbert Burleigh, *Dea Senuna: Treasure Cult and Ritual at Ashwell Hertfordshire*, The British Museum, London 2018, s. 1,23,45.
[242] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 22, 36.
[243] K. S. Painter, *The Water Newton Early Christian Silver*, British Museum Publications, London 1977, s. 13-14.

İmparator I. Theodosius (379-95) pagan tapınmasını yasaklayan yasaları çıkardığında dahi Hristiyanlığın gelişen ikonografisi hâlâ erken bir aşamadaydı. Pagan semboller içerisinde yer alan balıklar, tavus kuşları, güvercinler, yunuslar ve çapalar gibi motiflere Hristiyan anlamlar yüklendi. Ancak dönemin en ayırt edici Hristiyanlık sembolü Chi-Rho olmuştur. Bu sembolü daha kişisel bir eşya olan takılarda görmek ilgi çekicidir. Roma Britanyasına ait en iyi Hristiyan yüzüğü, Suffolk'ta ortaya çıkarılandır. Yüzüğün üzerinde sekizgen bir çerçeve ve içerisinde sarmaşıklar arasında bir kuş ve Chi- Rho sembolü ile süslenmiştir. Asmanın pagan (Bacchus) kökleri vardır, ancak Hristiyan sanatında yaygın bir şekilde kullanılır ve Chi-Rho sembolüyle birleştiğinde dini önemi açıkça ortaya çıkmaktadır (Resim 14. d).[244]

Dini bir öneme sahip olduğu düşünülen diğer bir takı ise Geç Roma tipi olan arbalet[245] broşlarıdır ve daha çok otorite sahibi erkekler tarafından takılan ağır ve heybetli görünümüyle, profilden bakıldığında P şeklinde olan yayı ve arbalet etkisi yaratan baş kısmında enine bir çubuk yer alır. Arbalet broşlarının uçlarında genellikle üç büyük topuz bulunur. Britanya'dan bilinen en dikkat çekici arbalet broşunun yay kısmında, yaban domuzu veya at başı figürü bulunur. Yayı örten broşun başında, üzerinde noktalı bir haç bulunan diks vardır. Bu haç şekli Chi-Rho sembolünden sonra ortaya çıkan Hristiyan sembolünün gelişmiş halidir (Resim 14. f).[246]

Britanya'nın hemen hemen her bölgesinde erken dönem Hristiyanlığına ait objeler ortaya çıkarılmış olsa da bunlar sayıca çok azdır. Bunun bir sebebi de ölen kişinin Hristiyan inancına göre mezar eşyası olmadan gömülmesidir. Hristiyanlığa dair en önemli kanıtların elde edileceği yer ise bu dine mensup kişilerin ibadethanesi olan kiliselerdir. Ancak, 4. yüzyılda Britanya'da Hristiyan kilisesinin varlığına dair belgesel kanıtlar mevcut olmasına rağmen, yapılan arkeolojik çalışmalarla bu kanıtlar tamamen desteklenememiştir. Dikkate değer bir düzine yapı ortaya çıkarılmışsa da hem Roma dönemine ait olduğu hem de bir Hristiyan kilisesi olduğuna dair kesin olarak tespit

[244] Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 65-67.
[245] Bir tür yaylı silah.
[246] Catherine Johns, *a. g. e*., s. 166-169.

edilmiş tek bir yapı yoktur. Ancak "ev kilisesi" adı verilen ve köklerinin Hristiyanlığın en erken dönemlerine kadar dayanan özel evlerin varlığına dair kanıtlar mevcuttur.[247]

a

b c

Resim 15. a) Roma villasından duvar freski, Lullingstone, (MS 4 yüzyıl), b) Şapel, Lullingstone, (MS 4 yüzyıl), c) İsa Mesih mozağı, Hinton St Mary,f Dorset, (MS 4. yüzyıl), British Museum, Londra.

Roma, Britanya'ya birçok muhteşem kalıntı miras bırakmıştır. Bunlar genellikle görkemli ve dayanaklı olan büyük kaleler, şehir surları, belediye hamamları, sınır duvarları ve antik yollardır. Ancak Romalılaşmanın en önemli göstergesi kırsal kesimdeki villalardır. Bu villalar renkli mozaik zeminleri, fayans ve beton banyo binaları ile sakinlerinin yaşam tarzı, dinlerini, geleneklerini ve sanatsal başarılarını

[247]David Petts, *a. g. m*., s. 665-666.

yansıtmaktadır. Bugüne kadar 300'den fazla villa keşfedilmiştir. Ancak çok azı inceleme için korunmuştur. Bunlar arasında en ilgi çekici yer Kent'teki Lullingstone villasıdır. Villa, Darent Nehri'nin batı yakasına bakmaktadır. Ana konut alçak bir teras üzerinde, yamacın eğimine paralel olarak inşa edilmiştir. Ana konutun batısında ikinci bir terasın üzerinde küçük dairesel bir tapınak yer almaktadır.[248] Villanın bir kısmı 4. yüzyılda yeniden şekillendirilmiş, ana konutun bir ucunda bulunan bir dizi oda binadan ayrılarak özel bir şapel ve ek binalar haline getirilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki odanın uzun duvarlarında, kollarını açmış ve ellerini yukarı kaldırmış dua eder bir pozisyonda sütunlar arasında figürlerle süslenmiş bir duvar freski bulunmaktadır. Bu figürlerin villa sahibi ve akrabalarını temsil ettiği düşünülmektedir. (Resim 15. a).[249]

Bu duvar freskinde yer alan kişilerin kıyafetleri birbirinden farklı renkte resmedilmiştir. Ancak hepsinin kıyafetinin ön kısmında haç şeklinde bir parça yer alır. Ayrıca dua eder pozisyonda duran kişilerin elleri, avuçları dışa dönük bir şekilde gösterilirken sağdan birinci kişinin sadece sol eli yukarda durmaktadır. Soldan birinci kişinin ayakları yoktur ve diğerlerinin ayaklarının duruşu sanki yerden yukarı yükselir gibi bir görünüm sergilemektedir. Kişileri birbirinden ayıran sütunların hepsi de farklı şekillerde çizilmiştir. İlk bakışta göze çarpan bu unsurların büyük bir olasılıkla sembolik anlamları bulunmaktadır.

Lullingstone villasında bulunan diğer önemli fresk dua eden figürlerin yanında, büyük bir çiçek çelengi içinde beyaz zemin üzerine kırmızı renkte Chi Rho sembolü bulunan şapeldir (Resim 15. b). Villanın daha derin odalarında pagan inancına ait kalıntılar mevcutken yukarıdaki odalarında Hristiyanlık hakimdir.[250] Benzer bir durum Hinton St. Mary Villası'nda da söz konusudur; burada pagan inancına ait tanrılar ve sembollerle bezenmiş mozaikler zemini süslemektedir. Ancak, hemen yanında Erken Hristiyanlık dönemine ait dört geometrik süsleme sırası içinde, merkezi dairede sarı saçlı, sakalsız ve koyu renk gözlü genç bir erkek figürün baş ve omuz büstünü gösteren mozaik yer almaktadır. İsa Mesih ile ilişkilendirilen bu figürün baş kısmının arkasında Chi-Rho sembolü bulunmaktadır. Ayrıca figürün her iki tarafında asimetrik şekilde

[248] Geoffrey Wells Meates, *Lullingstone Roman Villa*, HMSO, London 1984, s. 3.
[249] A.S. Esmonde Cleary, *The Ending of Roman Britain*, Routledge, London 2005, s. 107.
[250] Geoffrey Wells Meates, a.g.e., s.30-33.

birer nar yer almaktadır (Resim 15. c). Pagan ve Hristiyanlık dini unsurlarının bir arada görülebildiği bu villaların bazı araştırmacılara göre sahipleri, pagan inancını tamamen reddetmeyerek Hristiyanlığı benimsemiştir ya da bu dönemde Britanya'da yaşanan siyasi ve dini çalkantılar nedeniyle çok temkinli biridir[251]

Britanya'da 300 yılı civarında tüm tapınak türleri sayısal olarak zirveye ulaşmışken 4. yüzyıl boyunca tapınakların sayısında genel bir azalma görülmektedir ve bu durum Hristiyanlık faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Hristiyanlık, cinsiyet veya statü gözetmeksizin herkese açık bir dindi ve aktif bir şekilde tebliğde bulunuluyordu. Diğer pagan ve mistik dinlere özgü hoşgörü ve senkretizm eğilimi yerine, kendi dışındaki inanç ve uygulamalara şiddetle karşı çıkıyordu. Ayrıca Hristiyanlık katı, evrensel ve hiyerarşik bir sisteme sahipti. Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı kabul etmesiyle sağlanan himaye ve destekle Hristiyanlık büyük bir güç kazanmış oldu.[252]

Roma İmparatorluğu, yaklaşık 400 yıl hüküm sürdüğü Britanya'ya günümüze kadar gelen birçok miras bıraktı ve tarihte Roma Britanyası olarak adlandırılacak bir dönem. British Museum'da Roma dönemine ait maddi kalıntıların sergilendiği "Roma Britanyası" adlı özel bir oda ayrılmıştır. Bu odada sergilenen eserler, incelediğimiz dönem boyunca Britanya'ya ait en zengin koleksiyonun Roma dönemine ait olduğunu göstermektedir. Roma İmparatorluğu'nun Britanya'dan çekilmesinin ardından, kaynak yetersizliği nedeniyle "karanlık dönem" olarak adlandırılan bu dönem, maddi kalıntıların yetersizliği ile de kendini göstermektedir. British Museum bazında Roma dönemine kıyasla Anglo-Saxon ve Viking dönemine ait maddi kalıntıların azlığı dikkat çekmektedir.

[251] Charles Thomas, *Christianity in Roman Britain to AD 500*, Batsford, London 1981, s. 105-106.
[252] A.S. Esmonde Cleary, *The Ending of Roman Britain*, Routledge, London 2005, s. 102-104.

II.BÖLÜM

BRITANNIA ADALARINDA ANGLO- SAXON DÖNEMİ

A. BRITANNIA ADALARININ YENİ YERLEŞİMCİLERİ ANGLO-SAXONLAR

1. Britannia'da Anglo-Saxon Dünyası

Britanya'nın Anglo-Saxonlar tarafından ele geçirilmesiyle ilgili olarak üç tarihi kaynakta farklı tarihler verilmiştir. Gildas'ın "De Excidio et Conquestu Britanniae" (Britanya'nın Yıkımı ve Fethi Üzerine) adlı eserinde Saxonların Britanya'ya gelişi yaklaşık 440 yılı civarı olarak belirtilirken,[253] 8. yüzyılda yaşamış olan keşiş, teolog ve tarih yazarı Northumbrialı Bede'nin Ecclesiastical History of the English People (İngiliz Halkının Kilise Tarihi) eserinde 449 yılı olarak tarihlendirmiştir.[254] 9. yüzyılda yaşamış olan Britanyalı tarih yazarı Nennius'un Historia Brittonum (Britanyalıların Tarihi) adlı eserinde ise 447 yılı verilmiştir.[255] Ancak tarihçi Peter Salway'e göre bu dönemde Britanya parçalanmış bir durumdadır ve içinde bulunduğu durum itibariyle kaynakların genel bir kanıya varma ihtimali de son derece düşüktür.[256] Roma sonrası çoğunluğu istilacı olan bir kısmı ise geç Roma dönemi paralı asker olarak istihdam edilenler ile yerleşimcilerin soyundan gelen erken dönem Germen nüfusu geride bir yazılı kaynak bırakmamıştır. Bu sebeple 5. yüzyıl Britanya tarihinde karanlık bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Roma dönemi ile Roma sonrası Britanyası'nda ne ölçüde bir süreklilik ve kopuş yaşandığına dair kesin bir kanıt mevcut değildir. Tartışmaya açık bir diğer konu ise istilaların boyutu ve nüfus hareketleri, bu konuda yer adları ve dilden hareketle yapılan çalışmalar ise kitlesel bir göç yaşandığına işaret etmektedir. Günümüzde yapılan DNA analizleri bu görüşü destekler mahiyettedir.[257]

---

[253] Gildas, *The Ruin of Britain and other Works*, Çev. Michael Winterbottom, Phillimore, London 1978, s. 28.
[254] Bede, *A History of the English Church and People*, Çev. Leo Sherley Price, Penguin, Harmondsworth 1955, s. 55.
[255] Nennius, *History of the Britons*, Çev. J.A. Giles, Kessinger Publishing, London 2010, s. 18.
[256] Peter Salway, *a. g. e.*, s. 338.
[257] Jeremy Black, *a.g.e.*, s. 58-59.

Roma'nın Britanya'dan çekilişi ve Vikinglerin adaya gelişi takriben 400-800 yılları arasındaki dönemde Britanya, Pict, İrlanda ve Anglo-Saxon kültürlerinin etkileşimi ön plana çıkmıştır. Roma döneminde Britanya kültürü, günümüzde İngiltere ve Güney Galler bölgelerinde hâkim olan ve neredeyse Romalılaştırılmış bir kültürdü. Buna karşın, günümüz Kuzeydoğu İngiltere ve Güney İskoçya'da yer alan Votadini (Briton kabilesi) topraklarında ise Roma etkisi daha az görülmekteydi. Forth Nehri'nin kuzeyinde ise Romalıların önce Caledonii, sonra Picti olarak adlandırdığı Pict kültürü hakimdi. Pictler hakkında çok az bilgi mevcuttur; bilinenler, Mounth'un güneyinde yer alan güney Pictler ve Mounth'un kuzeyi ile Shetland ve Orkney adalarında yaşayan kuzey Pictler olmak üzere iki gruba ayrıldıklarıdır. İrlanda kültürü ise Roma dönemi boyunca Britanya ve Kıta Avrupası'ndan gelen Hristiyan misyonerlerin gelişiyle değişen ancak daha izole bir konumdaydı. Bu durum, Anglo-Saxonların gelişi ve 8. yüzyılın sonlarında Britanya'nın büyük bir kısmında hâkimiyet sağlamasıyla değişmiş; İrlanda kültürü İskoçya'daki Western Isles ve Güney İskoçya'da Clyde'ın kuzeyinde egemen hale gelmiştir.[258]

Roma Britanyası 5. yüzyılda baskı altındaydı. Pictler, İskoçlar ve Saxonlar büyük tehlike oluşturuyordu. Roma, yüzyıllar boyunca bu düşman saldırılarına karşı birçok sefer düzenlemiş, sınır oluşturan duvarlar örmüş, garnizonlar kurmuş ve kıyılarda savunma kaleleri inşa etmiştir. Britanya'nın tahkimatı güçlüydü ve defalarca güçlendirilmişti. Ancak Roma Britanyası'nın son bulduğu tarih olarak kabul edilen 410 yılı, Britanya halkının İmparator Honorius'dan yardım talep etmesi büyük bir saldırı altında olduklarının ve Roma ordusunun çekilmesiyle savunmasız hale geldiklerinin bir göstergesidir. Zosimus ise bu dönemde Britanya'nın barbarlar tarafından şiddetli bir saldırıya uğradığını ve Roma'dan yardım gelmeyince Britanyalıların silahlanarak bu saldırılara karşı savunmaya geçtiklerini belirtir. Bazı kaynaklarda bu saldırıların Saxon akınları olduğu ifade ediliyor. Saxonlar çok geçmeden kendilerini güçlü bir şekilde kabul ettirmiş olsalar da Roma ordusunun Britanya'dan çekilmesi ile Anglo-Saxon fetihlerin arasında önemli bir aralık vardır.[259]

---

[258] Hugh Kearney, *a. g. e*., s. 41.

[259] Zosimus, *Zosimus: Historia nova*, Çev. James J. Buchanan and Harold T. Davis, Trinity University Press, San Antonio 1967, s. 252; James Campbell, "The End of Roman Britain", *The Anglo-Saxons*, Ed. James Campbell, Cornell University Press, Ithaca 1982, s. 13-17.

Gildas, eserinde her ne kadar isim ve tarihlerle birlikte net bir anlatı sunmasa da bu karanlık döneme ışık tutar. Britanya'ya karşı yapılan saldırıları edebi bir dille şu şekilde nitelendirir: "*Tıpkı açlıktan kudurmuş açgözlü kurtlar gibi, çoban yokken ağzı açık bir şekilde ağıla daldılar. Kanat gibi küreklerine, kürekçilerinin kollarına ve yelkenlerini şişiren rüzgarlara güvenerek geldiler. Sınırları aşarak her yere yıkım saçtılar. Yollarına çıkan her şeyi çiğneyip geçtiler*". Bu saldırılar karşısında Britanya halkını acımasızca eleştiren ve onları rehavetle suçlayan Gildas, Ambrosius Aurelianus[260] adında birinin liderliğinde Badon Tepesi'nde Saxonlara karşı kazanılan bir zaferden de bahseder. Ancak bu zaferin pek de etkili olmadığını ve saldırıların devam ettiğini belirtir. Ayrıca bu dönemde yaşanan büyük bir veba salgınında da söz eden Gildas'a göre bütün bu yaşananlar günahkâr halkın Tanrı tarafından cezalandırılmasıydı ve Tanrı'nın dahi nefret ettiği Saxonları kuzeydeki halkları geri püskürtmek için kendileri davet etmişlerdi.[261]

Kıta Avrupası'ndan gelen bir grup Germen halkı olan Anglo-Saxonlar 6. yüzyılın sonuna doğru Galler, uzak güneybatı ve kuzey dışında Britanya'nın büyük bir kısmında hakimiyet kurdu. Bu dönemde İrlandalı göçmen olan İskoçlar da İskoçya'ya yerleşmeye başladı. Hristiyanlığı benimseyecek olan bu iki kültür Britanya'da kurulacak krallıkların temelini oluşturacaktı. Yerli halk Britonlar ise doğu ve güney Britanya'nın büyük bir kısmının kontrolünü kaybetmiş olsa da Britanya'nın başka bölgelerinde geniş alanları ellinde tuttu (Ek-2). Anglo-Saxonlar diğer Germen halklarına göre Roma'nın temas halinde olmadığı günümüz kuzey Almanya ve Danimarka'dan gelmişlerdi ve bu sebeple Roma kültüründen daha az etkilenmişlerdi. Esasen Kuzey Denizi kıyısında ortaya çıkan bu Germen halkı üç ana gruba ayrılmıştı, Angllar, Saxonlar ve Jütler.[262] Bu gruplardan Jütler Hampshire'ın bir kısmı ile Wight adası ve Kent'i ele geçirdi. Saxonlar, Sussex'de Güney Saxonlar, Essex'te Doğu Saxonlar, Wessex'de Batı Saxonlar ve Middlesex'de Orta Saxonlar olmak üzere ayrılarak buralara yerleşti. Angllar ise daha kuzeydeki toprakları ele geçirdi ve bu istilalar tedricen gelişti. Yeni gelen yerleşimciler Romano-British kırsalının yapılarının içine ve çevresine yerleşerek hazır buldukları toprakları işlemeye devam

[260] Efsanevi Kral Arthur olduğu varsayılan kişi.
[261] Gildas, *a. g. e.,* s. 21-22, 25.
[262] William E. Burns, *a.g.e.*, s. 26-27.

etti. Romalılaşmış kentsel ve villa hayatı da ani bir kesintiye uğramadı. Ancak Roma Britanyası'nın devamlılığına dair arkeolojik çalışmaların da desteklediği bu verilerin yanı sıra dil ve kültürü büyük oranda yok oldu. Roma sonrası ticaretin sekteye uğramasıyla da Britanya daha çok geçim ekonomisine dayanan şiddet toplumu haline geldi. Roma dönemi merkezi konumda olan Londinium (Londra) kaderine terk edilirken, ana yerleşim Thames Nehri kıyıları boyunca şehrin batısına doğru kaydı. Hristiyanlık ise istilacıların tamamının pagan olmasına rağmen batı bölgelerinde varlığını sürdürdü.[263]

Gildas, Roma sonrası dönemi için en önemli kaynak olmasına rağmen Saxonların gelişinden yaklaşık bir yüzyıl sonra yazdığı için sözel hafızaya başvurduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bazı olayalar belirsizliğini korumaktadır. Örneğin Saxonları davet eden kişiden "gururlu kral" olarak söz eder isim vermez. Ancak ondan yaklaşık iki yüzyıl sonra yazan Bede (672-735), Gildas'ın anlatımlarını tekrar ele alır ve bazı ayrıntılar ekler. Gildas'ın bahsettiği gururlu kralın Vortigern ve gelen istilacıların ilk liderlerinin iki kardeş Hengist ve Horsa olarak isimlerini verir ve onların Saxon değil Jüt olduklarını ifade eder. Bazı tarihçiler, aygır ve kısrak anlamına gelen Hengist ve Horsa isimlerinin efsanevi bir kökene sahip olduğunu ve Bede'nin yaptığı eklemelerin olayı daha az inandırıcı hale getirdiğini iddia eder.[264] Jütler, Angllar ve Saxonlar aynı dili konuşan ve hepsi de Germenlerin tanrılaştırılmış hükümdarı Woden ya da Odin'ın soyundan geldiklerini iddia eden hükümdarlar tarafından yönetilen bu halklar Britanya'ya yerleşerek krallıklar kurdular. Jütler, Kent'de hakimiyet kurdu ve Kent hanedanının kurucusu olarak Hengist değil oğlu Eric onurlandırıldı. Krallık, onun soyundan gelen dördüncü kişi olan Ethelbert (568-616) dönemi en görkemli zamanını yaşamış olsa da kısa bir süre sonra daha güçlü rakiplerinin ve komşularının egemenliği altında tabi bir prenslik durumuna düştü. Sussex'e yerleşen Güney Saxonların krallığı Ella'nın önderliğinde kuruldu ve Saxon bretwaldaların[265] ilki olarak kabul edildi. Batı Saxonlarını oluşturacak olan Cerdic ve

[263] Jeremy Black, *a.g.e.*, s. 59-61.
[264] Gildas, *a. g. e.,* s. 17; Bede, *a. g. e.,* s. 55-56; R. H. Hodgkin, *A History of the Anglo-Saxons*, Volume II, Oxford University Press, London 1967, s. 76-78.
[265] Anglo-Sakson döneminde Britanya'da bulunan çeşitli krallıkların üzerinde üstünlük kurmuş olan krallara verilen unvan.

oğlu Cynric komutasında bir grup Saxon adaya çıktı ve zamanla topraklarını genişleterek Wessex Krallığı'nı kurdu. Orta Saxonların Middlesex'de ve Doğu Saxonlar Essex'de kurduğu krallıklar çok geniş egemenlik hakkına sahiplerdi. Doğu Saxonların ilk kralı yüce Lord ya da Suzerain'in (527) oğlu Sileda, Kentli Ethelbert'in kızı Ricola ile evliydi ve Ethelbert baskın geldi. Essex Krallığı'nın hiçbir zaman siyasi bağımsızlığı olmadı ve her zaman diğer Anglo-Saxon krallıklarına tabi oldu. Böylece Jütler ve Saxonlar Britanya'ya yerleşti. Angllar ise adada iki büyük kabileye ayrıldı, içlerinden bir grup Norfolk ve Suffolk bölgelerini içine alan Doğu Anglia'yı oluşturdu. Hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte bilinen ilk kralı Uffa ya da Wuffa idi.[266]

Doğu Anglia, Mercia ve Northumbria Angllar tarafından kolonize edildi. Eski İngilizce'de Mercia terimi "sınır halkı veya sınır bölgeleri" anlamına gelmektedir. Mercia Krallığı 7. yüzyılda Kral Penda dönemi Anglo-Saxon Britanyası'nda muhtemelen en güçlü krallık haline gelmişti. Britanya'nın kuzeyinde yer alan Bernicia ve Deira adlı iki ayrı krallık ise 6. yüzyıldan itibaren Angllar tarafından ele geçirildi. Forth ve Tees nehirleri arasındaki bir bölgeyi kapsayan Bernicia'yı ele geçiren ilk Anglia Kralı Ida yaklaşık 547 yılında tahta geçti. Humber ile Tees Nehri arasındaki toprakları kapsayan Deira Krallığı ise Anglo-Saxon Kroniğine göre 560 yılında ele geçirildi ve ilk Anglia kralı Aella'ydı. Aella, 588 yılında ölünce yerine Aethelric geçti. 593 yılında Bernicia tahtına geçen Kral Ida'nın torunu Aethelfrith bu iki krallığı 604 yılında zorla birleştirdi ve Northumbria Krallığı kuruldu. Böylece Britanya'da Roma sonrası Anglo-Saxon Heptarchy (yedi krallık) olarak bilinen krallıklar oluştu.[267]

Britanya'da 6. ve 7. yüzyılın en önemli siyasi gelişmesi, irili ufaklı birçok krallık arasında Northumbria, Mercia ve Wessex'in yükselişidir. Diğer krallıklar, bu üç büyük krallığın tabiiyeti altına girer. Mercia ve Doğu Anglia Krallığı arasında 630 yılı civarı yapılan savaşta Mercia Kralı Penda, Doğu Anglia kralını yener ve onu öldürür. Daha sonra, Saxonlara ait olan Oxfordshire, Mercia'nın hakimiyetine girer. Northumbria kralları Oswald (634-641), Oswy (641-670) ve Egfrith (670-685) sırasıyla bretwalda unvanıyla Doğu Britanya'da Humber ve Forth Nehri arasındaki

[266] Francis Palgrave, *A History of the Anglo-Saxons*, Ward Lock, London 1832, s. 27-35.
[267] *The Anglo-Saxon Cronicle*, Çev. J. A. Giles, G. Bell and Sons Ltd., London 1924, s. 10, 12-13; Giles Morgan, *Short History of the Anglo-Saxons*, Oldcastle Books, Harpenden 2018, s. 27, 33-35, 69,72.

bölge ile batıdaki Mersey ve Ayr arasındaki bölgede hakimiyet kurar. Bu krallar zaman zaman Mercia, Wessex, Strathclyde, Pict ve İskoç topraklarının kralları tarafından üstün krallar olarak kabul edilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmez Northumbria, Penda'nın (632-654) saldırılarına maruz kalır ve 685 yılında Pict kralı Bridei, Northumbria Krallığı'nı Nechtansmere'de yapılan savaşta yenilgiye uğratır ve kral Egfrith'i öldürür. Northumbria Anglo-Saxon krallıkları arasındaki hakimiyetini kaybeder ve yerini Mercia alır.[268] Anglo-Saxon krallıkları arasında bir birlikten ziyade güç ve otorite savaşları olduğu ve zaman zamanda bu güç dengelerinin değiştiği, ayrıca bretwalda unvanının krallar arasında bir hiyerarşinin varlığına işaret ettiği açıkça görülmektedir.

Mercia'nın yükselişi, birçok kaynakta Kral Penda'nın kişisel gücü ve askeri becerilerine bağlanır. Northumbrialı bir Hristiyan olan Bede'ye göre ise pagan olan Penda istenmeyen bir kişidir. Bununla birlikte Penda'nın hoşgörülü biri olduğunu, kendisi bir pagan olmasına rağmen oğlu Peada'nın Hristiyanlığı kabul etmesine ve Mercia'da yayılmasına izin verdiğine de değinir.[269] Mercia'nın diğer önemli kralı Offa (757-796) döneminde krallık büyük bir güç kazanır. 12. yüzyıl tarih yazarı Huntingdonlu Henry "*Offa çok savaşçı bir kral olduğunu kanıtladı, çünkü birbirini izleyen savaşlarda Kentlilere, Wessexlilere ve Northumbrialılara karşı zafer kazandı. Aynı zamanda çok dindar bir adamdı...*" sözleriyle Offa'nın gücüne vurgu yapar.[270] Bu krallıkların yanı sıra Essex, Sussex ve Doğu Anglia'yı da kontrol altına alan Offa ayrıca kiliselere, rahip ve piskoposlara toprak bağışlarında bulunur, onay ve imtiyazlar tanır. Böylece kilise ve papalık üzerindeki etkisini artıran Offa Kıta Avrupası ile de yakın ilişkiler kurmuş oldu. Offa, 774 yılında ise kendisini "rex totius Anglorum patriae" (tüm İngiltere'nin kralı) olarak tanıttı.[271]

Offa, tarihte en çok inşa ettirdiği "Offa Hendeği" adlı toprak yapı ile bilinir. Kuzey Galler'deki Mold kasabası civarından başlayan hendek, güneye doğru Hereford yakınındaki Wye Nehri'ne kadar uzanır ve 64 mil (102,998016 km) uzunluğundadır.

[268] Jeremy Black, *a.g.e.*, s. 69-71.
[269] Bede, *a. g. e*., s. 173.
[270] Henry of Huntingdon, *The chronicle of Henry of Huntingdon*, Çev. Thomas Forester, H. G. Bohn, London 1853, s.133.
[271] Sarah Zaluckyj, *Mercia the Anglo-Saxon Kingdom of Central England*, Logaston Press, Woonton 2001, s. 36, 143-154.

Bir sınır oluşturan Offa Hendeği'nin, Mercia ve Galler arasında yaşanan savaşlar sonucu inşa edildiği düşünülmektedir. Hendeğin boyutu ve iş gücü hesaba katıldığında Mercia Krallığı'nın gücü gözler önüne serilmektedir. Bu gücü korumak adına Offa, oğlu Ecgfrith'i 785 yılında kendisinden sonra kral olarak takdis ettirmiştir ve kızı Eadburh'ı 789 yılında Wessex Kralı Beorhtric ile evlendirmiştir. Güney Britanya'nın büyük bir kısmında nüfuz sahibi olan Offa, 29 Temmuz 796 tarihinde ölmüştür.[272]

Anglo-Saxon tarihinin en önemli kaynağı Wessex'te üretilen "Anglo-Saxon Kroniği"dir. Kroniğin yıllıkları MÖ 60 yılına kadar uzanır ve Wessex Krallığı'nın (Batı Saxonları) kayıtları Cerdic ve Cynric'in 495 yılında Britanya'ya gelişiyle başlar. Kimin derlediği kesin olarak bilinmeyen Kroniğin birden fazla kişi tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir. Kronik derleyicileri soyağaçları, kraliyet listeleri ve yıllıkları da içeren bir dizi eski Batı Saxon belgesi kullanmalarının yanı sıra Bede'nin Ecclesiastical History of the English People eserinden kayıtlar ile diğer kaynaklardan alınan materyaller de yıllıklara eklenmiştir. 5. ve 6. yüzyıl kayıtlarının hayali kurgu içerdiği düşünülse de genel olarak çağdaş yıllıkların 7. yüzyılda tutulmaya başlandığı kabul edilmektedir. Yaklaşık 890 tarihli Anglo-Saxon Kroniği'nin günümüze ulaşan versiyonlarının bazıları yanlış kopyalama bazıları da yazarların ek bilgileri sonucu orijinalinden uzaklaşmıştır ve bu konuda çalışmalar yapılmaktadır.[273]

Anglo-Saxon Kroniği'ne göre; 519 yılında Cerdic ve Cynric Batı-Saxonların yönetimini üstlendiler ve onların soyundan gelenler Wessex kralı olarak hüküm sürdü. 597 yılında tahta geçen Ceolwulf'un Angllar, Galler, Piktler ya da İskoçlarla sürekli savaştığını ve fetihlerde bulunduğundan bahseder. Hristiyanlığı ilk kabul eden Wessex kralının ise 611 yılında tahta çıkan Cynegils olduğu ve 635 yılında Papa Honorius'un görevlendirdiği Piskopos Birinus tarafından vaftiz edildiğini ve Northumbria kralı Oswald'ın da ona kefil olduğunu bildirir.[274] Cynegils Hristiyanlığı kabul etmiş olsa da halkın çoğu hâlâ pagandı ve bir Hristiyan krallığı haline gelmesi 642 yılında tahta geçen Cynegils'in oğlu Cenwealh döneminde gerçekleşti. Cenwealh, Penda'nın kızı ile evlenmesine rağmen Mercia Krallığı ile ilişkiler düzelmedi. Mercia'nın devam

[272] Giles Morgan, *a. g. e*., s. 82-89.
[273] *The Anglo-Saxon Cronicle*, s. 9; Barbara Yorke, Kings and Kingdoms of early Anglo-Saxon England, Routledge, London 1990, s. 128-130.
[274] *The Anglo-Saxon Chronicle*, s. 9,12-13, 16-17.

eden genişlemesi nedeniyle Wessex Krallığı'nın hakimiyeti de güneybatıya, özellikle de Somerset'e doğru kaydı. Winchester'da yeni bir piskoposluk kuruldu ve burası daha sonra Wessex'in başkenti oldu. Cenwealh 673 yılında öldüğünde pek de görülmemiş bir şekilde Wessex Krallığı'nı, karısı Seaxburh bir yıllığına yönetti. Bu dönemden sonra tahta çıkan kralların saltanatı kısa ömürlü oldu. Ancak 688 yılında tahta geçen Ine, krallığı 38 yıl boyunca yönetti. Sherborne'da yeni bir piskoposluk kuran Ine 694 yılında günümüze ulaşan en eski kanunlardan biri olan İngiliz kanunlarını yayınladı. Kral Ine 726 yılında kendi isteğiyle tahttan çekildi ve Roma'ya hacca gitti. Mercia Krallığı 8. yüzyıl boyunca Wessex Krallığı üzerinde üstünlüğünü korudu.[275]

Wessex Krallığı'nın yükselişi Egbert döneminde yaşanmıştır ve bu yükseliş Offa'nın ölümünden sonra Mercia Krallığı'nın zayıflaması ile gerçekleşmiştir. Britonların "Korkunç Offa" olarak adlandırdığı ve Frank Kralı Şarlman'ın Batı krallarının "en güçlüsü olarak" hitap ettiği Offa gücünü kanıtlamış biriydi. Wessex tahtına 786 yılında Beortric geçtiği vakit onun verasetine karşı çıkan Kentli Alchmund'un oğlu Egbert tahtta hak iddia etti. Ancak Egbert'in taraftarı azdı ve Beortric'in olası saldırısına karşı Offa'ya sığındı. Beortric ise Offa'ya iki taleple gitti biri kızı Eadburgha ile evlenmek diğeri ise Egbert'in teslim edilmesi. Offa ise kızını ona vermeyi kabul etse de Egbert'i teslim etmeyi reddetti. Ancak korumasını kaldırdı ve bunun üzerine Egbert Fransa'ya kaçtı. Beortric'in saltanatı boyunca orada kaldı.[276]

Fransa'da kendini toparlayan Egbert 802 yılında Beortric'in ölümü üzerine Britanya'ya davet edilerek tahta çıktı. İlk icraatı Cornwall'daki Britonların üzerine yürümek oldu ve onlara boyun eğdirdikten sonra Kuzey Britonları itaati altına aldı. Egbert'in bu ilerleyişi diğer krallıkları dehşete düşürürken Mercia Kralı Beornwulf Egbert'e karşı savaş ilan etti. 825 ya da 826 yılında Ellendune'da yapılan savaşta Beornwulf yenilgiye uğradı ve kaçtı. Egbert daha sonra Kent, Surrey, Essex ve Sussex'i egemenliği altına aldı. Doğu Anglia ise Egbert'in desteğiyle Mercia kralları Beornwulf ve Ludecan'ı öldürdü. Mercia Krallığı'nı ele geçiren Egbert'e kısa bir süre

[275] Giles Morgan, *a. g. e.*, s. 89-93.
[276] Francis Palgrave, *a. g. e.*, s. 70-76.

sonra Northumbrialılar da boyun eğdi. Böylece tüm Britanya'yı hakimiyeti altına aldı, ancak uzun sürmeyecekti. Çünkü Vikingler (Danimarkalılar) geliyordu.[277]

Britanya'da hakimiyet sağlayan Egbert, Anglo-Saxon Kroniği'ne göre, 827 yılında Britanya'nın sekizinci bretwaldası yani üstün kral olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Anglo-Saxon tarihinde derin izler bırakacak olan yeni bir düşman olan Vikinglerle karşı karşıya gelecekti. İlk olarak 833 yılında Carhampton'da yapılan savaşta Danimarkalılar Egbert'i yenilgiye uğratsa da 835 yılında Hengeston'da onlara karşı bir zafer kazandı. Ertesi yıl ölen Egbert'in yerine oğlu Aethelwulf geçti ve Danimarkalılarla mücadeleye devam etti. 851 yılında Aclea Savaşı'nda onlara karşı önemli bir zafer kazandı. Aethelwulf 855 yılında Roma'ya ziyarete gidince oğlu Aethelbald tahtı ele geçirdi. Ancak Aethelwulf geri döndüğünde Wessex Krallığı'nın batı bölgesinde Aethelbal'dın, güneydoğu bölgesinde ise Aethelwulf'un hüküm sürmesine karar verildi. Aethelbal ölünce Aethelwulf'un bir diğer oğlu Ethelbert tüm Wessex Krallığı'nın hükümdarı oldu. Ethelbert'en sonra diğer kardeşleri sırasıyla, önce Aethelred daha sonra tarihte önemli bir rol oynayan ve en ünlü Anglo-Saxon kralı Büyük Alferd tahta geçti.[278] Britanya'da Viking Çağı'nın etkilerini ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz, öncesinde Anglo-Saxonların arkeolojisi ve sanatına bakmak yerinde olacaktır.

2.Anglo-Saxon Arkeolojisi ve Sanatı

Anglo-Saxon arkeolojisi, 5. yüzyıl ila 11. yüzyıl arası dönemde Doğu Britanya'nın daha güneyinde, Manş Denizi ile Forth Nehri arasındaki bölgede yaşamış olan insanların maddi kültürünü inceler. Bu kültür çeşitlilik gösterse de genel olarak üç bölgeye ve üç zaman aralığına ayrılmıştır. Buna göre coğrafi olarak: Güneydeki Saxon bölgeleri, Yorkshire, Humberside ve Midlands'ı kapsayan Anglian bölgeleri ve Anglo-Saxon ile Briton kültürünün bir arada görüldüğü Northumbria bölgesi. Dönem olarak ise: Erken dönem (400-600) Roma sonrası ile Anglo-Saxonların Hristiyanlığı kabulü, Orta dönem (600-800) Vikinglerin gelişi ve Geç dönem (800-1100) Vikinglerden

[277] William of Malmesbury, Chronicle of the Kings of England, Çev. John Allen Giles, Global Grey, London 2021, s. 73-74.
[278] *The Anglo-Saxon Chronicle*, s. 44-49; Giles Morgan, *a. g. e*., s. 97-98.

Norman fethine kadar olan dönemlere ayrılmaktadır. Ayrıca Kuzeydoğu Britanya'nın Danimarkalılar tarafından ele geçirilen "Danelaw" bölgesinde 9. yüzyıl civarında Anglo-İskandinav kültürü görülür (Ek-4). [279]

Karanlık dönem olarak adlandırılan Roma sonrası erken Anglo-Saxon dönemi İngiliz arkeolojisinin en genç dallarından biridir. Yapılan çalışmalar yetersiz olmakla birlikte arkeolojik kanıtlar yerleşimler ve mezarlıklardan gelmektedir. Özellikle mezar buluntuları ön plana çıkmıştır. Erken Anglo-Saxon dönemine ait en dikkat çekici keşif Suffolk, Sutton Hoo'da ortaya çıkarılan gemi mezarıdır. Anglo-Saxon kalıntıları ilk kez 1793 yılında tanımlanabilmiştir ve muhtemelen Anglo-Saxon mezarlarından da ilk olarak 13. yüzyıl tarih yazarı Wendover'lı Roger'ın "Flores Historiarum" adlı eserinde bahsetmiştir. 1757-1777 yılları arasında Rahip Bryan Faussett'in Doğu Kent'te gerçekleştirmiş olduğu kazılarda 700'den fazla mezara ulaşılmış, ancak detaylı bir inceleme yapılamamıştır. 1779-93 yılları arasında Kent'te kazılar yapan Rahip James Douglas'ın çalışmaları ise erken Anglo-Saxon arkeolojisinde bir dönüm noktası olmuştur ve çalışma 1793 yılında "Nenia Britannica" adlı eserinde yayınlamıştır.[280]

Doğu Anglia bölgesinde erken dönem 400-600 yılları arasında çok sayıda kremasyon ve inhumasyon gömü içeren büyük halk mezarlıkları bulunmuştur. Norfolk'deki Spong Hill mezar alanında 2000 kremasyon ve 58 inhumasyon gömü ortaya çıkarılmıştır ve genellikle her iki gömü türünde mezar eşyalarına rastlanmıştır. Kremasyon çömlekleri üzerinde yer alan rütbe işaretleri ve en erken 5. yüzyıla tarihlenen oda tipi mezarlar ve ayrıca mezarlar arasında erkeklerin yüzde 48'inin silah taşıyor olması hiyerarşinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Anglo-Saxon olarak tanımlanan mezar eşyaları ancak 6. yüzyılda daha belirgin hale gelmiştir.[281] Britanya'da kazılan en büyük Anglo-Saxon yerleşim yeri Essex Mucking'dir. Burada çok sayıda inhumasyon ve kremasyon gömü ortaya çıkarılmıştır.[282]

---

[279] Martin O. H. Carver, "Exploring Explaining Imagining Anglo-Saxon Archaeology 1998", *The Archaeology of Anglo-Saxon England*, Ed. Catherine E. Karkov, Garland Publishing, London 1999, s. 25-26.
[280] Roger of Wendover's, Flowers *of History Vol. I*, Çev. J. A. Giles, Henry G. Bohn, London 1839; C. J. Arnold, *An Archaeology of the Early Anglo-Saxon Kingdoms*, Routledge, London 2005, s. 1-3.
[281] Martin O. H. Carver, *a. g. m*., s. 30.
[282] Helena Harnerow, *Excavations at Mucking Volume 2 The Anglo-Saxon settlement*, British Museum Press, London 1993, s. 1.

Anglo-Saxonlara dair maddi kültürün çoğu mezar buluntularıdır. Pagan Anglo-Saxon sanatının en güzel örnekleri de Anglo-Saxon yerleşim yerlerinde 6. ve 7. yüzyıllara tarihlenen mezarlardan çıkarılmıştır. Anglo-Saxon dönemine ait farklı mezar tiplerinden en dikkat çekici olan tümülüs mezarlardır ve en ünlüsü de devasa bir toprak tümsekle örtülmüş olan Sutton Hoo gemi mezarıdır. Kıta Avrupası'nda uzun süredir uygulanan gömü tipi tümülüs mezar, Britanya'da Anglo-Saxon kültürüyle ilişkilendirilmiştir. Mezar tipi ve mezar eşyaları dikkate alındığında yüksek statüye işaret eden bu tümülüs mezarlar, muhtemelen en önemli ruhani ve dünyevi liderler için ayrılmış olmalıdır. İrili ufaklı birçok Anglo-Saxon tümülüs mezarlardan bazılarının içerisi oda mezar oluşturacak şekilde ahşapla kaplanmıştır. Zengin mezar buluntuları ile çapı 18 metreyi bulan bazı mezarların "soylu mezarı" olduğu düşünülmektedir. Hristiyanlığın benimsenmesiyle 7. yüzyıl sonrası bu tip mezarlar önemini yitirmiş ve yerini kiliselerin yanına, kutsanmış topraklara yapılan gömüler almıştır.[283]

Soylu mezarlarının bazılarında kremasyon gömüye rastlansa da Prittlewell-Benty Grange (Derbyshire), Broomfield (Essex), Caenby (Lincolnshire), Cuddesdon (Oxfordshire), Sutton Hoo (Suffolk) ve Taplow (Buckinghamshire) tümülüslerinde inhumasyon gömü yapılmıştır. Sutton Hoo tümülüsü dışındaki diğer tümülüsler tahrip edilmiştir. Çoğunluğu erkek olmakla beraber kadın gömülerin de bulunduğu tümülüs içerisinde yer alan oda mezarlarından bazıları ithal olmakla beraber giysi aksesuarları, takılar, savaş aletleri, müzik aleti lirler, dama taşı gibi oyun parçaları, kazanlar, kovalar, kâseler, cam vazolar, boynuz içki kapları ve kadehlerden oluşan çok çeşitli buluntular ortaya çıkarılmıştır. Öbür dünya için hazırlanan bu oda mezarlar bir şölen salonu gibi düzenlenmiştir.[284] Tacitus'un Germen halkı için söylediği, "*Hiçbir halk şölenlere ve konukseverliğe onlar kadar kendini kaptırmamıştır*" sözleri şölenlerin önemini açıklamaktadır.[285]

Anglo-Saxon maddi kültürü Romano-British sanat eserleriyle karşılaştırıldığında zayıf bir görüntü sergilediği düşünülmektedir. Ancak Anglo-Saxonlar metal işçiliğinde oldukça ustalaşmışlardı, özellikle kare başlı ve haç biçimli broşlar teknik açıdan

[283] Stephen Pollington, *Anglo-Saxon Burial Mounds*, Anglo-Saxon Books, Norfolk 2008, s. 15,19,21.
[284] Sue Hirst, Taryn Nixon vd., *The Prittlewell Prince the Discovery of a Rich Anglo-Saxon Burial in Essex*, Museum of London Archaeology Service, London 2004, s. 19-21.
[285] C. Tacitus, *Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 55.

övgüye değerdir. Anglo-Saxon krallıkları arasında Doğu Kent bölgesi farklı bir maddi kalıntıya sahip olmasıyla diğerlerinden ayrılır. Çünkü Kentliler dış dünya ile temas halindeydiler ve büyük miktarda altın, değerli taşlar, lâl ve ametist ithal ediyorlardı. Ayrıca bronz kaplar ve cam da bol miktarda bulunmaktaydı. Kent'de Roma çark yapımı çömlekçilik devam etmiş yerel sanayi diğer bölgelere göre gelişmiştir. Aynı durum kuyumculuk zanaatı için de söz konusudur. Kent, kıtasal Germen modasını takip etmemiştir, aksine modayı belirleyen ve şekillendiren olmuştur.[286]

Anglo-Saxon sanatçılar hiçbir zaman natüralist bir yaklaşım sergilememişlerdir. Sanat eserleri üzerinde yer alan insan ya da hayvan formları soyut bir şekilde işlenmiştir. Anglo-Saxon sanatını tartışırken günümüze ulaşan maddi kalıntıların sınırlı olması göz önünde tutulmalıdır. Erken dönem Anglo-Saxon sanatı daha çok mücevherler ve metal ya da taş veya kemikten yapılmış eşyalar üzerinde görülen motiflerle sınırlı kalmıştır. Bu dönemde ortaya çıkarılmış olan maddi kalıntılar üzerinden Anglo-Saxon sanatı değerlendirildiğinde genel olarak iki teknik ve iki form ön plana çıkmıştır. Teknik olarak yonga oymacılığı ve polikrom (birçok renkten oluşan) mücevhercilik, form olarak ise hayvan süsleme ve soyut çizgisel şekiller. Yonga oymacılığı tekniği ile hayvan süsleme formu klasik dünya kökenliyken, polikrom teknik ve soyut çizgisel form Britanya, Kuzey ve Batı Avrupa'nın Kelt dünyası kökenlidir. Britanya'da Roma dönemi Kelt sanatının etkisinin azaldığı ancak bazı eserlerde Kelt üslubunun Roma sanatına eklenerek Romano-British sanat tarzının oluştuğunu görürüz. Bu dönemde ise Kelt-Germen hayal gücünün yeni bir sanat üretmek için bir araya geldiğini görürüz. [287]

Üslup, sanat ve kültür tarihinde oldukça önemli ve bir o kadar da anlaşılması ve tanımlanması zor bir kavramdır. Bir topluluğun kültür yapısına üslup kazandıran birçok unsur vardır. Bunlar teknolojik, sosyolojik ve ideolojik olarak üç farklı yöne ayrılır. Teknolojik yönüyle, kullanılan aletler, malzeme ve teknik sayılabilir. Sosyolojik yönü olarak ise topluluk içinde yer alan üyelerin, toplumdaki rolleri, hiyerarşi ve aile gruplarının sergiledikleri karakteristik tabloyu ifade eder. Bir kültüre üslup kazandıran diğer önemli yön ideolojik tutumlardır ve inançlar, ibadet, mit, ritüel,

[286] T. D. Kendrick, *Anglo-Saxon Art to A.D. 900*, Routledge, London 2023, s. 61-62.
[287] D. M. Wilson, *The Anglo-Saxons*, Frederick A. Praeger, New York 1960, s.132-133.

etik ve sanatı içine alır. Kültürel üslubun tüm yönleriyle ilişkili olan sanat, kendi içinde de belirli üslup daireleri gösterir ve bir sanat geri kalabilir, bir başkasına karışabilir, ilerleme kaydedebilir veya bütün bunlar bir arada görülebilir. Burada üslup, sanat eserlerinin hangi döneme ya da hangi topluluğa ait olduğu hakkında bize önemli bilgiler sunar. Bu durum Anglo-Saxon sanatı içinde geçerlidir.[288]

Erken dönem Anglo-Saxon sanatıyla ilgili, bazı araştırmacılar tarafından üslup sınıflandırma çalışmaları yapılsa da İsveçli arkeolog Bernhard Salin'in yaptığı çalışmalar arkeoloji ve sanat tarihi araştırmaları için kalıcı bir temel sağlamıştır. Salin, İskandinav arkeolojik materyali üzerine yaptığı çalışmada üç hayvan süsleme stilini birbirinden ayırmış ve Stil I, II, III olarak adlandırmıştır. Erken dönem Anglo-Saxon sanatında sıkça görülen Stil II'dir ve bu süslemenin başlıca özelliği hayvan geçmeleridir. Stil II süslemelerinin çoğu kişisel takılar, kemer parçaları, broşlar, kolyeler, silahlar, içki boynuzları ve çeşitli aksesuarların süslemesiyle sınırlı olduğu görülmüştür. Başlıca örnekleri Sutton Hoo ve Taplow soylu mezarlarından çıkarılan buluntulardır. Ancak en genel anlamda Anglo-Saxonların adaya gelişlerinden, sonraki yüzyıllar boyunca Anglo-Saxon süslemelerinde üç üslup dikkat çekmiştir. Gelişim aşamalarına göre; birincisi spiral süsleme, ikincisi hayvan süslemesi ve üçüncüsü iç içe geçme şeklinde hayvan süslemesidir. Ancak her üslubun aşamasının kökenleri ve birbiriyle olan ilişkileri tartışma konusudur. Anglo-Saxon sanatının gelişiminde İskandinavya, Kıta Avrupası ve Akdeniz dünyasından gelen etkiler, kurulan kültürel temaslar ve Kelt geleneğiyle olan ilişkiler belirleyici rol oynamıştır.[289]

Britanya'da 5. yüzyılın başlarından 1066 yılı Normanların gelişine kadar olan dönemde siyasi, sosyal, dini ve ekonomik alanlarda yaşanan gelişmeler Anglo-Saxon sanatına yansımıştır. Özellikle din belirleyici rol oynamıştır. Pagan Anglo-Saxonların Hristiyanlığa geçişiyle bazı değişimler yaşanmıştır. Yeni temaslar, yeni bağlılıklar, yeni mimari özellikler ve yeni sanat formları gelişmiştir.[290] Ancak bu değişimler aniden gerçekleşmemiştir. Pagan Anglo-Saxonların Hristiyanlığa geçişiyle birlikte

[288] Selçuk Mülayim, "Plastik Sanatlarda Anlatım Biçimleri ve Üslup" *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:3, 1984, s. 98-102.
[289] George Speake, *Anglo-Saxon Anımal Art*, Clarendon Press, Oxford 1980, s. 1, 10.
[290] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *Early English Art and Architecture*, Sutton Publishing, Gloucestershire 1996, s. 76.

yaşanan kültürel değişimlerin nerede başladığı ve nerede sonlandığı tam olarak bilinemez. Bu durum maddi kalıntılar üzerinde de kendini göstermektedir. Bir geçiş evresi olduğu açıktır, ancak bir o kadar da karmaşık bir konudur. Bu nedenle hem Anglo-Saxon sanatı tanımlamak hem de sanatsal ve kültürel olarak yaşanan değişimleri gözler önüne sermek açısından Anglo-Saxon sanatını Pagan ve Hristiyan dönemleri olmak üzere iki ayrı başlık altında incelemeye çalışacağız.

3.Pagan Anglo-Saxon Sanatında Toplum ve Din

Britanya Adaları'na 5. yüzyıl itibariyle tedricen yerleşen, Kıta Avrupası'ndan gelen Germen kökenli (Jütler, Angllar, Saxonlar) halklar yerli Britanyalıları yenerek yedi krallık (Northumbria, Mercia, Kent, Doğu Anglia, Essex, Sussex, Wessex) olarak adlandırılan krallıklar kurdular. Bu krallıklar Anglo-Saxon krallıkları olarak bilinir ve Anglo-Saxon terimi hem dil hem de genel olarak "İngilizliği" ifade etmek için kullanılmıştır. Britanyalılar yeni yerleşimcileri, Galce "Saeson", İskoçça "Sassenach" ve Kervenekçe'de[291] "Sawsnek" yani Saxonlar olarak adlandırılıyordu. Ancak bugün İngiltere'ye adını verenler, Anglialılar olmuştur. Onların yaşadığı yerlere "Angle-land" (Angle toprağı) deniliyordu ve daha sonra bu kelime "England" yani İngiltere'ye dönüşmüştür.[292] Kökleri bu halklara dayanan İngilizce dili ise zamanla Eski İngilizceden (7.-11. yüzyıl arası), Orta İngilizceye (11.-15. yüzyıl arası) ki bu dönemde Fransızca, Yunanca, Latince, İskandinav dilleri, Hollandaca, İspanyolca ve İtalyanca gibi diğer dilsel kaynaklardan geniş ölçüde ödünç alınarak gelişen bir dil olan modern İngilizceye dönüşmüştür.[293]

Anglo-Saxonlar, Britonlar gibi cesur ve korkusuz savaşçı bir halktı ve her daim saldırıya hazırlardı. Yağma ve katliamdan zevk alır, düşmanı şaşırtmak ve saldırmak için özellikle fırtınalı havaları seçerlerdi. Silah olarak kılıç, sivri uçlu hançer, uzun bir mızrak, ağır bir savaş baltası, içinden sivri uçlu çivi çıkan büyük ve ağır bir çekiç kullanıyorlardı. Kalkanları ise tüm vücudu koruyacak kadar büyüktü ve kenarları ile

[291] Cornwall Kontluğunda konuşulan bir Kelt dili.
[292] Simon Jenkins, *İngiltere'nin Kısa Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 15.
[293] Sally Crawford, *Daily Life in Anglo-Saxon England*, Greenwood World Publishing, Oxford 2009, s. 2.

başlıkları demirden, gövdesi ise bazen ağaçtan yapılır ve deri ile kaplanırdı. Ölüme korkusuzca koşan savaşçılar ruhlarının Valhalla[294] salonlarına sürüklendiğine ve burada yaraları iyileşen cesur savaşçıları sonsuz bir ziyafet masasının beklediğine inanırlardı. Korkaklar bu salonlara giremez, karanlık ve soğuk diyarlarda bir gölge gibi dolaşmaya mahkûm edilirdi ve burada onlar için sonsuz bir ızdırap vardı. Cennet ve cehennemi andıran ölümden sonra gideceklerine inandıkları ebedi yurtları buralardı.[295]

Britanya'nın yeni yerleşimcileri pagandı. Pagan kelimesi Latince "köyde yaşayan" anlamına gelen paganus kelimesinden gelmektedir. Hristiyanlık Avrupa'ya yayılmaya başladığında en son din değiştirenler kırsal kesimlerde yaşayanlardı. Bu nedenle buralarda yaşayan ve birçok tanrı ve tanrıçaya sahip eski dinlerden herhangi birini takip edenlere pagan deniyordu. Günümüzde ise pagan, dinsiz anlamında yani semavi dine mensup olmayan herkesi ifade etmektedir. Son yıllarda özellikle Germen tanrı ve tanrıçalarını takip eden kişiler için kullanılmaya başlanmıştır. Anglo-Saxon paganizm, birçok tanrı ve tanrıçaya sahip çok tanrılı bir dindi ve en çok bilinen tanrı ve tanrıçaları savaş ve bilgelik tanrısı Woden, gök gürültüsü tanrısı Thunor, adalet ve savaş tanrısı Tiw, evlilik ve aile tanrıçası Frige ve bahar tanrıçası Eostre'dir. Ayrıca paskalya adını tanrıça Eostre'den alır. Ancak günümüzde daha çok bu tanrı ve tanrıçalar İskandinav mitolojisindeki isimleriyle tanınır. Woden/Odin, Thunor/Thor, Tiw/Tyr ve Frige/Frigga olarak bilinir. Anglo-Saxonlar gündelik yaşamlarında tanrılara güvenir ve yardımları karşılığında hediyeler sunarlardı. Bu tanrıların pagan Anglo-Saxon sanatında da tezahür ettiğini görürüz. [296]

[294] İskandinav mitolojisinde, ölen kahraman savaşçıların toplandığı tanrı Woden/Odin'nin sarayı, bir tür öbür dünyada cennettir.
[295] Thomas Miller, *History of the Anglo-Saxons*, Bogue, London 1850, s. 57-59.
[296] Swain Wodening*, Path to the Gods Anglo-Saxon Paganism for Beginners*, Wodening Publishing, 2012, s. 12-13, 17,33-39.

Resim 16. a) Gümüş yaldızlı kare başlı, hayvan süslemeli broş, Chessell Down, Wight Adası, (MS 6. yüzyıl), b) Kemer tokası, Finglesham, Kent (MS 600), c) Yaban domuzu figürü ve d) Yırtıcı kuş süsü, (MS 400-500), British Museum, Londra.

Pagan Anglo-Saxon sanatının genelinde belirli hayvanlardan oluşan desenler kullanılmıştır. Kartal-domuz, kartal-domuz-kurt veya kartal-yılan gibi kişisel eşyaların üzerinde yer alan bu hayvan motiflerinin kombinasyonu sahibinin aidiyetini, statüsünü veya inançlarını yansıtıyor olabilir. Pagan Anglo-Saxon sanatında özellikle üç hayvan motifi yaban domuzu, kartal ve yılan sıkça tekrarlanır. Büyük ihtimalle sembolik anlamlar içeren bu hayvanlar Kelt sanatında ve İskandinavya Bronz Çağı kaya sanatında da tekrarlanan motiflerdir. Yaban domuzu başı, çoğu Anglo-Saxon krallıklarının soylarını dayandırdıkları savaş tanrısı Woden'in (Odin) sembolüdür. Ayrıca yaban domuzu bir savaş simgesi, genellikle korunma ve bereketin de sembolü olarak da kullanılmıştır (Resim 16. c). Kartal ya da diğer kanca gagalı kuşlar ise Anglo-Saxon sanatında yaygın bir şekilde yer alır (Resim 16. d). Esasen yırtıcı kuş motifinin kökleri MÖ 7. yüzyıla kadar dayanır ve ilk olarak İskit sanatında görülür. Ancak Anglo-Saxon sanatında kartal veya kuzgun Woden ile ilişkilendirilir ve kuzgunlar

savaşa ve ölüme eşlik eden kuşlardır. Diğer bir hayvan motifi yılan ise savaşçılar için koruma sağlayan sembollerdi.[297]

Anglo-Saxonların, 5. ve 6. yüzyıllardan kalma metal işlerinde görülen zengin ve karmaşık imgelerden en dikkat çekici olanı maske şeklindeki insan unsurlarıdır. Wight Adası'ndaki Chessell Down'da ortaya çıkarılan bir Anglo-Saxon kadın mezarında bulunan gümüş yaldızlı, kare başlı broş, pagan Anglo-Saxon sanatı motiflerinin bir arada görüldüğü en güzel örneklerden biridir. Dikdörtgen baş plakasını çevreleyen bordürün üst kısmında kısa bir çubukla ayrılmış kısımda U şeklinde gagalı ve arka ayakları görülen iki stilize hayvan motifi bulunur. Bombeli yayın başlangıç noktasında baş aşağı duran bir insan maskesi yer alır ve aynı maske yayın bitiş kısmında da bulunur. Orta kısımda miğfer benzeri bir başlığı ya da saçı olan ve sakallı bir insan maskesi bulunur. Her iki tarafındaki maskelere bakan kıvrık gagalı kuş başı vardır. Merkezdeki sakallı maskenin tanrı Woden olduğu tahmin edilmektedir. Bu zengin süslemeli broşun sosyal ve dini statüye ve ayrıca etnik bağlılığa işaret ettiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra apotropaik bir işlevi olduğu takan kişiye korunma ve şans getirdiği yönünde görüşler de mevcuttur. Bu karmaşık imgesel tasarım birçok anlam içeriyor olabilir ve bu tam olarak bilinemez (Resim 16. a).[298]

Pagan Anglo-Saxon sanatında savaşçıyı koruduğuna inanılan yılan motifi ve yılan biçimli nesnelere sıklıkla rastlanır. Çift başlı yılan motifi ise yine tanrı Woden ile ilişkilendirilir. Kent, Finglesham'de ortaya çıkarılan yaldızlı gümüş toka üzerinde yer alan, kemeri ve yılan başlarıyla sonlanan boynuz şeklindeki miğferi dışında çıplak olan savaşçının Woden olduğu tahmin edilmektedir. Ellerindeki mızraklarla belki de dans eder şekilde tasvir edilmiştir (Resim16. b). Yılan motifi birçok maddi kalıntı üzerinde karşımıza çıkar. Örneğin Doğu Anglia'daki kremasyon gömü urnelerinde gamalı haç sembolüyle birlikte görülür. Pagan Anglo-Saxon sanatında yer alan diğer hayvan süslemeleri arasında geyik, at ve balık motifleri bulunur.[299]

[297] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e.*, s. 27-28.
[298] Leslie Webster, *Anglo-Saxon Art*, The British Museum Press, London 2012, s.14-17.
[299] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 28, 30.

Resim 17. a) Kremasyon gömü için kullanılan urne, Norfolk, (MS 5.-7. yüzyıl), b) Ahşap kova, Mucking, Essex, (MS 600), c) Pençeli cam beher, Taplow, Buckinghamshire, (MS 600), d) mavi cam vazo, Essex, (580-630), e) Cam boynuz şeklinde içki kabı, f) Boynuz şeklinde ahşap içki kabı, Taplow, Buckinghamshire, (MS 600), British Museum, Londra.

Anglo-Saxon yapımı Norfolk'de ortaya çıkarılan seramik urne üzerinde yer alan motiflerden gamalı haçın en eski kullanımı MÖ 2000 yılına kadar uzanır ve dünyanın dört bir tarafındaki kültürlerde de görülür. Anglo-Saxon çanak-çömleklerinde bugüne kadar tespit edilmiş 26 farklı gamalı haç motifi bulunmaktadır. Gamalı haç, daireler ve çiçek motifleri çanak-çömlek etrafında dönüşümlü olarak yer almaktadır. Romano-British sanatında da rastlanan gamalı haç motifi Anglo-Saxon döneminde 125 alanda

görülmüştür (Resim 17. a).[300] Erken pagan döneminde Anglo-Saxon çanak-çömlekler el yapımı olup, kovalar ve küvetler ahşaptan yapılıyordu. Mucking, Essex'de ortaya çıkarılan ve 600 yılına tarihlenen ahşap kovanın gövdesi, bakır alaşımlı bant ile çevrilmiş olup üst bandı ise insan maskeleriyle süslenmiştir (Resim 17.b). Pagan Anglo-Saxon sanatında sıklıkla görülen insan maskeleri, Kelt sanatındaki insan maskelerinin benzerliği açısından oldukça dikkat çekicidir. Taplow tümülüsünden çıkarılan ahşap büyük içki boynuzunda da insan maskeleri görülmektedir. Yaldızlı bronzdan dekoratif plakaların içerisinde elleri açık bir şekilde miğferli bir baş ve ağız kısmının dört tarafında kabartma şeklinde yerleştirilmiş ürkütücü tipte yüz maskeleri bulunmaktadır. İçki boynuzunun uç kısmında kanca gagalı bir kuş başı yer almaktadır. Sembolik anlamlar içeren bu içki boynuzu, geleneksel içme ritüelinin bir parçası olarak şölen odası gibi düzenlenmiş mezar odasındaki yerini alır (Resim 17. e).[301] Rainham, Essex'deki bir mezarlıktan çıkarılan yeşil ve kahverengi tonlarında cam içki boynuzu nadir bulunan Anglo-Saxon cam kaplardan biridir. 7. yüzyıla tarihlenen cam içki boynuzunun Anglo-Saxon üretimi olduğu düşünülmektedir (Resim 17. f). Göz alıcı diğer bir cam kap ise Taplow mezarında bulunan geniş ağızlı pençeli cam beherdir. Zeytin yeşili cam beherin orta kısmından başlayan dört sıra pençenin hemen altında ikinci bir sıra pençe yer alır ve ayağa kadar çekilir. Anglo-Saxon cam kapları arasında pençeli beher farklı formu ile diğerlerinden hemen ayrılır. 5.-7. yüzyıllar arası popülerliğini korumuştur (Resim 17. c).[302] Anglo-Saxon soylu mezarlarından çıkarılan cam kaplardan Prittlewell tümülüsünde bulunan mavi cam bodur vazo Anglo-Saxon kökenlidir. Yedi yapraktan oluşan uygulamalı çiçek deseni ve gövde çevresinde üst üste binen üç dalgalı çizgiden oluşan örgü ile süslenmiştir. Kent'te üretildiği düşünülen bu tür cam kaplar ve benzerleri 580-630 yılları arasına tarihlenmektedir (Resim 17. d).[303]

---

[300] Diana Briscoe, "Continuity in Cambridge Pot-stamp evidence for continuity from the fourth to fifth centuries AD", *Studies in Early Anglo-Saxon Art and Archaeology: Papers in Honour of Martin G. Welch*, Ed. Stuart Brookes, BAR Publishing, Oxford 2016, s. 7,10-12.
[301] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 12, 31, 70.
[302] Vera I. Evison, *Catalogue of Anglo-Saxon Glass in the British Museum*, British Museum Press, London 2008, s. 2, 13, 15, 52, 57.
[303] Sue Hirst, Taryn Nixon vd., *a. g. e*., s. 33.

Anglo-Saxon toplumu hakkında 7. ve 8. yüzyıllara kadar bizzat Anglo-Saxonlar tarafından yazılmış belgelerde bilgiler kısıtlıdır. Genel bilgiler ışığında Anglo-Saxon kralları ele geçirdiği topraklarda kurduğu krallıkları ilk önce hangi milletten olursa olsun komşularının saldırılarına karşı korumalı ve başarılı bir savaşçı olmalıydı. Germen geleneklerine göre, krallar doğuştan generaller ise cesaretlerinden dolayı seçilirdi. Anglo-Saxon krallık anlayışında ise soydan gelme şartı olmasa da birinci dereceden önemliydi. 7. ve 8. yüzyıllarda Britanya'yı yöneten birçok kral olmasına rağmen eski bir geleneğe de dayanan, aralarından birinin askeri cesaretle kazandığı üstün bir konuma işaret eden bretwalda unvanıyla anıldıkları bilgisi Anglo-Saxon Kroniği'nde geçer. Anglo-Saxon krallıklarının her birinde içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte bir kral konseyi bulunurdu. Konseyde konuşulan ve tartışılan konular arasında güvenlik, savunma ve seferler öncelikli olarak yer alırdı. Ordunun bakımı, toprak paylaştırılması, ele geçirilen yerlerden haraç alınması ve belki de bretwaldaya haraç ödenmesi gibi konularda istişare edilirdi.[304]

Anglo-Saxon toprakları, Romalılarda villa ve Anglo-Saxonlarda "tun" olarak adlandırılan merkezi bir konutun bulunduğu geniş alanlara bölünmüştü ve buralar kraliyet idaresinin merkezleriydi. Anglo-Saxon toplumu oldukça hiyerarşikti; akraba grubuna bağlılık ve derebeyine kişisel sadakat baskın bir rol oynuyordu. Toplumdaki en önemli bağlardan biri lord ve onun hizmetinde olan gesithalar[305] arasındaki bağdı. Gesithalar, lordları için zaferler kazanır, lordlar ise onları hediyelerle ödüllendirirdi. Lord ya da seçkin savaşçılardan biri öldürülürse intikam alma görevi hayatta kalana düşerdi. Northumbria Kralı Oswald, 7. yüzyılda sürgüne yollandığında taraftarlarının da onunla gitmesi bu bağlılığı gösteren iyi bir örnektir. Hiyerarşinin en tepesinde bretwaldalar olmak üzere farklı statülerde krallar bulunuyordu. Daha sonra sırasıyla kraliyet üyeleri, toprak sahibi lordlar ya da Thane'ler,[306] churl denilen geleneksel olarak sekiz öküzle sürülebilecek kadar toprağa sahip olan sıradan özgür kişiler ve churllerin altında köylüler ve çiftçiler, en altta ise köleler yer alıyordu.[307]

---

[304] *The Anglo-Saxon Chronicle*, s. 44; Peter Hunter Blair, *a. g. e.,* s. 249-254.
[305] Bir soylunun hizmetinde bulunan seçkin savaşçılara verilen unvan.
[306] Bir lordun veya kralın hizmetinde olan, mülk sahibi ve yerel yönetimde yetkili kişi. Thane'ler, genellikle toprak sahibi ve askeri hizmette bulunan soylular olarak kabul edilir.
[307] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e*., s. 41-43.

Resim 18. a) Yüz maskeli miğfer, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), b) Kılıç kabzası, Market Rasen, Lincolnshire, (MS 6.-7. yüzyıl), c) Kalkan, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), d) Kemer tokası, Taplow, Buckinghamshire, (MS 7. yüzyıl), e) Kemer tokası, Taplow, Buckinghamshire, (MS 7. yüzyıl), f) Omuz tokası, Sutton Hoo, Suffolk, (MS 7. yüzyıl), g) Kılıç Kemeri, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), British Museum, Londra.

Britanya'ya göç eden savaşçı küçük kabile grupları zamanla krallıklar kurdular ve tarihe adı geçen krallar ortaya çıkardılar. Doğu Anglia'nın 7. yüzyıl krallarından birine ait olduğu düşünülen Sutton Hoo gemi mezar, zengin buluntularıyla karanlıkta kalmış Anglo-Saxon dünyasına bir ışık tutmuştur. Suffolk, Deben Nehri civarında bir platoda keşfedilen tümülüs 1939 yılında kazıldı ve ortaya çıkarılan mezar buluntuları bugün sergilenmekte olduğu British Museum'a bağışlandı. İnhumasyon gömü yapılan geminin uzunluğu 27 m, genişliği 4.5 m, orta derinliği ise 1.5 m'dir. Mezar odası ölünün öbür dünyadaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir dizi eşyayla birlikte, pagan inançlarına göre düzenlenmiş ve savaşçı kral statüsünü sembolize eden bir dizi askeri teçhizat ile gömülmüştür. Ölünün başıyla aynı hizada duran siperlikli miğfer ince bir işçilikle yapılmıştır. Siperlikli miğferinin kökleri Roma geçit töreni miğferlerine dayanmaktadır. Demir miğferin yüzeyi bronz levhalarla kaplanmış ve üzeri sadece replikasında görülebilen dört farklı motifle süslenmiştir. Plakalar üzerinde, iç içe geçmiş hayvan motifleriyle Germen ve İskandinav mitolojisinden figürlü sahneler yer almaktadır. Bunlardan biri, elinde mızrak ve kalkan taşıyan atlı savaşçının yere düşmüş zırhlı bir savaşçının üzerine at sürerken atı bıçakladığını gösteren sahnedir. Diğeri ise ellerinde kılıç ve mızraklarla dans eden savaşçıların yer aldığı sahnedir. Yüz kısmında ise kaşlar oldukça dikkat çekicidir. Kaşlar yaban domuzu başı şeklinde yaldızlı bronz uçlarla sonlanır (Resim 18. a).[308]

Sutton Hoo mezar buluntuları arasında da yer alan savaşçı aristokrasisinin temel aracı ve sembolü olan kılıç, kabzaları ve kınlarındaki süslemeleri elit kültürün maddi bir ifadesidir. Yapılan arkeolojik çalışmalarla 6. ve 7. yüzyıl Anglo-Saxon toplumunda kılıcın bir statü sembolü olarak mezarlara yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Market Rasen, Lincolnshire'da ortaya çıkarılan bir kılıç kabzasına ait altın aksesuarlar, pagan Anglo-Saxon sanatının en güzel örneklerinden biridir. Filigree süslemeli bir kabza ve kabza yakaları ile lâl taşı kabartmalı kabza plakalarından oluşmaktadır ve üzerinde Stil II tarzı hayvan süslemesi yer alır (Resim 18. b).[309]

---

[308] Angela Care Evans, *The Sutton Hoo Ship Burial*, British Museum Publications, London 1986, s. 9,17, 27, 33, 46, 49.
[309] Chris Fern, "Characterising the Objects", *The Staffordshire Hoard*, Ed. Chris Fern, Tania Dickinson, Society of Antiquaries, London 2019, s. 58,61.

Kılıcın, erken Anglo-Saxon kültüründeki önemi İngiliz edebiyatının ilk destanı olan "Beowulf"da kendini gösterir. Germenlerin Britanya'ya gelişinden çok önce adı bilinmeyen bir ozan tarafından söylendiği düşünülen Beowulf destanı 10. yüzyılda kaydedilmiştir. Destan, Beowulf'un büyük savaşçı Danimarka kralı Scyld Scefing'e övgü dolu sözleriyle başlar ve onun cenaze törenini anlatır. Ölüsünün silah ve kıymetli eşyalarla birlikte bir gemiye konulup engine nasıl salındığından bahseder. Daha sonra Beowulf, Scyld'in torunu olan Kral Hrothgar'ın sarayına her gece Grendel adlı bir canavarın saldırdığını duyar ve onun yardımına koşar. İnsan eliyle yapılan hiçbir kılıç Grendel'i yaralamaz, Beowulf onun kolunu kırar ve Grendel inine çekilerek orada ölür. Ancak Beowulf, bu sefer oğlunun intikamını almak için gelen annesi ile savaşmak zorunda kalır. Canavarın ini, gölün dibinde bir mağaradadır ve Beowulf yüzerek mağaraya girer. Ozanın deyimiyle şeytani kadın ile savaşırken Beowulf'un kılıcı kırılır ve orada devlerin yaptığı büyülü bir kılıç bulur. Bu büyülü kılıçla önce annesinin sonra da ölü Grendel'in başını keser. Grendel'in akan kanı mağara suyunu kaynatır ve büyülü kılıcı bile eritir. Ancak Beowulf gölden çıkar ve bir elinde Grendel'in başı diğer elinde ise büyülü kılıcın kabzası bulunmaktadır.[310] Beowulf destanında, büyülü kılıcın erimesine rağmen sağlam kalan kabzasının altın levhalardan oluştuğu ve kabzaya bağlanmış ya da sarılmış yılansı bir motifin varlığından söz edilir. Market Rasen'da ortaya çıkarılan kılıç kabzası ve süslemesinde yer alan yılansı filigree örneği, Beowulf destanında anlatılan kılıç kabzasına benzerliğiyle dikkat çekmektedir.[311] Yazılı kaynakların bulunmadığı dönemler için sözlü edebiyat geleneği içinde yer alan destanlar, bütün mübalağasına karşın ait olduğu toplumların kültürü, yaşayış biçimi ve inançları hakkında bize önemli bilgiler sunar. Beowulf destanında anlatılan kralın cenaze töreni, ölü göme gelenekleri hakkında önemli bilgiler sunar ve bu bilgiler ortaya çıkarılan gemi mezar buluntularıyla da örtüşmektedir.

Erken dönem Anglo-Saxon gömülerinde en sık rastlanan mezar buluntusu olan kalkanlar arasında Sutton Hoo kalkanı süslemeleriyle dikkat çeker. Kalkan, ağaçtan yapılmış ve muhtemelen deriyle kaplanmıştı. Kenarları yaldızlı bronz bir şeritle bağlanmış ve bir dizi yaldızlı bronz klipsle tutturulmuştu. Kalkanın merkezinde etrafı

[310] *Beowulf*, Çev. Nazmi Ağıl, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 24, 39-42, 48, 59-61, 82-86.
[311] Chris Fern, *a. g. m*., s. 58.

hayvan geçmeleriyle ve lâl taşıyla süslenmiş dökme bronz bir tepelik bulunuyordu. Tepeliğin her iki yanında, biri bronzdan dökülmüş bir ejderha, diğeri ise başı ve bacakları bronzdan, gövdesi, kanadı ve kuyruğu ise altın varaktan yapılmış bir yırtıcı kuş kabartması yer alıyordu. Sutton Hoo kalkan kabartmaları, İsveç'de ortaya çıkarılan yüksek statülü mezarlardaki bazı kalkan kabartmalarına oldukça benzemektedir (Resim 18. c).[312] İşlevsel yönü dışında kalkanlar süslemeleriyle defin ritüelinin de bir parçasıdır. Değerli malzemelerle yapılan gösterişli süslemeler bir statü göstergesi olmasının yanı sıra sembolik anlamlar da taşır. Beowulf destanında, krallardan birkaç kez halklarının ve savaşçılarının "kalkanı" olarak bahsedilmesi, kalkanın Anglo-Saxon toplumu ve ritüelindeki sembolik yönünü vurgular.[313]

Kılıç ve kalkanların yanı sıra statü göstergesi olan kemer ve omuz tokaları Anglo-Saxon sanatının en güzel örneklerinden biridir. Tablow mezarından çıkarılan ve 7. yüzyıla tarihlenen üçgen kemer tokası Anglo-Saxon Britanyasına yeni girmiş Frank tipidir ve bilinen üç som altın kemer tokasından biridir. Merkezi boncuklu tel bezemeyi çevreleyen filigree bordürün iç kısmında S şeklinde iç içe geçmiş hayvan süslemesi yer almaktadır (Resim 18. d). Aynı mezarda bulunan diğer bir kemer tokası ise benzer hayvan süslemelerine sahiptir ve genel şekliyle bir yaratığın tasvir edildiği bu kemer tokalarının belirgin merceksi gözleri bulunmaktadır (Resim 18. e).[314] Sutton Hoo mezar buluntusu omuz tokası ise eşsiz metal işçiliğiyle, dağılımı Doğu Britanya'dan Ren Nehri'ne kadar uzanan bu türün en görkemlisidir. Toka omuzların üzerinde gizli bir menteşe ile açılır ve karmaşık bir sistemle kilitlenir. Toka, kanca gagalı kuş temelli bir tasarımla ve uzun çeneleri ile birbirini ısıran iç içe geçmiş hayvanlarla süslenmiştir (Resim 18. f). Sutton Hoo omuz tokalarıyla aynı hizada yere yatırılmış bir şekilde bulunan kılıç kemeri parçaları, ağır bir deri kemere asılı olarak bele takıldığını ve belden düşen bir kayışla sabitlendiğini göstermektedir. Her bir parçanın dekoratif bir sergileme yüzeyi vardır. Bu yüzeyler, "cloisonne garnet" denilen metal şeritlerle oluşturulan bölmelerin lâl taşıyla doldurulma tekniğiyle süslenmiştir (Resim 18. g).[315]

---

[312]Angela Care Evans, *a. g. e*., s.49-50.
[313] Heinrich Harke, "Display and Symbolism", *Early Anglo-Saxon Shields*, The Society of Antiquaries, London 1992, s. 61.
[314] Leslie Webster, *a. g. e.*, s. 62-63.
[315] Angela Care Evans, *a. g. e*., s. 44-45, 89-90.

Sutton Hoo'da zengin buluntularıyla bir kraliyet mezarının keşfi, Anglo-Saxon kültürünün yorumlanmasında şaşırtıcı bir etki yaratmıştır. 19. yüzyılda Taplow gibi bazı soylu mezarları kazılmış olmasına rağmen, birçok arkeolog Romalıların kuzey Avrupa'yı terk etmesinden sonra barbarların maddi kültüründe bir gerileme yaşandığı düşüncesini paylaşıyordu. Anglo-Saxonlar genellikle küçük kulübelerde sefalet ve yoksulluk içinde yaşayan insanlar olarak tasvir ediliyordu. Ancak Beowulf'da toplumun en üst tabakasının yüksek ve geniş çatılı salonlarda yaşadıkları, ozanların arp eşliğinde şarkılar söylediği eğlencelerde bira ve bal likörü içtiklerini anlatılır. Savaşçıların geniş, altın kaplı kalkanlar, kılıçlar ve mızraklarla silahlanmış olduğu ve yaban domuzu resimleriyle süslü siperlikli miğferler giydiklerinden bahseder. Bu gibi imgeler şiirsel bir süsleme olarak görülüyordu. Sutton Hoo, böyle bir yaşam tarzının olabileceğini ortaya koymuş oldu. Ayrıca Northumbria Krallığı'na ait bir bölge olan Yeavering'de 25 metreden uzun bir kraliyet salonunun keşfi de Anglo-Saxonların küçük kulübelerde sefalet içinde yaşamadıklarının bir göstergesi sayılabilir.[316]

4. Pagan Anglo-Saxon Britanyası'nda Günlük Yaşam

Britanya'da 500 yıl hüküm süren Anglo-Saxonlar, kuzeydeki komşuları Pictlerden, batıdaki Gallilerden ve denizin öte yanındaki İrlandalılardan farklı bir kültürü paylaşıyorlardı. Northumbria'dan Kent'e kadar uzanan benzer yerleşim yerleri inşa etmiş, ölülerini benzer törenlerle gömmüş ve günlük yaşamlarında benzer eşyalar kullanmışlardır. 5. ve 7. yüzyıllar arası kendilerine ait yazılı kaynak olmayışından dolayı Anglo-Saxonların günlük yaşamına dair en önemli veri kaynağı mezarlıklar ve yerleşim yerleri olmuştur. Ancak arkeolojik çalışmaların yetersizliği, mezarlıkların tahribe uğraması, organik malzemenin bozulabilir doğası ve Anglo-Saxonların evlerini ahşaptan inşa etmiş olmaları nedeniyle tespitinin zorluğu gibi birçok açmaz söz konusudur. Bununla birlikte, mezar buluntuları ve kazısı yapılmış Anglo-Saxon yerleşimlerinin büyüklüğü, yapısı ve düzeni Anglo-Saxon sosyal yapısı, ev içi düzeni ve yaşam tarzları hakkında bilgi edinmemizi sağlar.[317]

---

[316] Angela Care Evans, *a. g. e*., s. 111-112.
[317] Sally Crawford, *a. g. e*., s. 4, 18-19.

Anglo-Saxonların savaşçı olmayan kesimi 5. ve 6. yüzyıl başlarında çiftçilikle uğraşıyordu ve köylerde veya mezralarda yaşıyorlardı. Beslenme basit ama çeşitliydi, sığır, koyun, domuz ve bunun yanı sıra arpa, buğday ve çavdar tüketiliyordu. Günlük eşyaların çoğu deri, ahşap ve kilden yapılıyordu ve kıyafetlerini de muhtemelen kendileri dokuyordu. Bazı yerleşim yeri ve mezarlarda ip eğirme (ağırşak) ve dokuma aletleri bulunmuştur. Arkeolojik kanıtlar, 5.-7. yüzyıllar arası mezar buluntularında giderek artan bir zenginleşmeye işaret eder ve genel olarak kadın mezarları erkek mezarlarına göre daha zengin bir buluntuya sahiptir.[318]

Resim 19. a) Dairesel altın broş ve sikke kolye, Sarre, Kent, (MS 620-650), b) Dikiş kutusu, Chessell Down, Wight Adası, (MS 400-650), c) Altın işlemeli kumaş parçaları, Taplow, Buckinghamshire, (MS 7. yüzyıl), d) Dokuma tezgâhı ağırlığı ve e) Ağırşak, Chessell Down, Wight Adası, (MS 400-650), f) Kemik tarak ve cımbız, Lancashire, (MS 400-600), British Museum, Londra.

[318] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e.*, s. 11-12, 43.

Kadın mezarlarında en sık rastlanan buluntular kişisel süs eşyalarıdır. Bunlar arasında kolyeler, broşlar, küpeler, kemer tokaları ve saç tokaları bulunur. Bunun yanı sıra günlük kullanım eşyaları tarak, cımbız, dokuma tezgâhı, ağırşak gibi dokuma ekipmanları ve çeşitli kaplar yer alır (Resim 19. e-f-g). Sarre, Kent'de 1860 yılında tesadüfen bulunan bir kadın gömüsünden bir broş ve uçlarında sikkeler bulunan bir kolye ortaya çıkarılmıştır. Dairesel altın broş, dış ve iç halkalarda bulunan hücreler lâl taşıyla doldurulmuş ve altın filigree plaka birimleri ile ayrılmıştır. Biri merkezde olmak üzere her biri garnet hücreli bir yuvada bulunan ve üzerinde koyu renkli boncuklarla süslenmiş broş, kadının sol göğsünün üzerinde bulunmuştur. Kadının kolyesinde ise soldan sağa doğru Bizans İmparatorları Mauricius Tiberius (582-602), Heraclius (610-641), Mauricius ve Frank Kralı II. Chlothaire'ın (613-628) altın sikke taklitleri yer almaktadır. Kolyenin her iki ucunda birer damla şekilli ametist, turuncu, kahverengi ve yeşil renklerinde opak camdan 15 boncuk bulunmaktadır. Kolyenin merkezindeki uç, cam mozaikle doldurulmuştur. Çalışma tekniği açısından Roma'ya özgü olan kolye 620-650 yılları arasına tarihlenmektedir. Sikkeler, tasarımcısı için sadece bir takas aracı veya süs eşyası olarak kullanılmış olabilir, ayrıca bu sikkelerin Britanya'ya ticaret yoluyla gelmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. (Resim 19. a).[319]

Erken Anglo-Saxon ekonomisi, asgari düzeyde kendi kendine yetebilen yani geçimlik ekonomi modeline dayanmaktaydı. Ancak bazı mezar buluntuları, miktarı ve kalitesiyle yeterli bir servet fazlasına sahip olunduğuna ve ticaret yolları Roma dönemine kıyasla daha yerel ve kısıtlı olsa da üretim fazlasına ve önemli ticaret ağlarının varlığına işaret etmektedir. 6. yüzyıla ait bazı mezarlarda birçok ithal ürüne rastlanmıştır. Özellikle kristal ve cam bu dönemde Kıta Avrupası'ndan temin edilen ham maddelerdi ve yerel atölyelerde şekillendiriyordu.[320]

Kadın mezarlarında sıkça rastlanan dokuma ekipmanlarından da anlaşılacağı üzere bu dönemde tekstil üretimi yaygın bir zanaat gibi görünmektedir. Mezarlardan çıkarılan dokuma tezgâhları muhtemelen her evde bulunuyordu. Böyle bir zanaatın varlığına dair birçok kanıt olsa da üretilen ürünler organik malzemeden olduğu için

[319] Ronald Jessup, *Anglo-Saxon Jewellery*, Faber and Faber, London 1950, s. 59, 118-119.
[320] Sally Crawford, *a. g. e*., s. 136-139.

günümüze ancak bazı parçaları ulaşmıştır. Anglo-Saxonlar nasıl giyinirdi sorusuna cevap arayan araştırmacılar için mezarlardan çıkarılan kumaş kalıntıları ve giysi aksesuarları, bu döneme ait giyim tarzı ve moda anlayışı hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır.[321] Taplow tümülüsündeki soylu savaşçının altın işlemeli giysilerinden geriye kalan kumaş parçaları, gösterişi ve ince işçiliğiyle dikkat çekmektedir (Resim 19. c-d). Böylesine ihtişamlı altın işlemeli kumaş parçaları, bir statü göstergesi olarak değerlendirilebilir ve muhtemelen günlük kullanılan bir kıyafet değildir. Bazı kadın mezarlarından, içlerinde bronz iğneler, küçük cımbızlar, bıçaklar, ipek veya yün iplikler gibi dikiş malzemelerinin bulunduğu bronz kutular ortaya çıkarılmıştır (Resim 19. b).[322] Bu buluntular, Anglo-Saxon toplumundaki kadınların, giysi yapımı ve tekstil üretiminde aktif bir rol oynadığını göstermektedir. Muhtemelen her evde bulunan dokuma tezgahlarında kadınlar, ailelerinin giysi ve ev tekstil ürünleri gibi ihtiyaçlarını kendileri karşılıyordu.

Anglo-Saxon toplumunda aile oldukça önemliydi. Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile genelde geniş aile üyeleriyle birlikte yaşar ve akrabalık bağlarına büyük önem verilirdi. Bazı evlerde, insanlar ve hayvanlar birlikte ikamet ederler ve aralarında sadece ince bir tahta bölme veya saz bir perde bulunurdu. Fakir aileler genelde tek odalı evlerde yaşıyordu. Evin merkezinde ocak yer alır ve yemekler burada pişirilirdi. Daha büyük salonların olduğu evler, krallara veya soylulara aitti.[323] Krallara ait salonlarda hayatlarını onun hizmetine sunan sadık taraftarları toplanılır ve Kral onların gösterdiği cesaret ve sadakatleri karşılığında bu salonda ziyafetler düzenler ve cömert ödüller verirdi.[324] Anglo-Saxon sosyal hiyerarşisinin temel ilkelerinden biri kral ya da şef ile taraftarı ve bir erkek ile kölesi arasındaki sadakat bağlarıydı. Ancak, kişinin efendisine sadakati her şeyden önce gelirdi. Bu sosyal yapı, düzen ve adalet için temel olan karşılıklı koruma yükümlülüğüne dayanıyordu. Kral zafer için savaşır, hizmetkarlar da kralları için ve her an ölmeye hazırlardır.[325]

---

[321] C. J. Arnold, *a. g. e*., s. 91.
[322] R. H. Hodgkin, *a. g. e*., s. 227-228.
[323] Marjorıe Quennell- C. H. B. Quennell, *Everyday Life in Roman and Anglo-Saxon Ti*mes, Batsford, London 1959, S. 143.
[324] Bernice Grohskopf, *The Treasure of Sutton Hoo*, Atheneum, New York 1970, s. 22.
[325] G. A. Lester, *The Anglo-Saxons How They Lived and Worked*, David & Charles, London 1976, s. 66.

Resim 20. a) İçki boynuzu, b) Gümüş kaşık, c) Gümüş kâse, d) Bronz kazan, e) İçki kabı, f) Müzik aleti lir, Sutton Hoo, Suffolk (MS 7. yüzyıl), British Museum, Londra.

Savaşçı bir kralın statüsünü sembolize eden Sutton Hoo mezar buluntuları aynı zamanda 7. yüzyıl başlarında bir liderin ev sahibi ve ziyafet veren rolünü de gözler önüne seren bir dizi nesne içermektedir. Bu mezar buluntuları yerel üretimlerden değerli ithal eşyalara kadar çeşitlilik göstermektedir. Doğu Anglia kralının mezarında ziyafet ekipmanlarının bulunması, Anglo-Saxon toplumunda yemeğin ve ziyafetin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Yemek ve ziyafetler bir eğlence ve ödülden öte konuklarına da bazı yükümlülükler getiren, sosyal bağları güçlendiren ve önemli bilgilerin tartışılması ve yayılması için bir fırsat sağlayan toplumsal bir eylem olarak görülmektedir. Aynı zamanda yemek, siyasi ve akrabalık ilişkilerini pekiştirmek ve ziyafetlerde, evliliklerde, cenazelerde ve diğer etkinliklerde sosyal bağlar oluşturmak ve güçlendirmek için de kullanılmıştır. Sutton Hoo'dan çıkarılan, çatı kirişine asmak için bir zincir halkası bulunan büyük bronz kazan, ziyafette bir arada yenen yemekleri

temsil etmektedir (Resim 20. d). [326] Sutton Hoo'dan çıkarılan içki boynuzları da ziyafet sofralarının önemli bir parçasıdır. Taplow mezarından da örneğini verdiğimiz içki boynuzunun bir benzeri olan Sutton Hoo içki boynuzları gümüş yaldızlı aksesuarlarla süslenmiştir. Ağız kısmının etrafına dört adet dikdörtgen panel monte edilmiştir ve bu panellerin kenarlarına dik bir şekilde yerleştirilen bıyıklı yüzler klipslerle boynuza tutturulmuştur. Panellerde iç içe geçmiş stilize hayvan motifleri yer almaktadır. İçki boynuzunun uç kısmı ise kanca gagalı kuş başı ile sonlanmaktadır (Resim 20. a). Akçaağaçtan yapılmış olan içki kapları da benzer bir tasarıma sahiptir. İçki kabının ağız kısmında yer alan üç dikdörtgen panelde, açık çeneli ve dik kulaklara sahip natüralist kafaları olan iç içe geçmiş iki at benzeri hayvan motifiyle süslenmiştir (Resim 20. e).[327] İçki içmenin ziyafetin önemli bir parçası olduğu mezarlarda sıkça rastlanan içki boynuzlarından anlaşılmaktadır. Altı litrelik içki boynuzu, büyük ölçüde içki tüketildiğini ve doldurulduğunda yere bırakılamayacak bir yapıda olması boşalana kadar topluluk arasında dolaştırıldığını kanıtlamaktadır. İçkilerden biri bal likörüydü ve şölenlerin düzenlendiği büyük salona "mead-hall"[328] adı da verilirdi. Bu şölenlere ev sahipliği yapan kral ya da lord, salonun uzun kenarının ortasındaki yüksek bir koltuğa oturur, yanında kraliçesi bulunurdu.[329] Şölende yer alan "Gleeman" ya da "Scop" denilen ozanlar tarafından epik şiirler bir müzik aleti (lir/arp) eşliğinde şarkı gibi söylenirdi. Scoplar söyledikleri şiirleri genellikle kendileri ürettikleri için gleemanlerden daha üstün bir konuma sahip ve genellikle bir krala ya da bir soyluya bağlı olarak sarayda hizmet ederlerdi.[330] Bu ziyafetlerde, Beowulf'da da geçen kral Hrothgar'ın yaptığı gibi bazen kralların kendileri de lir çalar ve şarkı söylerdi.[331]

Sutton Hoo mezar odasında tıpkı şölen salonundaki gibi yerini alan lir, Anglo-Saxon toplumunda müziğin ve şarkıların (epik şiir) önemini vurgular. Lirin gövdesi akçaağaçtan telleri ise bağırsak ya da at kılından yapılmıştır. Üst kenarlarında, yaldızlı bronzdan kuş başlı rozetler yer alır. Kuş başları, sivri çeneli, kanca gagalı ve gözleri

[326] Sally Crawford, *a. g. e*., s. 107-108.
[327] Angela Care Evans, *a. g. e*., s. 64-65.
[328] Bal likörü salonu.
[329] Bernice Grohskopf, *a. g. e*., s. 24.
[330] Mina Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.19.
[331] *Beowulf*, *a. g. e*., s. 99-100; Craig Williamson, *A Feast of Creatures Anglo-Saxon Riddle Songs*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011, s. 205.

ise düz bir lâl taşından oluşur ve başları yukarı ve içe bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Kuş başlarının bir uzantısı olan kare panellerin içi, merkeze yerleştirilmiş bir lâl taşını çevreleyen hayvan geçmelerinden oluşan dairesel bir bantla doldurulmuştur. Panelin köşeleri ise üç küçük düzensiz kesim lâl taşı cloisonne tekniğiyle süslenmiştir. Bu kuş başlı rozetler Pagan Anglo-Saxon sanatının güzel bir örneğidir (Resim 20. f).[332]

Pagan inançlarına göre düzenlenmiş Sutton Hoo gemi mezarı içerisinde yer alan ve Hristiyan inancı ile ilişkilendirilebilecek bazı mezar eşyalarının bulunması oldukça dikkat çekicidir. Bizans İmparatorluğu'nda 600 yılı civarı yapıldığı düşünülen klasik tarzda gümüş kâseler ve iki adet gümüş kaşık bulunmuştur. Gümüş kâsenin iç kısmındaki haç şeklindeki süslemeler, bu kâselerin Hristiyanlık bağlamında özel bir anlam taşıdığı fikrini ortaya çıkarmıştır (Resim 20. c). Gümüş kaşıkların sapları üzerinde yer alan Yunanca "Saul" ve "Paul" isimlerinin ise Hristiyanlığa geçişi temsil ettiği düşünülmektedir. Bu iki isim Hristiyanlığın Avrupa'ya yayılmasında büyük etkisi olan misyoner Aziz Pavlus ile ilişkilidir. Asıl adı Saul olan ve İsa'nın öğretilerine şiddetle karşı çıkan Aziz Pavlus, bir gün Şam'a yolculuk ederken görme yetisini kaybeder ve İsa'nın ona göründüğü bir vizyon yaşar. Bunun üzerine Hristiyanlığı kabul eden Saul adını Paul (Pavlus) olarak değiştirir. Bu sebeple kaşıklar din değiştirmenin bir sembolü olarak din değiştiren birine hediye olarak sunulmuş olabileceğini düşündürür. Britanya'da Hristiyanlığı yaymaya çalışan ve Ethelbert'in krallığı olan Kent dışında pek başarılı olamayan Papa için Doğu Anglia kralının Hristiyanlığı kabul etmesinin dini ve siyasi açıdan önemli olduğuna değinen bazı araştırmacılara göre bu kâseler ve kaşıklar din değiştirdikten sonra vaftiz hediyesi olarak krala sunulmuş olabilir.[333]

Doğu Anglia kralının mezarında bulunan ziyafetle ilişkilendirilebilecek eşyalar, Anglo-Saxon toplumunda yemeğin ve ziyafetin ne kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, Anglo-Saxonlar arasında Hristiyanlığın hızla yayıldığı 7. yüzyılın başlarına tarihlenen Sutton Hoo, paganizmden Hristiyanlığa geçiş döneminin tam ortasında yer alması açısından da özel bir öneme sahiptir.

---

[332] Angela Care Evans, *a. g. e.*, s. 69.
[333] Bernice Grohskopf, *a. g. e.*, s. 103, 106-107.

B. ANGLO-SAXON DÜNYASINDA HRİSTİYANLIK

1.Pagan Anglo-Saxonların Hristiyanlığı Kabulü

Anglo-Saxonların, din değiştirmesi ve 664 yılına kadarki süreçte Hristiyan olmaları hakkındaki bilgilerin çoğu 731 yılında tamamlanan Bede'nin eserinden gelmektedir. Bede'nin eserinde geçen ve Anglo-Saxonlara ilk misyonerleri gönderen Papa I. Gregory'nin (590-604) dine davet için gönderdiği misyonerlere yazdığı teşvik mektubuyla başlamak bu zorlu görevi anlamak açısından önemlidir.[334]

"*Gregory, Tanrı'nın hizmetkârlarının hizmetkârı, Tanrı'nın hizmetkârlarına. Çok sevgili oğullarım, büyük bir işe hiç girişmemek, bir kez başladıktan sonra onu terk etmekten daha iyidir. Bu yüzden Tanrı'nın yardımıyla başladığınız bu kutsal görevi yerine getirmelisiniz. Tanrı'nın rehberliğinde üstlendiğiniz bu girişimi yerine getirirken sürekli ve gayretli olun ve emin olun ki, emeğiniz ne kadar büyük olursa, ebedi ödülünüzün görkemi de o kadar büyük olacaktır. Başrahibiniz olarak atadığımız Augustinus önderiniz döndüğünde, her konuda ona alçakgönüllülükle itaat edin ve sizi yönlendirdiği her şeyin her zaman ruhlarınızın iyiliği için olacağını unutmayın. Yüce Tanrı sizi lütfuyla korusun ve emeklerinizin sonucunu cennet evimizde görmemi nasip etsin*."[335]

Anglo-Saxon tarih yazarları, Gildas tarafından kaleme alınan Saxon katliamları ve diğer tarifsiz suçlara değinirken, kendilerine Hristiyanlık dininin asla vaaz edilmediği, ancak yine de Tanrı'nın onları terk etmediği ve bu ulusu imana getirmek için değerli vaizlerini gönderdiğini belirtirler. Bu vaizler Papa Gregory'nin Anglo-Saxonlara vaaz vermeleri için gönderdiği Augustinus ve diğer keşişlerdi. Ancak ilk başta dillerini dahi bilmedikleri bu barbar ulusa Tanrı'nın sözlerini iletmekte pek de istekli değillerdi. Korkuyla yola çıkan heyet bir süre sonra eve dönme düşüncesiyle Augustinus'u geri yolladı. Papa Gregory ise 596 yılında yukarda örneği verdiğimiz bir teşvik mektubu yazdı ve onlara gönderdi. Papa'nın teşvikiyle cesaretlenen heyet

[334] Bede, *a. g. e.,* s. 66; Henry Mayr, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, Pennsylvania State University Press, 1991, s. 40, 51.
[335] Bede, *a. g. e.,* s. 67.

Britanya'ya ulaşır ve Kent Krallığı'nın doğusunda yer alan Thanet bölgesinde 597yılında karaya çıkar.[336]

Augustinus yanında bulunan kırk kişilik grubuyla Kent Kralı Ethelbert ile görüşerek onu Hristiyanlığa davet etti. Ethelbert'in Frank karısı Bertha zaten Hristiyan'dı ve iyi bir şekilde karşılandılar. Kısa bir süre sonra Ethelbert Hristiyanlığı kabul etti ve 602 yılında Canterbury'de yeni bir katedral yapılması için bir yer bağışladı ve katedralin ilk başpiskoposu Augustinus oldu. Daha sonra Ethelbert bu yeni kiliseye tanınan imtiyazları da içeren doksan maddelik ilk yasasını yayınladı. Ayrıca bu belge İngilizce ya da Anglo-Saxon dilinde yayınlanan ilk belgeydi.[337]

Augustinus, Kent bölgesinde bazı başarılar elde etse de Britanya'nın büyük bir kısmının Hristiyanlığa geçiş sürecinde doğrudan etkisi olan İrlanda Kilisesiydi. Hristiyanlık, 4. yüzyılda Britanya'nın batı kesiminden Güney İrlanda'ya girdi ve 5. yüzyılda İrlanda'ya yayıldı. İrlanda, Roma'nın kültürel etkisine maruz kalmadan Hristiyanlığın etkisi altına girmişti. İrlanda Kilisesi bir tür piskoposluk sistemi kurdu, ancak Armagh ve Clonmacnois gibi büyük manastırlar daha önemliydi. Manastırlar dini eğitim merkezleriydi; burada okuma, yazma gibi birçok faaliyetin yanı sıra misyonerler yetiştiriliyordu. İskoçya'nın batı sahilinde yer alan Iona Adası'na gelen İrlandalı rahip Columba 563 yılında Iona Kilisesi'ni inşa ettirdi. Yine İrlandalı bir rahip olan Aidan'ın önderliğinde bir grup misyoner ise Northumbria'ya gelerek Lindisfarne Manastırını kurdu. Bu manastır, Mercia Krallığı'nın Hristiyanlığı kabulünde önemli bir rol oynacaktı. Pictler ise Hristiyanlığı 8. yüzyılın başlarında kabul etti. İrlandalı misyonerler Britanya'nın kuzeyinde oldukça başarılı olmuşlardı.[338]

Anglo-Saxonlar Britanya'ya geldiklerinde adanın batısında Kelt Hristiyanlığı yaygındı. Ancak, tek bir Kelt Kilisesi mevcut değildi. Briton Kilisesi ve İrlanda Kilisesi olarak iki kola ayrılıyordu. Bu iki kilisenin ortak özelliği ise manastırlardı. Hristiyanlık, İrlandalılara Aziz Patrick tarafından, Britanyalılara ise Aziz Illtud ve öğrencileri tarafından aktarıldı. Briton Kilisesi, ülkelerini harabeye çeviren ve devamlı savaş halinde oldukları Anglo-Saxonlara pek de sıcak bakmıyordu ve bu sebepledir ki

[336] Bede, *a. g. e*., s. 66-68.
[337] Simon Jenkins, *a. g. e*., s. 21.
[338] Jeremy Black, *a. g. e*., s. 64, 67.

İrlanda Kilisesi Anglo-Saxonların din değiştirmesinde etkili olmuştu. Britanya'nın ilk manastırı olan Llanilltud, Aziz Illtud tarafından kuruldu. Illtud'ın öğrencisi olan David (520-588), hem Galler'in koruyucu azizi hem de yeni manastır Hristiyanlığının aşırıya kaçan çileciliğiyle tanındı. Manastırlarda keşişler zorlu eğitimlerden geçiyor, çileciliğe teşvik ediliyordu. Tembellik ahlaksızlık olarak görüldüğünden keşişler sabana öküz yerine kendilerini bağlıyordu. Günde sadece bir öğün yemek yiyorlardı ve bu yemek tuzla tatlandırılmış ekmek ve otlardan oluşuyordu. İrlanda Kilisesi'nde aşırı çilecilik Galler'e göre daha az belirgindi. Ama Doğu'ya özgü bir mistisizm ve Kelt zihninin derinliklerine gömülmüş olan Druidizm kalıntıları vardı.[339]

Roma Kilisesi, Britanya'da hakimiyet kurmaya çalışıyordu. 625 yılında Augustinus'un takipçilerinden biri olan Paulinus Canterbury'den ayrılarak Roma Hristiyanlığını yaymak için Northumbria topraklarına gitti. Northumbria Kralı Edwin bir süre sonra Hristiyanlığı kabul etti. Hristiyanlık hızlı bir şekilde yerleşmeye başladı ve Lindsey bölgesine kadar yayıldı. Ancak 633 yılında Edwin'nin savaşta ölmesi üzerine halefleri paganizme geri döndüler ve Paulinus Kent'e dönmek zorunda kaldı. Edwin'in Iona'da sürgünde olan halefi Oswald 634 yılında tahta geçti. Sürgündeyken Kelt Hristiyanlığını öğrenen ve Hristiyan olan Oswald, İrlanda Kilisesi'nden bir rahip talep etti. Bunun üzerine Aidan gelerek 635 yılında Lindisfarne Manastırı'nı kurdu. Böylece Oswald'ın desteğiyle, Hristiyanlığın İrlanda formu ve ona eşlik eden sanatı Northumbria sınırlarının ötesine yayıldı.[340]

Anglo-Saxon Krallıkları arasında Hristiyanlık hızla yayılıyordu. Mercia Kralı Penda kendisi pagan olmasına rağmen çocuklarının vaftiz edilmesine izin verdi. 665 yılında yapılan Winvaed savaşında Penda, Northumbria Kralı Oswy'e yenildiğinde Britanya'nın son pagan kralı öldü. Anglo-Saxon Krallıkları Hristiyanlığı kabul etmişti, ancak bu sefer Hristiyanlıkla ilgili sorunlar gündeme geldi. Britanya'da Roma Kilisesi ile İrlanda Kilisesi çatışma içerisindeydi ve Hristiyanlığın bu farklı formlarından hangisinin benimseneceği belirsizdi.[341]

---

[339] R. H. Hodgkin, *a. g. e*., s. 247-248, 255.
[340] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e.*, s. 77-78.
[341] Simon Jenkins, *a. g. e*., s. 23.

Kent ve Doğu Anglia'nın bazı bölgeleri, Roma Kilisesi'ne ve Canterbury'ye bağlıydı. Wessex, Roma Kilisesi'ne bağlıydı, ama Canterbury'den bağımsızdı. Northumbria ve Mercia İrlanda Kilisesine bağlıydı. Essex'te ise durum belirsizdi. Böylesine ayrılıkçı bir ortamın siyasi sonuçları olması kaçınılmazdı ve bu durum krallıklar arasında çekişmelere neden olabilirdi. Ayrıca Paskalya'nın farklı tarihlerde kutlanmasından dolayı yaşanan sorunlar da vardı. Siyasi sorunların dışında dini ibadetlerin doğru bir şekilde yerine getirilmesi ve ibadete dair ayrılığın ortadan kalkması adına Oswy 664 yılında Whitby'de bir Sinod[342] düzenledi ve önde gelen Northumbrialı Hristiyanları toplantıya çağırdı. Roma Kilisesi taraftarı Ripon başrahibi Wilfrid ile İrlanda Kilsesi taraftarı Lindisfarne başrahibi Colman arasında geçen tartışmada Wilfrid'in: "*Tüm dünyada Paskalya kutlandığını gözlemliyoruz, sadece bunlar ve onların inatçılıktaki suç ortakları, yani bu iki uzak adada aptalca evrenin geri kalanına karşı çıkan Pictler ve Britonlar hariç*" sözlerine karşılık Colman, Aziz Yuhanna ve Peder Columba'nın geleneklerinin izinden gideceklerini bildirdi. Wilfrid ise hiddetli bir şekilde: "*Cennetin kapısını tutan Havari Petrus'la*"[343] k*ıyaslandığında bunlar da kim oluyor*" diye ısrar edince Kral Oswy: "*Petrus kapıcıdır ve anahtarlar ondadır. Ona karşı çıkmayacağım*" söylemiyle tartışmaya son verir. Roma Kilisesi galip gelince Colman ve takipçileri İrlanda'ya geri döndü.[344]

Whitsby sinodunda alınan karar İngiliz Kilisesi için belirleyici olsa da sonunda Kelt ve Anglo-Saxon tüm Britanya Kiliselerini Roma ile uyumlu hale getiren hareketin ne başlangıcını ne de sonunu işaret ediyordu. Sırasıyla Güney İrlanda ve Kuzey İrlanda Kilisesi, Pikt Kilisesi, Iona Kilisesi ve son olarak, 768 yılı sonrası Galler Kilisesi uyum sağladı. Ancak sadece bir karar Roma kilise yönetiminin ilkelerine göre düzenlenmiş tek bir Kilise yaratamazdı. Whitby Sinodu'ndan kısa bir süre sonra Britanya'da baş gösteren bir salgında birçok kilise üyesi hayatını kaybetti. Hatta Essex'de kısa bir süreliğine pagan inancı yeniden canlandı. Tam da bu sırada Papa, büyük idari yeteneğe

[342] Kilise meclisi.
[343] Petrus, İsa'nın on iki havarisinden biridir. Asıl adı Simon'dur ve İsa Mesih, ona, Yunanca Petros; "kaya" anlamına gelen Petrus adını vermiştir. Daha sonra İsa'nın "Sen Petrus'sun ve Kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım" cümlesi yüzyıllar boyunca Protestanlık ve Papalık arasında büyük tartışma konusu olmuştur. Bu sözlerle Petrus, kilisenin temeli olarak görülmüştür. Petrus genellikle elinde cennet anahtarları tutarken tasvir edilir. Bu, İsa'nın ona kilisenin anahtarlarını verdiği anlamına gelir. Bunun için bkz. S. D. F. Salmond, *The Life of the Apostle Peter*, T. and T. Clark, Edinburg 1884, s. 25, 42-45.
[344] R. H. Hodgkin, *a. g. e*., s. 294-299.

sahip olan Tarsuslu Theodore'u 669 yılında Canterbury başpiskoposluğuna atadı. Theodore Canterbury'de yirmi yıldan fazla bir süre görev yaptı ve bu süre içinde, 672 yılında Hertford'da Britanya'daki tüm kiliselerin bir araya geldiği genel bir toplantı yaptı. Bir piskoposluk teşkilatı kurdu ve düzenli konsiller düzenledi. Manastır yaşamı hızla büyüdü ve eğitim seviyesi yüksek bir kesim ortaya çıktı. Bu dönemde Latince bilgisi yaygınlaştı ve ilme verilen önem arttı.[345]

Roma formundaki Hristiyanlık, Anglo-Saxon krallıklarının Kıta Avrupası ile siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirmesi açısından önemliydi. Ancak Anglo-Saxon krallarının Hristiyanlığı kabul etmesiyle sıradan halkın bu yeni dini benimsemesi beklenemezdi. Bazı pagan Anglo-Saxon gelenekler yüzyıllar boyunca yaşamaya devam etti. Kilisenin karşı çıktığı, mülkiyetin ailede kalması adına dul üvey anne ile evlenmek ve boşanma gibi bazı Anglo-Saxon geleneklerine karşı sürekli bir mücadele yaşandı. Hristiyan Anglo-Saxon kralları dahi soylarını tanrı Woden'e dayandırmaya devam etti. Theodore'un yaptığı çalışmalarla Hristiyanlık ve kilisenin gücü en ücra köylere kadar taşındı. Anglo-Saxon Kilisesi'nin İrlandalı ya da Romalı dış güçlere karşı zamanla bağımsızlığı arttı, artık kendi azizlerini üreten İngiliz Kilisesi giderek kurumsallaştı. İrlanda manastır hayatı yavaş yavaş yerini Roma ile özleşen daha ılımlı Benedikten (6. yüzyılda Aziz Benediktus tarafından kurulan Benedikten tarikatının manastır kültürü ve keşiş hayatını ifade eder) manastırları aldı. İrlanda manastırlarının bireyci ve çileciliğine karşın Benedikten manastırları disiplin ve istikrara daha fazla vurgu yapıyordu. Keşişler daha fazla yemek tüketebiliyor, İrlanda usulü hücrelerin yerine yatakhanelerde toplu bir şekilde yaşıyorlardı ve artık Anglo-Saxon misyonerler yetiştiriliyordu.[346]

Britanya Hristiyanlaştıktan sonra sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş yaşandı ve pagan dönemine kıyasla çok daha fazla eser elde edildi. Ancak bu eserlerin neredeyse tümü dinsel nitelik taşıyordu ve çoğu Latinceden yapılmış çevirilerden, İncil'in açıklama ve yorumlarından, hayatlarını kiliseye adamış ermişlerin yaşam öykülerinden, dinle ilgili ahlaki sorunların irdelenmesinden oluşan düz yazılardı. Din temalı şiirler de bulunuyordu ve Hristiyan döneminin en önemli şiirleri arasında yer

[345] Peter Hunter Blair, *a. g. e.*, s. 244-247.
[346] William E. Burns, *a. g. e.*, s. 34-36.

alan “The Dream of the Rood” (Haç Düşü) şiirinde şair, düşünde üstü mücevherlerle süslenmiş, parlayan bir haç görür. Günahkâr bir adam olduğundan ilk başta haçtan korkar ve birden haçın üstünden kan damlaları akmaya başlar. Derken haç dile gelir; Hz. İsa’nın onun üstünde nasıl çarmıha gerildiğini ve sonra gökyüzüne doğru nasıl yükseldiğini anlatır. Bunun üzerine şair Hristiyanlığı kabul eder. İncil’de anlatılanları ele alan bu tür şiirler süslü anlatımlarıyla pagan Anglo-Saxon epik şiirlerini anımsatır. Manastırlarda üretilen bu eserlerde Hristiyanlığı yaygınlaştırma amacı güdüldüğü için daha çok didaktik yani öğretici bir nitelik taşıyan düzyazı tercih edildi. [347]

Lindisfarne Manastırı’nda birçok kâtip, el yazması büyük resimli külliyatlar ve İnciller üretmek için çalışıyordu. Bunlar arasında 698 yılında buzağı derisine yazılmış ve ince işçiliğiyle öne çıkan Lindisfarne İncilleri, el yazması resim sanatının dünyadaki başyapıtlarından biridir ve Kelt sanatı ile Kıta Avrupası’na özgü zengin motifler taşır.[348]

a

b

c

d

Resim 21. a) Lindisfarne İncili, b) Aziz Yuhanna İncil’inin haç halı sayfası, c) Aziz Matta İncil’inin Chi-rho sayfası, d) Aziz Matta Evangelist portresi, Lindisfarne Adası, (MS 698), British Library, Londra.

[347] Mina Urgan, a. g. e., s. 30, 34, 38.
[348] Simon Jenkins, *a. g. e.*, s. 24.

Lindisfarne İncilleri, Anglo-Saxon pagan sanatının, İrlanda geleneğinin ve Roma etkisinin bir arada görüldüğü olağanüstü kültür sentezini ortaya çıkarmıştır (Resim 21. a), Lindisfarne İncilleri, 258 yapraktan oluşur ve 34x24 cm boyutlarındadır. Beş cross-carpet adı verilen haç halı sayfaları ve büyük baş harfler taşıyan beş sayfası vardır. Her İncil'den önce bir Evangelist portresi[349] yer alır. Süslemeli sayfalardaki boya tek bir katman olarak uygulanmış ve tasarımın düzeni pergel ve cetvel aracılığıyla büyük bir incelikle oluşturulmuştur. Her bir Evangelist oturur vaziyette görünür, başları haleli ve uzun akan cübbeler giymiştir, ayakları çıplaktır ve her biri bir kitap tutar. Semboller başın üzerinde yerleştirilmiştir. Aziz Matta'nın temsili, bir perdenin arkasından bakan sakallı ve haleli bir figürün (belki de Mesih) eşlik etmesi açısından sıra dışıdır (Resim 21. d). Aziz Markos bir aslan, Aziz Luka bir öküz ve Aziz Yuhanna ise bir kartal sembolüyle temsil edilir. Lindisfarne Evangelist portreleri güçlü bir İtalyan-Bizans etkisi taşır.[350] Aziz Matta İncili'nin başlangıcındaki İsa'nın doğumuyla ilgili anlatımın açılışı gösterişli bir Chi-Rho sembolü ile özenle süslenmiş bir metinle başlar (Resim 21. c). Bu açılış metinlerinin ustaca dekorasyonu sayfada yer alan oldukça stilize edilmiş yazıya da hakimdir. Bu gösterişli ve sanatsal girişler aynı zamanda Hiberno (İrlanda)-Saxon elyazmalarındaki İncil girişlerinde görülen karakteristik bir özelliktir.[351]

Çapraz halı ve başlangıç sayfalarının her biri birbiriyle uyumlu bir bütün halinde işlenmiş ve iç içe geçmiş birkaç farklı türden oluşan bezeme, erken dönem Anglo-Saxon sanatının karakteristik özelliğini taşır. Düz renk bantlarından ya da basit çizgilerden dokunmuş, bazen zıt renklerin dönüşümlü olarak kullanıldığı birçok örgü ve düğüm motifi bulunur. Diğer bir süsleme iç içe geçmiş kuşların kapsamlı bir şekilde kullanılmasıyla ayırt edilir. Bazı kuş motifleri genellikle uzun neredeyse yılan gibi vücutlara sahiptir. Halı sayfalarının merkezinde haç şekli yer alır. Aziz Yuhanna'ya ait halı sayfası oldukça hareketlidir. Zemini çok renkli kuşların kaynaştığı bir girdaptan oluşur ve haç şeklini dolduran geçmeler belirgin bir şekilde öne çıkar (Resim 21.b). El

[349] Hristiyan sanatında, dört İncil yazarını Yuhanna, Luka, Markos ve Matta temsil eden portrelerdir.
[350] David M. Wilson, *Anglo-Saxon Art: From the Seventh Century to the Norman Conquest*, Thames and Hudson, London 1984, s. 36, 40.
[351] Leslie Webster, *a. g. e.*, s. 20.

yazmalarında bulunan eğrisel desenler Anglo-Saxon metal işçiliğinde sıklıkla görülen bir stildir. Sutton Hoo ve Taplow'dan çıkarılan kemer ve omuz tokalarında, broşlarda benzer süslemeler bulunmaktadır.[352]

2. Hristiyan Anglo-Saxon Sanatında Toplum ve Din

Hristiyanlığın gelişi, yeni sanat formları ve Hristiyanların Tanrı'sını yüceltmek için tasarlanmış sanatsal çabaların filizlenmesine yol açan himayenin genişlemesini de beraberinde getirdi. Sanatçılar, geleneksel sanat tarzları aracılığıyla iletişim kuruyor ve kendilerini karmaşık bir dil ile ifade ediyorlardı. Anglo-Saxon Hristiyan sanatına dair günümüze kadar ulaşan örnekler arasında mimari heykel, el yazmaları, duvar resimleri de dahil olmak üzere kiliselerin iç dekorasyonu, üç boyutlu heykel, anıt taşlar, metal işleri, kemik, deri ve ahşap işleri yer almaktadır. Hristiyan Anglo-Saxon sanatının dilini ve sanatçının hangi mesajı iletmeye çalıştığını anlamak oldukça zordur. Çünkü yalnızca İncil metinlerine değil aynı zamanda çağdaş teolojik yazılara ve ayin ayrıntılarına da göndermeler yapar. Vine-scroll [353] Geç Roma döneminde İsa'nın bedenini sembolize etmeye başlar ve Anglo-Saxon 8. yüzyıl heykellerinde en yaygın kullanılan motiflerden biridir. Sembolik anlamının yanı sıra, sarmaşık sarmalının tercih edilmesindeki etken, haçların uzun ince boşlukları doldurmak ve yaprakların arasında görülen Anglo-Saxon sanatının uygulanılabilir olmasıdır.[354]

[352] Janet Backhouse, *The Lindisfarne Gospel*, Phaidon, Oxford 1981, s. 47,67, 71.
[353] Asma yaprağı motifi.
[354] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e.*, s. 97, 98.

a b

Resim 22. a) Taş haç heykelinin şaftı, Sheffield, Yorkshire (MS 800), b) Franks Kutusu, ortada sağ panel, üstte arka panel, Fransa'da bulundu, (MS 8.yüzyıl), British Museum, Londra.

Dini fikirlerin, motifler aracılığıyla aktarıldığı kabartma heykeller başka bir okuryazarlık biçimi sundu. Kutsal Kitap'tan sahneler, azizlerin portreleri ve bazen ince Hristiyanlık mesajları taşıyan çeşitli süslemelerle oldukça sofistike eserler ortaya çıktı. 7. yüzyılın ikinci yarısında Piskopos Wilfrid gibi isimler Hexham ve Ripon'daki görkemli yeni kiliselerine Kıta Avrupası'nda gördükleri türden kabartma taş heykeller getirdi. Pagan Anglo-Saxon sanatından izler taşıyan taş heykeller pagan geleneklerinin devam ettiğinin bir göstergesi sayılabilir. Başpiskopos Theodore'a atfedilen ve 690

yılında onun ölümünden sonra yazılmış olan Tövbeler Kitabı'ndan "Putlara Tapınma" başlıklı bölümde yer alan: Bir kadın şeytani büyüler yapar, kehanetler bulunursa bir yıl ya da suçuna göre kırk gün kefaret ödeyecektir. Eğer bir kadın kızının ateşini düşürmek için çatıya ya da fırının içine koyarsa, yedi yıl kefaret ödeyecektir gibi maddeler bazı pagan uygulamaların devam ettiğini göstermektedir.[355]

Mezar anıtları arasında ayakta duran haç en yaygın biçimdir, ancak diğer anıtlar çeşitli ev biçimli veya tepelikli mezar örtüleri, anıt haçlar, haç biçimli olmayan basit mezar işaretleri ve benzerleri de bilinmektedir. Haç ya da sütun şeklinde yontulmuş serbest duran başka anıtlar da mevcuttur. Bunlar anıt taşlar olmayıp sınır ya da kutsal alan işaretleri, vaaz haçları ya da Hristiyan mesajının dindar hatırlatıcıları olarak işlev görmektedir. Ruthwell ve Bewcastle haçları gibi büyük anıtlar bir tür ibadet objeleri olabilir. Günümüzde İskoçya'daki Ruthwell Kilisesi'nde bulunan "Ruthwell Haçı" Anglo-Saxon Hristiyan sanatının en çarpıcı ve dikkat çekici örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Haç yaklaşık 5 metre yüksekliğindedir ve paneller üzerindeki ana sahnede aslan ve yılanı çiğneyen yargıç olarak İsa'yı göstermektedir. Diğer sahneler arasında Kör Adamın İyileştirilmesi, Marta ve Meryem, Pavlus ve Anthony Çölde, Müjde, Mısır'a Kaçış, Çarmıha Gerilme, Yeniden Doğuş, Vaftizci Yahya ve Evangelist semboller yer almaktadır. Bu sahnelerde, Hristiyan inancının önemli olaylarını ve figürlerini temsil edilmektedir.[356] Ayrıca Ruthwell'de erken bir örneği görülen nişan alan okçu figürü Anglo-Saxon heykeltıraşlığında zaman zaman asma yaprakları arasında yaratıklara nişan alırken tasvir edilmiştir. Yorkshire, Sheffield'da bulunan taş haçın şaftı üzerindeki kabartmalarda asma yaprakları ve üzüm salkımları arasında nişan alan bir okçu görülür (Resim 22. a).[357]

Britanya'da 7. yüzyılın sonlarında, Roma Kilisesi'nin etkisiyle ortaya çıkan anıtsal heykeller bu ülkede yeni değildi; daha önce Romano-British sanatı altında görülen anıtsal heykeller Hristiyan Anglo-Saxon sanatında yeniden vücut buluyordu. Din değiştirme süreci uzun ve kademeli bir süreçti ve bir toplumun kimliğine işlenmiş

[355] Nicholas J. Higham- Martin J. Ryan, *The Anglo-Saxon World*, Yale University Press, London 2013, s. 161-162.
[356] David M. Wilson, *Anglo-Saxon Art from the Seventh Century to the Norman Conquest*, The Overlook Press, Newyork 1984, s. 70,72.
[357] James Lang, *Anglo-Saxon Sculpture*, Shire Publications, Oxford 1988, s. 23.

olan inanç hızlı bir değişim gösteremezdi. Bu durumun yansımaları sanatta da kendini gösteriyordu. Bu dönemin sanatında Hristiyan ve pagan temaların bir arada görülmesi yaşanan kültürel çatışmanın bir göstergesi olarak kabul edilir. Tamamen farklı dini geçmişlerden türetilen konuların yan yana göründüğü "Franks Casket"[358] eseri bu geçiş sürecini yansıtan nadir örneklerden biridir. 1867 yılında Sir Augustus Franks tarafından British Museum'a bağışlanan kutuya bir övgü niteliğinde onun adı verilmiştir. 8. yüzyılın başlarında Northumbria'da üretildiği düşünülen kutu, balina kemiğinden yapılmıştır ve ince işçiliğiyle dikkat çeken kutunun üzerinde bir resim sanatı biçimi olan figür gruplarından oluşan anlatı sahnelerini yer almaktadır (Resim 22. b).[359] Kutunun kapağındaki panelde bir binaya saldıran silahlı savaşçılara karşı yalnız bir okçu binayı savunur ve onların üzerine ok yağdırır şekilde tasvir edilmiştir. Okçunun başının üzerinde runik harflerle "Egil" yazmaktadır ve Egil eski bir Germen efsanesinde ünlü bir okçudur. Ön panelin sağında "Magi'nin Tapınması",[360] sahnesi yer almaktadır. Aynı panelin solunda demirci Weyland [361] demirhanesinde tasvir edilmiştir. Kutunun sağ panelinde Germen kökenli Siegfried destanından[362] sahneler yer almaktadır (Resim 22. b ortada). Sol panelde ise Romulus ve Remus ile kurt efsanesi ve arka panelde Roma İmparatoru Titus'un Kudüs'ü ele geçirmesini anlatan sahneler yer almaktadır (Resim 22. üstte). Üslup açısından bu sahneler kalabalık ve kaotiktir. Bu ikonografinin kaynağının genellikle bir tür resimli evrensel tarih olduğu kabul edilmektedir.[363]

Kiliseler başlangıçta Anglo-Saxon krallıkları arasında geçici olsa da bir birlik sağladı. Anglo-Saxon krallıkları arasında kurulan bu kilise birliği, siyasi engelleri aşarak sanatsal, bilimsel ve ruhani açıdan temasların kurulmasını sağladı. Ancak sanat üsluplarındaki bölgeselcilik sıklıkla fark edilse de bu bölgeselciliğin siyasi bir anlam taşıdığı söylenemez. Ayrıca Kilise'nin sanatı eklektikti, ilk misyonerlerin temsil ettiği

[358] Casket: mücevher veya değerli eşyaların saklandığı dekoratif bir kutu.
[359] T. D. Kendrick, *a. g. e*., s. 118-123.
[360] Hristiyan inanışına göre İsa'nın doğumunu kutlamak için Doğu'dan gelen üç bilge adamın İsa'yı ziyaret etmelerini anlatan bir olaydır ve bu olay İncil'de geçer.
[361] İskandinav mitolojisinde demircilik, zanaatkarlık ve bazen savaş sanatlarında ustalığı ile bilinen yarı tanrıdır.
[362] Destanda Siegfried'ın ejderha Fafnir'i öldürmek ve Nibelung hazinelerini ele geçirmek için çıktığı macerayı anlatır.
[363] David M. Wilson, *a. g. e*., s. 85-86.

ve dönüştürdüğü tüm milletlerin sanatından etkiler taşıyordu. Britanya'da da zamanla etkisini yitirmiş olsa da pagan Anglo-Saxon sanatının Kilise eserlerine yansımasını görürüz.[364]

Hristiyanlık döneminden günümüze ulaşan pagan Anglo-Saxon sanatından izler taşıyan çok sayıda metal nesne olduğunu göz ardı etmemekle birlikte, uzun bir geçmişe sahip metal işleme geleneğinin 7. yüzyılda sona erdiği açıktı. Metal sanatında, kakmacılık ve lâl taşı işçiliği tümüyle ortadan kalktı ve hayvan üslubu, natüralizm ve bitki süslemeleriyle yön değiştirerek farklı bir forma dönüştü. Britanya'nın güneyde birçok kilise olmasına rağmen, bugüne kadar bu bölgelere atfedilebilecek hiçbir anıt, tezhipli el yazması veya özel olarak Hristiyanlığa ait maddi kalıntı (birkaç sarkıt haç dışında) ortaya çıkarılamadı. Dönüşümden sonraki yüzyılda Hristiyan Anglo-Saxon sanatının tüm yenilikçi sanatsal çalışmalarının Northumbria'da yoğunlaştığı görülür. Northumbria Krallığı, 9. yüzyılın ikinci yarısında Vikingler tarafından ele geçirilene kadar gücünün zirvesindeydi. York'taki başpiskoposluk, Northumbria'da önemli bir siyasi güç haline gelmişti. Britanya tarihinin önemli figürleri olan Bede ve Alcuin gibi bilginlerin yetiştiği Northumbria'da öğrenim yükselişteydi ve Bede'nin yazıları tüm Kuzey Avrupa'ya yayılırken, Alcuin Karolenj İmparatoru Şarlman'ın baş danışmanı olmuştu. Mercia Kralı Offa ile Şarlman arasında da sıkı bağlar mevcuttu. Bizans ve Doğu ile ilişkileri olan Karolenj İmparatorluğuyla kurulan siyasi ve ticari ilişkiler aracılığıyla Mercia'da da Bizans ve Doğu etkileri görülmeye başladı. Bu durum sanata da yansıdı. [365]

[364] David M. Wilson, *a. g. e*., s. 12.
[365] David M. Wilson, *a. g. e*., s. 56-59.

Resim 23. a) Üç bağlantılı iğne broş, Fiskerton, Lincolnshire, (MS 8. yüzyıl sonu), b) Ethelwulf'un adı yazılı olan yüzük, Laverstock, Wiltshire, (MS 800-1000), c-d) Disk broş, Pentney, Norfolk, (MS 800), e) Ethelswith'e ait yüzük, W. R. Yorkshire, (MS 800-1000), f) Fuller broşu, (MS 9. yüzyıl sonu), g) Yaldızlı gümüş bir kılıç kabzası, Fetter Lane, (MS 800), British Museum, Londra.

Mercia Krallığı'nda Offa'nın sağladığı desteklerle Mercia Kilisesi zenginleşti ve güçlendi. Bununla birlikte Mercia'da elyazmaları, heykeller ve metal sanatında ayırt edici bir özellik olarak kendine özgü bir hayvan süsleme tarzı gelişti. Anglo-Saxon hayvan üslubu geleneğinin ve dini bağlamlarda görülebilen yeni Bizans ve

Doğu etkilerinin birlikteliği, Mercia hakimiyetinin olduğu bölgede yaygın olarak görülen askı uçları, halkalar, iğneler ve broşlar gibi seküler metal işlerine hızla yöneldi. Lincolnshire, Fiskerton'daki Witham Nehri'nde bulunanlar gibi özenle hazırlanmış yaldızlı broşlar zenginlik ve statü sembolleri olarak öne çıktı. Witham Nehri'nden gelen üç bağlantılı iğne üzerinde ince dantellerle birbirine dolanan uzun bacaklı şaha kalkmış sallanan diliyle "Mercia canavarı" olarak adlandırılan yaratık yer alır (Resim 23. a). Mercia'ya özgü hayvan süslemelerinin diğer karakteristik özellikleri arasında zıplayan yaratıklar, kanatları kıvrık ya da iğneli hayvanlar, kuşlar, kertenkele benzeri hayvanlar ve birbirine dolanan kuyrukların içinde eriyen, birbiriyle yüzleşen veya birbirine sırtını dönen yaratıklar bulunur. Benzer hayvan süslemeleri, bir kuyumcuya ait olduğu düşünülen Pentney, Norfolk'taki bir istiften çıkarılan disk broşlarda da görülür (Resim 23. c-d).[366]

Wessex Krallığı'nda, Egbert 829 yılında Mercia ve Northumbria krallıkları üzerinde siyasi üstünlük sağlamıştır. 9. yüzyılın ilk çeyreğine ait çok az Wessex elyazması ve heykeli vardır. Wessex sanatının bir sonraki aşaması neredeyse tamamen küçük objelerin süslenmesine yönelik bir evreye girmiştir. Egbert'in halefi ve Büyük Alfred'in babası Ethelwulf (ö. 858) 855 yılında Roma'ya hacca gittiğinde, Papa'ya altın bir taç, iki altın kâse, altın işlemeli bir kılıç, dört gümüş yaldızlı kandil ve çeşitli görkemli kumaşlar hediye etmiştir. Bu hediyeler, Wessex Krallığı'nın zenginliğinin bir göstergesidir. Wiltshire, Laverstock'ta bir tarlada tesadüfen bulunan ve üzerinde Ethelwulf'un adı yazılı olan altın kaplamalı yüzük Karolenj tarzı tasarımıyla dikkat çekmektedir.[367] Alt kenarı boncuklu kalın bir kasnağa sahip yüzüğün üzerinde geleneksel bir kutsal ağaç ve her iki yanında ona bakan tavus kuşu yer almaktadır. Kutsal ağaç ve kuşlar doğu sanatında ve erken Hristiyanlık döneminde bilinen motiflerdir. Ancak burada kuşlar grotesktir yani estetikten uzak absürt bir şekilde tasvir edilmiştir (Resim 23. b). Wessex Kralı Ethelwulf'un 853 yılında Mercia Kralı Burhred ile evlenen kızı Ethelswith'e ait diğer bir yüzük Aberford ve Sherburn, W.R. Yorkshire arasında, bir çiftçi tarafından bulundu. İnce perdahlanmış koyu sarı altından yapılmış yüzüğün incili omuzlarında incili kenarlıklı kalın bir dairesel çerçeve ile buluşmak

[366] Leslie Webster, *a. g. e.*, s. 138-140.
[367] T. D. Kendrick, *a. g. e.*, s. 179-183.

üzere genişleyen hafif eğimli düz bir kasnağı vardır. Her bir omuz üzerinde kalçaları üzerine çömelmiş küçük stilize muhtemelen bir yaban domuzuyla süslenmiştir. Çerçevenin merkezinde dört yaprak içinde Agnus Dei (Tanrı kuzusu) yer alır (Resim 23. e).[368]

Wessex Kralı Büyük Alfred, Ethelwulf'un en küçük oğluydu ve 871 yılında tahta geçti. Alfred'in hükümdarlığı önceki Anglo-Saxon krallarından çok daha fazla belgelenmiştir. Yazılı kaynakların oluşmasında Alfred'in katkısı büyüktür. Anglo-Saxon Chronicle'ın yanı sıra 890 yılında Galli din adamı Asser tarafından yazılan Alfred'in biyografisi bu dönem hakkında önemli bilgiler sunar. Dindarlığıyla ön plana çıkan Alfred eğitime çok önem vermiştir. Alfred'e göre, Anglo-Saxonların en büyük hatası, bilgelik peşinde koşmaması ve eğitimi teşvik etmemesidir. Alfred, öğrenimi ve bilgeliği yeniden canlandırmak için Kıta Avrupası ve Britanya'nın dört bir yanından bilginler toplamıştır. Alfred'in sarayında üretilen çoğu yazıların içeriği, yönetimde ve dini kurumlarda söz sahibi kişilerin bilgi ve bilgeliğin peşinden gitmesi yönündedir, çünkü bu mevkilerde bulunan çoğu kişinin okuma yazması yoktu. Alfred'in sarayında yapılmış ve onun bilgelik arayışının bir temsili olan "Fuller broşu" Anglo-Saxon takıların en güzel örneklerinden biridir.[369] Fuller broşun üzerinde yer alan beş figürün, beş duyuyu temsil ettiği düşünülmektedir. Merkezdeki figür görme duyusu, okunan kelimeler üzerinde düşünmekten bilgeliğin geldiğini temsil etmektedir. Diğer duyuları temsil eden dört tam boy figür, sol üstteki tatma; eli ağzında, sağ üstteki koku; ellerini arkasında bir bitkiyi koklar şekilde, sol altta işitme; kulağını sese doğru yöneltmiş bir şekilde, sağ altta dokunma; ellerini ovuşturur şekilde tasvir edilmiştir. Broşun dış yuvarlaklarında yer alan figürlerin ise dört elementi veya Tanrı'nın yarattığı bitkileri, hayvanları ve insanları temsil ettiği düşünülmektedir (Resim 23. f). Değerli metalden yapılmış broşlar 10. ve 11. yüzyılda giderek azalmıştır. Aynı durum gösterili kılıç kabzaları için de söz konusudur.[370] Fetter Lane'den 8. yüzyılın sonlarına tarihlenen yaldızlı gümüş bir kılıç kabzası Anglo-Saxon savaşçısının teçhizatlarının Hristiyanlık döneminde de ne kadar ihtişamlı olabileceğini gözler önüne sermektedir. Kabzanın

[368] Ronald Jessup, *a. g. e*., s. 130-131.
[369] Nicholas J. Higham -Martin J. Ryan, *a. g. e*., s. 262, 265, 269.
[370] David Alban Hinton, *Alfred Jewel and Other Late Anglo-Saxon Decorated Metalwork*, Ashmolean Museum, Oxford 2008, s. 21, 64, 67.

yalnızca üst kısmı günümüze ulaşmıştır ve ön yüzünde dört yılandan oluşan bir spiral ile süslenmiştir ve bu süslemeler Mercia yaratıklarına benzemektedir (Resim 23. g).[371]

Hristiyanlığın kabulü, krallık kurumunun Anglo-Saxon toplumu üzerindeki etkisini yoğunlaştırdı. Okuma ve yazmayla ilgilenenler dini bir eğitim aldılar. Bu eğitimin mevcut okuma materyalleri ağırlıklı olarak İncil'den geliyordu. Gençlerin eğitimine yönelik el kitaplarında tercih edilen pasajlar, iyi kralların erdemlerini sergilemek ya da kötülerin ahlaksızlıklarını açıklamak amacıyla seçilirdi. Bir kralın nasıl olması gerektiği ve yönetimi hakkında öğretiler içeren Kutsal Kitap, onu okuyan veya dinleyen kişilerin siyasi düşüncelerini etkileyebilecek bir meşru zemine oturdu. Anglo-Saxon krallıkları savaş tanrısı Woden'e dayandırdıkları soy çizelgelerine bir ekleme yaparak kendilerini Nuh'un oğluna oradan da yaratılan ilk insan Adem'e bağladılar. Bu soyağacının örneği, Anglo-Saxon Kroniği'nde 854 yılı Alfred'in babası Ethelwulf'un soyağacı listesinde tam olarak verilmiştir. Halk üzerindeki meşru Hristiyan otoritesi, kraliyet terimleri dışında düşünülemezdi ve krallık insanların yönetildiği ana araçtı. Her krallığa bir piskopos sağlamak için her türlü çaba gösterildi. Piskopos krala ve kraliyet sarayına uygun kutsamaları sağlamaya özen gösterirdi. Hükümdarın tam bir Hristiyan töreniyle takdis edilmesi de zamanla gelişti.[372]

Tanrı'nın lütfuyla kral seçilenlerin askeri ve idari sorumlulukları vardı. Anglo-Saxon kralları savaşta liderlik üstlenmenin yanı sıra ahlaki görevleri de vardı. York Başpiskoposu Wulfstan'ın 11. yüzyılda kaleme aldığı eserinde, ideal bir Hristiyan kral "halkı adil bir şekilde yönetmeli ve Hristiyan bir sürünün iyi bir çobanı olmalıdır" şeklinde tanımlanmıştır.[373] Anglo-Saxon kralları arasında 787 yılında ilk takdis edilen kişi Offa'nın oğlu Ecgfrith olmuştur. Daha sonra Anglo-Saxon Kroniği 796 yılında Northumbrialı Eardwulf'un takdis edilerek tahta çıkarıldığını anlatır. Kral törende, kilise içinde ve halk arasında barış ve adaletin sağlanacağına, hükümlerinin adalet ve merhamete dayanacağına dair kraliyet yemini ediyordu. Kral, halk arasında İsa'nın vekili olarak tanımlanıyordu ve görevden alınamazdı. Kraldan sonra saygınlık

[371] Lloyd Laing-Jennifer Laing, *a. g. e.*, s. 129.
[372] H.R. Loyn, *The Governance of Anglo-Saxon England 500-1087*, Stanford University Press, California 1984, s. 13-14.
[373] Wulfstan of York, *The Political Writings of Archbishop Wulfstan of York*, Çev. Andrew Rabin, Manchester University Press, Manchester 2015, s. 103.

bakımından soylular (thane, ealdorman) ve Anglo-Saxon halkının ana gövdesini oluşturan sıradan özgürler (churl) geliyordu ve hepsi de vergiye ve kilise aidatına tabiydiler.[374]

Anglo-Saxon krallıklarında, ealdorman'ler kralın altında yer alan en üst düzey yöneticilerdir. Ealdorman'ler, kral ve witenagemot'un[375] onayıyla atanıyordu ve kral istediği zaman Ealdorman'ı görevden alma yetkisine sahipti. Shire denilen idari bölgelerde vali konumunda olan Ealdorman'lar, kraliyet otoritesini temsil eder ve kralın adına bölgesel yönetimi sağlarlardı. Shire mahkemelerine başkanlık ve yerel kuvvetlere komutanlık eden Ealdorman'ler, kralın soyundan gelen kişiler olabileceği gibi kralın bahşettiği bir soyluluğa sahip kişilerdi.[376]

3. Hristiyan Anglo-Saxon Britanniası'nda Günlük Yaşam

Anglo-Saxon aile yapısı örf ve adetlere dayanıyordu ve muhtemelen kiliselerin etkisiyle geleneklerde de bir değişim yaşanmıştı. Hristiyan hukukuyla çelişen birçok konunun başında ilk misyonerlerin hemen dikkatini çeken sorun evlilik meselesiydi. Augustinus, Papa Gregory'e bir mektup yazarak onlara aykırı gelen üvey anne ya da baldızla evlenmenin yasal olup olmadığı konusunda bir soru sormuş ve tavsiye istemiştir. Gregory tavsiye olarak, yasal olarak evlenebilecek olanların üçüncü ya da dördüncü kuşaktan olması gerektiğini dile getirmiştir. Sonraki dönemlerde ise evlilik altıncı dereceden itibaren yasaklanmış ve gayrimeşru ilişkiler yaşayanlar aforoz edilmiştir. Ancak evlilik geleneklerinin yıllar içinde kilise nikahının teşvik edilmesi dışında çok az değişime uğradığı görülmüştür. Evlilik iki kısımdan oluşuyordu, gelinin ailesine verilen başlık parası ve evlilik gerçekleştikten sonra morgengifu[377] olarak adlandırılan kocanın karısına verdiği hediye. Bu hediye tamamen gelinin kendi mülkü

[374] R. I. Page, *Life in Anglo-Saxon England*, Batsford, London 1972, s. 48-53.
[375] En güçlü soylularından ve kilise liderlerinden oluşan, danışma ve yasama organı olarak krala hizmet eden bir meclis.
[376] Şükran Yaşar, "İngiliz Toprak ve İdare Hukukunda Earl'ün Konumu ve Gelişimi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, 2022, s. 153.
[377] Eski İngilizce'de "sabah hediyesi" anlamına gelir ve evlilikten sonraki sabah koca tarafından eşine verilen bir hediyedir. Bu hediye, kadının evlilikteki statüsünü güçlendiren ve ona ekonomik güvence sağlayan bir uygulamadır.

olarak kalırdı ve zenginler arasında bazen arazi de hediye edilirdi. Boşanma da kanunlarla basit bir şekilde düzenlenmişti. Boşanma gerçekleştikten sonra mallar ikiye bölünüyordu.[378]

Kanunlarla belirlenmiş olan evlilikteki temel meseleler, morgengifu, miras ve nafaka gibi mali konular evli Anglo-Saxon kadınlara daha sonraki dönemlerdeki kadınlara kıyasla ekonomik ve dolayısıyla sosyal ve siyasi bir bağımsızlık sağlıyordu. Daha sonraki Anglo-Saxon döneminde krallar tarafından çıkarılan kanunlarda evliliğin anlamının değiştiği ve daha çok bir Hristiyan kurumu olarak ilgilenmeye başlandığı görülür. Özgürlük ve hakların kısıtlandığı yeni yasalar evlilik dışı ilişkiye giren kişilere sert cezalar getiriyordu. Zina yapan bir erkek suçun niteliğine göre cezalandırılıyordu. Eğer bir kadın zina yaparsa tüm mal varlığını, burnunu ve kulaklarını kaybederdi. Kocası ölen kadın tekrar evlenmek için bir yıl beklemek zorundaydı ve Morgengifu'su ile kocasından kalan tüm malları kocasının ailesine iade etmeliydi. Ensest ilişki kuran kişilerin tüm mal varlığına el konuyordu.[379]

Anglo-Saxon toplumu, ataerkil bir toplum yapısına sahipti ve bu erkek egemen toplumda kadınlar erkeklerin otoritesi altında yaşıyor ve onlardan itaatkâr olması bekleniyordu. Mahkemelerde dahi kadın, kocası tarafından temsil ediliyordu. Kadının toplumdaki rolü kilisenin değer yargılarına göre şekilleniyordu. Buna rağmen kadınlar ekonomiye giysi yaparak, besinleri işleyerek büyük katkı sağlıyorlardı. Hristiyanlığın kabulüyle iç ve dış ticaret hacmi genişlese de tarım her zaman ön planda tutulmuştur.[380]

Anglo-Saxonlar tarım ve hayvancılıkla uğraşıyor geçimini buradan sağlıyordu. Tarımda dört mevsim yapılan işler vardı ve buna göre ilkbaharda, kök boya, keten tohumu ve balmumu ekiliyordu. Sonbaharda hasat yapılıyor ayrıca yabani otlar temizleniyordu. Kışın ise harman yapılıyordu. Mevsimsellik Anglo-Saxonların ne yetiştirebileceğini etkilediği gibi yiyeceklerini de sınırlıyordu. Et ve balık tuzlanabilse de çoğu yiyecek türü yalnızca kısa süreler için mevcuttu. Tahıllar kurutma fırınları kurutulup depolanabiliyordu. Bu döneminde Britanya'nın iklimi bugünkünden daha

[378] G. A. Lester, *a. g. e.,* s. 80-81.
[379] Sally Crawford, *a. g. e*., s. 88.
[380] Jeremy Black, *a. g. e.,* s. 74-75, 77.

ılıman ve nemli olduğu için ekilebilir ürünlerin çeşitliliği daha fazladır.[381] Bede eserinde, adanın verimliliğine ve bolluğuna değinir: "*Ada ekinler ve ağaçlar açısından zengindir, sığırlar ve yük hayvanları için iyi bir otlağa sahiptir. Ayrıca bazı bölgelerde üzüm bağları vardır ve hem kara hem de çeşitli türlerde su kuşları bol miktarda bulunur. Başta somon ve yılanbalığı olmak üzere bol miktarda balık bulunan nehirleri ve bol su kaynakları ile de dikkat çekmektedir…*" genel olarak arkeolojik kanıtlar da Bede'nin bu anlatımını desteklemektedir.[382]

Resim 24. a) Tarım ve ağaç kesme aletleri, Murbuck, Durham Kontluğu, (MS 800-1000), b-d) Sürahi, Stamford ve Lincoln, (MS 1000-1100), c) Masa oyunları, Witchampton Malikanesi, Dorset, (MS 900-1000), British Museum, Londra.

[381] Sally Crawford, *a. g. e*., s. 94-96.
[382] Bede, a. g. e., s. 37.

Arkeolojik alanlarda çok az sayıda tanımlanabilir tarım aleti ortaya çıkarılmıştır. Ancak bazı kaynaklarda kullanılan tarım aletlerinden bahsedilmiştir. Bunlar arasında tırpan, tırmık, balta, küçük kazma, orak, çapa, bileme demiri ve daha birçok alet sayılabilir (Resim 24. a). Britanya'nın büyük bir bölümünde, her bir adamın işlediği topraklar çeşitli yerlere dağılmış ve açık tarla sistemine göre işleniyordu. Bu sistem, toprağı daha verimli hale getirmek ve daha fazla ürün elde etmek için geliştirilmişti. Bu nedenle arazi kabaca birkaç parçaya bölünüyor ve dönüşümlü olarak bunlardan biri nadasa bırakılırken diğerleri kullanılıyordu. Çiftçiler istediğini ekmekte özgür değildi, ekinlerin rotasyonuna yani ekin dönüşümüne topluluk karar veriyordu. Üçe bölünmüş tarla sistemde, 1. tarlaya sonbaharda kışlık darı, buğday ya da çavdar ekilir; 2. tarlaya yılın başlarında arpa, fasulye ya da yulaf ekilir ve 3. tarla nadasa bırakılırdı. Gelecek yıl 1. tarla erken ekilir, 2. tarla nadasa bırakılır ve 3. tarla sonbaharda ekilir ve bu şekilde dönüşümlü olarak devam ederdi. Nadasa bırakılan tarla otlak olarak kullanılır ve bu süreçte gübrelenirdi. Uygulanan bu sistemle toprağın verimliliği artar, hastalıkların yayılması engellenir ve toprağın besin içeriği dengelenmiş olurdu.[383]

Anglo-Saxon çanak-çömlek üretimi, Erken dönemde (450-650) uzmanlaşmanın görülmediği daha ziyade yerel, el yapımı ürünlerdi ve çanak-çömleklerin çoğu mezar buluntusu olarak ortaya çıkarılmıştır. Orta dönem (650-850) çanak-çömlek yapımında üretim sırasında kabı döndürmek için yavaş çark (turnike) kullanılmıştır ve üretilen dört ana seramik kullanım bölgesi tanımlanmıştır. Britanya'nın batı ve kuzeybatı bölgelerinde düzenli olarak çanak-çömlek kullanımı görülmüştür. Bu döneme özgü seramiklerin bazı yerleşmelerde 650 yılı sonrasında görülmeye başlandığı ve York ile Lincoln'de Viking kontrolünün ilk yıllarına kadar da kullanılmaya devam ettiğine dair kanıtlar mevcuttur. Londra'da ise Orta dönem çanak-çömlek tiplerinin yerini yaklaşık 890 yılı itibariyle daha geç bir döneme ait çark yapımı mallar almıştır. Geç dönem (850-1000) Doğu Britanya'da çömlekçi çarkının kullanıldığı bir dizi yeni çanak-çömlek üretim merkezi kurulmuştur. Bu dönemde üretim merkezleri Stamford ve Lincoln bölgelerinde üretilen yuvarlak çömlekler en yaygın formdur. Hem sırlı hem

[383] G. A. Lester, *a. g. e*., s. 45,47.

de sırsız testiler bir sonraki en yaygın formdur ve tabaklar, kâseler ve ayaklı kandiller gibi diğer formlar çok daha nadir görülmüştür (Resim 24. b-d).[384]

Anglo-Saxon toplumunda önemli bir yere sahip olan şölen ve ziyafetlerin sembolik anlamları dışında savaşçılar için bir ödüldü. Eğlencelerde düzenlenen müsabakalar, müzik, dans ve ihtişamlı kıyafetler Hristiyanlık sonrası özellikle zorlu zamanlarda Tanrı'nın lüks düşkünü ve ahlaksız bir halktan intikam alacağına inandırıldığında bu tür zevkler kınanmaya başlandı. Vikingler 793 yılında Lindisfarne'ı yağmaladıktan sonra Alcuin, Northumbria Kralı Aethelred'e yazdığı mektupta Anglo-Saxonların işledikleri günahları sıralarken, prenslerin ve halkın lüks alışkanlıkları, giysilerin gereksiz süslemeleri ve ziyafetler konusunda azarlıyordu. Daha öncesinde Bede, York başpiskoposu Ecgbert'i "*kahkahalara, şakalara, masallara, ziyafetlere ve sarhoşluğa*" düşkün din adamlarını uyarmak adına kilisede düzenlemeler yapmaya çağırmıştı. Ancak ziyafet zenginlerin zevki olduğu kadar fakirlerin de tesellisiydi ve Anglo-Saxonlar çoğu kötü alışkanlıklarında ısrarcıydı. Anglo-Saxonların diğer bir eğlencesi zar ve masa oyunlarıydı, ancak bu oyunlara dair pek bir bilgi yoktur. Soylu mezarlarının birçoğunda oyun parçalarının bulunması Anglo-Saxonların bu oyunlara büyük önem atfettiğinin bir göstergesi sayılabilir. Oyun parçaları genellikle kemikten yapılmıştır ve muhtemelen modern dama gibi yarı renkli bir tahta üzerinde oynanan bir oyundur. Witchampton Malikânesinde bulunan satranç taşlarının bir benzeri olan büyük parça, üstte iki hayvan başı ve arkada düğüm motifleriyle süslenmiştir ve küçük parça ise muhtemelen piyondur (Resim 24. c). Din adamları diğer Anglo-Saxon geleneklerinden şikayetçi oldukları gibi oyunları da tasvip etmiyordu.[385]

Kilise etkisi geliştikçe geleneklerin de değişmiş olması muhtemeldir, çünkü Anglo-Saxon gelenekleriyle Hıristiyan hukukuyla çelişiyordu. Anglo-Saxon hukukunda iki unsur ön plana çıkar biri toplum için ortak olan örf ve âdet hukuku (halk hakkı), diğeri ise kraliyet inisiyatifi. Kral, hükümlerin verildiği bir mahkemeye sahipti. Başkanlık ettiği kraliyet mahkemesi bir hür insana ölüm cezası verebilir, köle olarak satabilir ve yüklü tazminat ödemeye mahkûm edebilirdi. Ancak, kralın yargı yetkisi sınırsız

[384] Jane Young, Alan Vince ve Victoria Nailor, *A Corpus of Anglo-Saxon and Medieval Pottery from Lincoln*, Oxbow Books, Oxford 2005, s. 27,33, 41-42.
[385] Bede, *The Ecclesiastical History of the English People*, Çev. Judith Mc Clure-Roger Collins, Oxford Universtiy Press, Oxford 1999, s. 344-345; R. I. Page, *a. g. e.*, s. 155,163.

değildi. Örf, adet ve suçlunun statüsü bazı sınırlamalar ve kısıtlamalar getiriyordu. Özgür bir adama, sakatlanmaya yol açacak şekilde bir ceza ya da kırbaçlanma cezası verilemezdi. Ayrıca Kral, bilge adamlardan oluşan danışmanlarına başvurmalıydı. Ancak Hristiyanlığa geçiş ve yazılı hukukun benimsenmesi yeni bir durumu ortaya çıkardı. Kilise, yargı yetkisi ve yasal düzenlemelerde etkili bir rol oynadı.[386]

Anglo-Saxon hukuku, iddia edilen suçun gerçeklerini ortaya koymaktan ziyade bir adamın yemininin ağırlığına daha fazla önem verildiği için modern sistemlerden çok farklıydı. Bir adamın yemininin değeri ise statüsüne bağlıydı. Soylu bir adam, daha düşük statüdeki bir adama kıyasla, uğradığı bir zarar için daha fazla tazminat ödenmesi gibi işlediği bir suçun cezası da orantılı olarak daha fazlaydı. Genellikle davacı, suçlamasını sadece kötü niyetle yapmadığına dair yemin ederek halka açıklardı. Suçlanan kişi ise eşitlerinden 11 kişinin ve bir kralın Thane'sinin yeminiyle kendini temize çıkarabiliyordu. Bazı durumlarda, örneğin bir adam suçüstü yakalandığında yemin etme hakkı reddedilirdi. Son çare olarak suçlanan kişi, kilise tarafından yönetilen ve Tanrı'nın masumları koruyacağına inanılan bir dizi fiziksel yargılama sürecini seçebilirdi. Suçlanan kişi, üç günlük bir oruçtan sonra, üç testten birine tabi tutulurdu; soğuk su, sıcak su veya kızgın demir. Soğuk su testinde, sanık bağlanır ve kutsanmış suya indirilirdi. Eğer bir buçuk kulaçtan daha fazla batarsa aklanır, yüzerse suçu sabit görülürdü. Sıcak su testinde ise kişi elini kaynar su kazanına daldırır bir taş çıkarır ve taşırdı. Diğer işlemde ise üç kilo kızgın demiri elinde taşır ve her iki işlem sonrası el sarılır, üç gün sonra iltihaplanmadığı görülürse kişinin masum olduğu kabul edilirdi. Anglo-Saxolarda yaygın bir ceza, mala el koyma ve para cezasıydı, gelirler genellikle krala veya kiliseye giderdi. Tazminat ise genellikle zarar gören tarafa ödenirdi.[387]

Kanunnamelerde çok önemli bir yer tutan zarar ya da ölüm tazminatı olarak "Wergild"[388] Anglo-Saxon toplum yapısında sıkça karşılaşılan kan davalarına çözüm getiren bir uygulamaydı. Eğer katil Wergild ödemeyi reddederse öldürülen kişinin ailesi intikam peşine düşerdi. Bir adamın sosyal konumu, sahip olduğu Wergild ile

[386] H.R. Loyn, *a. g. e*., s. 41-44.
[387] G. A. Lester, *a. g. e.,* s. 78-79.
[388] Adam ödemesi veya adam vergisi anlamında, bir kişinin öldürülmesi veya yaralanması durumunda ödenmesi gereken tazminatı ifade eder.

tanımlanıyordu yani ödenecek olan tazminat miktarı buna göre belirleniyordu. Aynı durum kişisel yaralanmalar için de söz konusuydu. 9. yüzyılın sonlarına doğru Alfred kişisel yaralanmalar için bir dizi tazminatın listelendiği kanunnameler yayımlamıştır. Kan davasını kontrol altına almaya yönelik yasal çabalara rağmen, kan davasının Anglo-Saxon toplumunda dönem boyunca devam ettiği görülür.[389]

Ethelbert'in yayınladığı kiliseye imtiyazlar tanıyan doksan maddelik yasanın sadece ilk 40 Kanun maddesi Kilise'nin mallarına zarar vermenin ya da huzurunu bozmanın cezalarıyla ilgilidir. Geri kalan maddelerin hiçbir yerinde Hristiyanlığın etkisine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Kanunnamelerle belirlenmiş olan Wergild'de erkeklerin olduğu kadar kadınların da değerleri verilmiştir. Eethelbert'in kanunundaki özellikle kadınlarla ilgili maddelerde bu durum açıkça görülmektedir. Bir kadının kaçırılması durumunda, istekli veya isteksiz olması fark etmeksizin, yapılan ödemeler sonucu belirliyordu. Eğer kaçırılan kadın bir köleyse, sahibine 50 şilin (günümüzde pound), ancak kadın nişanlı ise 20 şilin tazminat ödemesi gerekiyordu. Diğer yandan kadın daha sonra iade edilirse, kaçıran kişi 35 şilin para cezasına çarptırılıyor ve 15 şilin de krala borçlu sayılıyordu. Günlük cinsel ilişkiler ise kınanmaktan ziyade fiyatlandırılmıştı. Bu fiyatlandırma hem kadının statüsüne hem de sahibinin statüsüne bağlı olarak belirleniyordu. Örneğin, krala ait bir bakire ile ilişkiye girmenin cezası 50 şilin iken, tahıl öğütmek için kullanılan özel köle sınıfından bir kadınla ilişkiye girmenin cezası 25 şilindi.[390] Anglo-Saxon toplumunda, kadınların statüsünü belirlemede önemli olan ve tartışmalara neden olan konulardan biri de tazminatın kime ödendiğidir. Tartışmaya konu olan 31. maddede yer alan zina konusuna da bağlıdır: Eğer bir özgür adam başka bir özgür adamın karısıyla birlikte olursa onun ya da kadının Wergeld'ini ödeyecek ve kendi parasıyla başka bir kadın alacak ve onu diğer adamın evine getirecektir. Bu maddede dilbilgisi açısından erkeğin mi yoksa kadının mı Wergild'i olduğu açıkça belirtilmemiştir. Bu sebeple farklı yorumlar olsa da konuyu aydınlatacak bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca bu konuda birçok belirsizlik vardır. Kadının bu ilişkide suç ortağı olup olmadığı açık değildir, eğer kadın suç ortağıysa tazminatın mağdur olan kocaya ödenmesi gerektiği

[389] Sally Crawford, *a. g. e*., s. 208-209.
[390] Henrietta Leyser, *Medieval Women a Social History of Women in England 450-1500*, St. Martin's Press, New York 1995, s. 40-41.

düşünülmektedir. Yasalarla ilgili ilk izlenim, ahlaki normlara göre düzenlenmesinden ziyade bir tazminat tarifesinin öngörülmesiyle ilgili olduğu yönündedir. [391]

Kilisenin sadece kiliseyi ilgilendiren davalar değil tüm davalar üzerinde yargı yetkisine sahip olması, Wessex Kralı Edgar'ın piskoposların bölgesel 100 mahkemede yer almasını emretmesiyle gerçekleşmiştir. Daha sonra, Kral Ethelred'in (1009) tüm krallığın giderek sıklaşan Viking istilalarına karşı kilisenin öngördüğü ayrıntılı bir dizi tövbe ayinini yerine getirmesini emretmesiyle de kilisenin yasal etkisi ve gücü artmıştır. Bu durum, kraliyet ve kilisenin birlikte hareket ettiği ve her birinin diğerinin otoritesini güçlendirdiği göstermektedir. 1009 Viking istilasına cevaben çıkarılan Ethelred kanunnamesi, krallığı istilaya neden olan günahlardan arındırmak için krallık çapında kefaret çağrısında bulunmuştur. Bu kefaret, her yetişkin Hristiyan'ın üç günlük oruç tutması, bu süre zarfında kiliseye günah çıkarmaya çıplak ayakla gitmesi ve günahlarından vazgeçmesi şeklinde belirlenmiştir. Ancak, bütün bu uygulamalar Vikinglerin Britanya'yı fethetmesine engel olamamıştır.[392]

[391] Lisi Oliver, *The Beginnings of English Law*, University of Toronto Press, Toronto 2002, s. 109-110.
[392] Andrew Rabin, *Crime and Punishment in Anglo-Saxon England*, Cambridge University Press, Cambridge 2020, s. 20,37.

III. BÖLÜM

BRITANNIA ADALARINDA VİKİNG DÖNEMİ

A. BRITANNIA ADALARINDA VİKİNG ÇAĞI

1.Britannia'da Viking Dünyası

Avrupa'nın büyük bir kısmı 8. ve 11. yüzyıllar arası boyunca etkili olan Viking istilalara maruz kaldı. İskandinavya bölgesinden gelen tüccar, sömürgeci ve savaşçı bir topluluk olan Vikingler (Danlar, Norveçliler ve İsveçliler) muhtemelen kısıtlı kaynaklar sebebiyle çeşitli bölgelere yayılarak yağma akınları düzenlemeye başladılar. Britanya Adaları'na 8. yüzyıl itibariyle akınlar düzenleyen Vikingler, Britanya'nın zengin ve verimli topraklarını gördüklerinde buraları ele geçirip yerleşmeye karar verdiler.[393]

Vikinglerin gelişi Anglo-Saxon tarihini derinden etkilemiştir. 8. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen saldırılardan Cnut'un 1016 yılında Britanya'yı fethine kadar geçen sürede Anglo-Saxonların siyasi coğrafyası ve kültüründe kayda değer bir dönüşüm yaşanmıştır. Britanya'daki Vikingler hakkında bilgi alabileceğimiz dönemin başlıca kaynaklar arasında, "Anglo-Saxon Kroniği", Asser tarafından kaleme alınan "Kral Alfred'in Hayatı" ve "Ethelweard Kroniği" bulunmaktadır. Ancak bu kaynakların Anglo-Saxon krallıklarının tarihi olduğunu ve daha çok Wessex merkezli bir anlatı sunduğunu ve bu sebeple taraflı olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.[394]

Anglo-Saxon Kroniği, 793 yılında Vikingler tarafından Lindisfarne manastırına yapılan saldırıyı şöyle anlatıyordu: "*Bu yıl Northumbrialıların ülkesi üzerinde, halkı dehşete düşüren korkunç alametler belirdi. Bunlar havada hızla ilerleyen muazzam ışık tabakaları, kasırgalar ve gök kubbede uçan ateşli ejderhalardı… Putperest insanların acımasız saldırıları, tecavüz ve katliamla Kutsal Ada'daki Tanrı'nın*

[393] Jeremy Black, *a. g. e*., s. 78-79.
[394] Clare Downham, "Vikingler İngiltere'de", *Viking Dünyası*, Ed. Stefan Brink, Neil Price, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, 431-432.

kilisesinde içler acısı bir tahribat yaptı". Vikinglerin gelişi korkunç alametler belirtisi olarak görülmüş ve ateşli ejderhalara benzetilmiştir.[395] Manastırların zenginliğini gören Vikingler daha sonrasında Kelt Hristiyanlığının ana kilisesi olan Aziz Columba'nın kurduğu Iona manastırına 806 yılında bir saldırı daha düzenlediler. Manastırlar yağmalandı ve katliamdan kurtulan keşişler köle yapıldı.[396]

Batı Avrupa'nın tüm bölgeleri arasında Britanya ve İrlanda Vikinglerin en çok tahrip ettiği bölgelerdi. Bunun sebebi olarak coğrafi konum, Kuzey Denizi'ni ele geçirebilecek deniz akıncılarına olan yakınlık, ekonomik ve siyasi faktörler sayılabilir. Britanya bu dönemde Anglialılar, Saxonlar, Britonlar, İskoç ya da Pictler her biri kendi krallığı altında birçok siyasi ve etnik gruba bölünmüştü yani siyasi bir birlik yoktu ve tek ortak payda Hristiyanlıktı (Ek-3). Britanya ve İrlanda halkları huzursuzluk içindeydi. İlk saldırıların gerçekleştiği dönemde önde gelen krallık Mercia'ydı ve Kral Offa (757-796) Humber'in[397]güneyindeki tüm Germen halkları arasında kontrol sağlasa da Humber'in kuzeyin de sorunlar yaşıyordu. Mercia yönetiminin zayıflığı, aşırı güç kullanımı, Doğu Anglia ve Kent'deki halkların memnuniyetsizliği gibi yaşanan sıkıntılar Vikinglerin adaya nüfuz etmesinde etkili olmuştur.[398]

Vikingler, Anglo-Saxonlar ile aynı köklerden geliyor ve aynı inancı paylaşıyordu. Ancak artık Hristiyan olan Anglo-Saxonlar onları kafir olarak addediyor ve Tanrı'nın gönderdiği bir ceza olarak görüyordu. Vikingler ise Tanrı Odin'in (Woden) Valhalla salonunda bir savaşçıya layık ebedi yaşamın tadını çıkarma umuduyla ölümden korkmuyorlardı. Bir şefin diğerine savaş açtığı küçük egemenliklere bölünmüş ve gözden düşen liderin denize sürüldüğü bir yerden geliyorlardı. Eğer ganimetlerle zenginleşmiş bir şekilde geri dönerse tekrar saygı kazanır, eli boş dönerse küçümsenirdi. Ayrıca ganimet yüklü gemilerle dönenler birçok yandaş kazanıyordu ve bir toprağa sahip olmayan, ancak gemilerini kendi krallıkları sayan 60 ya da 70 silahlı adamı içeren mürettebatıyla her eyaletin ya da devletin üzerinde bir deniz krallı yani korsanlar bulunuyordu ve bu deniz krallarının yağma yapmaktan başka bir seçenekleri yoktu. Babalar oğullarına "*Gidin oğullarım, gemileriniz ve kılıçlarınızla zenginlik ve*

[395] *The Anglo-Saxon Chronicle*, s. 51.
[396] Simon Jenkins, *a. g. e*., s. 28.
[397] Kuzey İngiltere'nin doğu kıyısında bulunan haliç.
[398] Henry Loyn, *The Vikings in Britain*, Blackwell, Oxford 1994, s. 21-24.

ün kazanın" diyerek onları teşvik ediyorlardı. Çünkü tehlikeye atılarak kazanılan ganimet miras kalan maldan çok daha değerliydi. Bu sebeple kendilerini fırtınaların kucağına atıyor ve fırtına onları nereye sürüklerse oraya gidiyorlardı. Vikinglerin gözünde Anglo-Saxonlar Hristiyanlığa geçmekle savaş tanrısı Odin'e ihanet etmişlerdi. Buna sebep olarak gördükleri İsa'nın kiliselerini yok ederek Odin'e hizmet ettiklerine inanıyorlardı.[399] Viking kralları, Anglo-Saxon kralları gibi Odin'in soyundan geliyorlardı ve reislerden bazıları Anglia eyaletlerinin yönetiminde hak sahibi olduklarını düşünüyorlardı. Anglo-Saxon yönetiminden hoşnut olmayan Britanyalılar hemen bu istilacılarla birleşerek saldırıya geçtiler. Wessex Kralı Egbert hem Galli hem de kuzeyli müttefikleri yendi, ancak kısa süre sonra da öldü (839). Egbert'in yerine geçen oğlu Ethelwulf yaklaşık 15 yıl Vikingleri kontrol altında tutmayı başardı, ancak kalıcı bir başarı elde edemedi. Gittikçe güçlenen Vikingler 837 ve 851 yılları arası Thames nehrine defalarca yelken açtılar ve Londra, Rochester ve Canterbury'e saldırıp yağmaladılar. Güney bölgeleri ve Mercia da aynı kaderi paylaştı. İşte bu noktada yaşanan bu ortak zulme bir son vermek amacıyla güçlerini birleştirmeye karar verdiler. Oxfordshire'deki Kingsbury'de, Mercia ve Wessex krallıklarının başrahiplerinin ve soylularının bir araya geldiği büyük bir kongre düzenlendi. Mecliste düşmana karşı koymanın yolları tartışıldı ve belki de alınan karar doğrultusunda Mercia Kralı Burhed Vikinglerin üzerine yürüdü, ancak yenilgiye uğradı.[400] Daha sonra Wessex Kralı Ethelwulf 851 yılında "Aclea Savaşı"nda Vikinglere karşı önemli bir zafer kazandı. 855 yılında Ethelwulf Roma'da haç ziyaretindeyken bunu fırsat bilen oğlu Ethelbald Wessex tahtını ele geçirdi. Ethelwulf geri döndüğünde bir iç anlaşmazlık yaşanmaması adına Wessex'in batı bölgelerinin kontrolü Ethelbald'e bırakıldı ve Ethelwulf'un güneydoğu bölgesinde hüküm sürmesine karar verildi. Ethelwulf 857 yılında ölünce Ethelbald 860 yılına kadar hüküm sürdü ve onun ölümünün ardından Ethelwulf'un diğer oğulları sırasıyla Ethelbert (860-865), Ethelred (865-871) ve en küçük oğlu ünlü Anglo-Saxon kralı olan Büyük Alfred 871 yılında tahta geçti.[401]

[399] Thomas Miller, a. g. e., s. 146-148.
[400] Francis Palgrave, *a. g. e.*, s. 88-90.
[401] Giles Morgan, *a. g. e.*, s. 97-98.

Anglo-Saxon Kroniği, 865 yılında Vikinglerin büyük bir orduyla Doğu Anglların topraklarına girdiklerini ve orada kışlayıp onlarla barış yaptıklarını bildirir. 865 yılı sonbaharında Doğu Anglia'dan yapılan çıkarma Viking Fethi'nin başlangıcı olarak kabul edilir ve istilanın ilk beş yılı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Doğu Anglia'dan hareketle 1 Kasım 866 yılında York şehrine saldırdılar ve York'un düşüşünden yaklaşık beş ay sonra 21 Mart 867 yılında Northumbria ordusuyla karşı karşıya gelen Viking ordusu onları ağır yenilgiye uğrattı ve Northumbiria yerle bir edildi. Kuzeyin tüm karakteri değişmişti. Vikinglerin ilk büyük zaferinin arkasında bir intikam öyküsünün yattığı düşünülmektedir. Bu istilaların liderleri arasında yer alan Inguar ya da Inwar'ın Ragnar Lothbrok'un oğlu Ivar olduğu ve kardeşleri Halfdene ile Ubbe'nin hem kendi birliklerini hem de farklı bölgelerden müttefiklerini getirerek büyük bir ordu oluşturdukları varsayılmaktadır. İzlanda ve Danimarka anlatılarında ise bu seferlerin Northumbria Kralı Ella tarafından öldürülen babalarının intikamını almak için düzenlendiği konusunda ısrar eder.[402]

Ivar, İrlanda'ya yönelik 795-830 yılları arasındaki ilk Viking akınlarda yer almış ve bu dönemde İrlanda limanlarında, özellikle de Dublin'de İskandinav varlığı sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Vikinglerin Britanya'da elde ettiği başarılarıyla birlikte, İrlanda'daki Vikinglerin tarihi ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir. Dublin ve York bazen tek bir kişinin egemenliği altına girse de bu durum uzun süreli olmamıştır. Ivar'ın oğulları ve torunları zorlu bir mücadele vermelerine rağmen kalıcı bir hanedan kurmayı başaramamıştır. Vikinglerin uzun yıllar boyunca egemen oldukları İrlanda Denizi, siyasi güç deposu olarak yetersiz kalmıştır. İrlanda'nın tarihi ve kültüründe derin izler bırakan Vikingler, İrlanda'nın kendi içerisinde yaşadığı siyasi çalkantılar arasında İrlanda Denizi'ne hâkim konumuyla Dublin'i koruyup ve güçlendirmiştir. İrlanda'yı fethetmek için hiçbir ciddi girişimde bulunmamıştır. İrlanda daha çok başta İzlanda olmak üzere başka yerlerdeki kolonileştirme planlarında kullanılmak üzere köle tedarik kaynağı, askeri güç ve Britanya'ya yapılacak saldırılar için bir üs ve bir sığınak olarak görülmüştür.[403]

---

[402] R. H. Hodgkin, *A History of the Anglo-Saxons*, Volume I, Oxford University Press, London 1959, s. 522-526.
[403] Henry Loyn, *a. g. e.*, s. 34-36.

Viking ordusu 870 yılında bu sefer yönünü Wessex'e çevirerek işgal etti. Alfred onlarla mücadele edeceği 12 ay boyunca dokuz ayrı savaşa katıldı. Kral Ethelred komutasındaki Wessex ordusu 31 Aralık 870 yılında "Englefield Muharebesi"nde bir zafer kazandıysa da sonraki ay yapılan "Reading Muharebesi"nde ağır bir yenilgiye uğradılar. Tekrar toplanan Wessex ordusu "Ashdown Savaşı"nda Viking ordusunu geri püskürtmeyi başardı. Ancak uzun sürmedi, Ocak 871yılında "Basing Muharebesi" ve ardından Mart ayında "Merton Muharebesi"nde yenilgiye uğradılar. Alfred Nisan 871 yılında Wessex'in hükümdarı oldu. Mayıs 871 yılında "Wilton Savaşı"nda Alferd'in ordusu tekrar yenilince Alfred Vikinglerle anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı. Anlaşmanın içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte Vikinglerin Reading'den ayrılıp kışı Londra'da geçirdikleri bilinmektedir. Ancak 5 yıl süren huzursuz barış dönemi Vikinglerin 876 yılında Dorset'teki Wareham'a saldırmasıyla sona erdi. Bu saldırılara Anglo-Saxon ordusu karşılık verse de Vikingleri Wareham'dan çıkarmayı başaramadı. Alfred Vikinglerin başındaki liderleri Guthrum ile anlaşma yoluna gitti ve Viking ordusu Wessex'ten ayrılarak 7 Ağustos 877 yılında Mercia'ya ilerledi. Ancak 878 yılında bir gece Guthrum Alfred'in evine baskın yaptı ve Alfred kaçarak Somerset bataklıklarına gizlendi. Burası stratejik konumu itibariyle Viking saldırılarına karşı askeri bir üs haline getirildi ve Alfred büyük savaş için hazırlandı.[404]

Alfred, Somerset'in Thegn'leriyle birlikte ordu topluyordu ve 4-10 Mayıs 878 yılında Selwood Ormanı'nın doğusunda yer alan Egbert'in Taşı[405] yanına gitti. Burada Somerset, Wiltshir ve Hampshire'ın tüm sakinleri onu sevinçle karşıladı ve ona katıldı. Alfred ordusuyla Edington'a geldi ve burada her iki taraf sıkı bir kalkan duvarı oluşturdu, yaşanan şiddetli çarpışmanın sonucunda Vikingleri bozguna uğratan Alfred büyük bir zafer kazandı. Savaşta sağ kalanlar geri çekilerek kaleye sığındı. Bunun üzerine Alfred Viking kalesini abluka altına aldı ve 14 gün sonra Guthrum teslim olmak zorunda kaldı. Barış teklifinde bulunan Vikingler seçilmiş rehineleri Alfred'e teslim edeceklerini ve daha sonra krallığı derhal terk edeceklerine dair yemin ettiler.

[404] Giles Morgan, *a. g. e.,* s. 103-106,110.
[405] Kuzey İngiltere'nin doğu kıyısında bulunan haliç.

Ayrıca Guthrum Hristiyanlığı kabul edeceğine dair söz verdi ve Kral Alfred tarafından Wedmore'da vaftiz edildi.[406]

Alfred ve Guthrum arasında "Wedmore Antlaşması" yapıldı. Vikingler, 879 yılında Cirencester'e gitmiş ve Mercia Kralı II. Coelwulf ertesi yıl tahttan indirilmişti. Wedmore Antlaşması'na göre, Alfred Londra ve Mercia'nın batı bölgesinin kontrolünü ele alırken, Doğu Anglia ile Mercia'nın doğu bölgesinin yönetimi Guthrum'a verildi ve bu yeni krallık Danelaw olarak bilinmeye başladı. Ayrıca Alfred, anlaşmada açıkça belirtilmiş olmasa da Essex'in büyük bir kısmına hâkim olduğu düşünülmektedir. Barış sağlandıktan sonra Afred, savaş yıllarında büyük tahribata uğrayan Wessex ve Londra'yı yapılandırma çalışmalarına başladı. Ayrıca birçok alanda yeni düzenlemeler getirdi. Vikinglere teslim olan Witan üyelerinin çoğu görevden alındı. 886 yılında Londra şehrini yeniden iskân etmeye başladı. Ticaretin tekrar gelişmesi için Londra'da bir pazar ve liman kurdu. 889 yılında Doğu Anglia Kralı Guthrum ölünce onun yerini almak isteyen Vikinglerin saldırıları sıklaştı. Viking ordusu Kent bölgesinden karaya çıktı ve saldırıya geçtiler. Alfred'in en büyük oğlu Edward onları durdurdu ve mağlup etti. Eş zamanlı olarak Doğu Anglia ve Northumbria'daki Vikingler Exeter'i kuşattıysa da Alfred kuşatmayı kırdı. Anglo-Saxonların saldırıları karşında 896 yılında daha fazla fetih girişiminde bulunmaktan vazgeçerek geri çekildiler.[407]

Alfred 26 Ekim 899 [408]yılında ölünce yerine oğlu I. Edward (Yaşlı) tahta geçti. Ancak kuzeni Ethelwold taht üzerinde hak iddia ederek Wimburn'u ele geçirdi. Bunun üzerine I.Edward ordusuyla birlikte kentin kapılarına dayanınca Ethelwold Northumbria'ya kaçtı ve burada Vikingler bir Saxon prensinin başa geçmesiyle Britanya toprakları üzerinde daha fazla hak iddia edebileceği düşüncesiyle onun memnuniyetle kabul ettiler. Vikingler, Ethelwold'u hükümdarları olarak seçtiler ve kısa bir süre sonra tüm adanın egemenliğine talip oldular. Ancak Ethelwold burada daha fazla kalamayacağını anlayınca Fransa kıyılarını ziyaret ederek topladığı önemli bir filo ile geri dönerek Essex'te karaya çıktı. Doğu Anglialı Vikingler hemen onun yanında yer aldı. I. Edward kuvvetleriyle onu Axeholme mevkinde yakaladı ve burada

[406] Asser, *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources*, Çev. Simon Keynes-Michael Lapidge, Penguin, London 1983, s. 84-85.
[407] Giles Morgan, *a. g. e.*, s. 113-118.
[408] Anglo-Saxon Kroniğine göre 901 yılında ölmüştür. Bkz. *The Anglo-Saxon Chronicle*, s. 64.

gerçekleşen çatışma Ethelwold'un ölümüyle sonuçlandı. I. Edward kısa bir süre sonra Northumbria'ya saldırdı ve yağmaladı, buna karşılık olarak Vikingler ertesi yıl Mercia'ya saldırdı ve kaçınılmaz savaş baş gösterdi. İki tarafın ordusu Wodensfield'de karşılaştı ve binlerce Vikingli öldürüldü. Bu savaştan sonra gücünü sağlamlaştıran I. Edward, Severn'e girip Kuzey Galler'i yakıp yıktıktan sonra katliamdan kurtulanlar İrlanda'ya kaçtı. Edward gücünü kanıtlamış oldu ve artık Doğu Anglia Vikingleri onu "efendileri" olarak kabul ediyor, Gal prensleri ona boyun eğiyor, İskoç kralları ona "baba ve efendi" unvanıyla hitap ediyordu. Northumbria Vikingleri ise onu en yüce hükümdar olarak görüyordu. Bu kabullerden de anlaşılacağı üzere Wessex Krallığı hakimiyet alanını genişletmiş ve sağlam bir temel üzerine oturmuştur.[409]

Wessex Kralı I. Edward 924 yılında Berkshire'da öldü ve eşlerinden olan oğulları olmasına rağmen gayrimeşru oğlu Athelstan'ı tahtın varisi olarak atadı. Mercia ve Wessex onu kralları olarak tanıdılar ve Athelstan büyük bir ihtişamla taç giydi. Athelstan tahta geçer geçmez Britanyalılara ve İskoçlara karşı seferler düzenledi. Wessex Krallığı'na karşı herhangi bir ayaklanma ve muhalefete Athelstan göz dağı veriyordu ve ilk olarak tüm güçlerini Galler sakinlerinin üzerine sürdü. Gwynnedd Krallığı'nın topraklarını ele geçiren Athelstan tüm Galli prensler vasalı haline geldi ve haraca bağlandı. Severn Nehri halicinin kuzey kıyılarındaki Britonları yenilgiye uğrattıktan sonra, Batı Galler olarak anılan Cornwall kralları üzerine yürüdü ve onları Exeter şehrinden sürdü. Böylece Humber'ın güneyindeki Britanya Athelstan'a tabi oldu ve şimdi sıra kuzey bölgelerindeydi.[410]

Athelstan, York Viking Krallığı'nın hükümdarı Sihtric ile ittifak kurmak amacıyla Ocak 926 kız kardeşlerinden biriyle evlenmesini sağladı ve aralarında saldırmazlık anlaşması yaptılar, ancak anlaşma uzun sürmedi çünkü ertesi yıl Sihtric öldü. Athelstan daha sonra York Krallığı'nı işgal etti ancak Sihtric'in Guthfrith[411] adında bir kuzeni ona meydan okudu, ancak Athelstan tahtı ele geçirdi. Böylesine bir gücün karşısında Kuzey diz çöküyordu, Athelstan'ın bütün şartlarını kabul ettiler. 12 Temmuz 927'de İskoçya Kralı Constantine, Deheubarth Kralı Hywel Dda ve Strathclyde Kralı Owain,

[409] Thomas Miller, *a. g. e*., s. 199-202.
[410] Francis Palgrave, *a. g. e.*, s. 167-172.
[411] Bazı kaynaklarda oğlu olarak geçer.

Penrith yakınlarındaki Eamont'ta Athelstan ile buluşarak tabiiyetini bildirdiler. Wessex Kralı Athelstan, tüm Anglo-Saxonların ilk yüksek kralı ve tüm Britanya'nın efendisi oldu. Britanya'yı kendi hakimiyeti altına alan ilk Anglo-Saxon kralı oldu. Britanya'da sağlanan barış, Athelstan'ın 934 yılında İskoçya'yı işgal etmesiyle bozuldu. Bu işgalin nedeni tam olarak bilinmese de İskoç kralı Constantine'in yapılan anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmemesi olduğu düşünülmektedir. Athelstan, Winchester'da Britanya'nın dört bir yanından gelen bir ordu topladı ve Kuzeydoğu İskoçya'da, Aberdeen'in güneyinde bulunan Dunnottar kalesine kadar olan bölgeyi yakıp yıktı. Constantine boyun eğmek zorunda kaldı ve güven tazelemek için oğlunu rehine olarak verdi. Kuzey yeniden kontrol altına alındı.[412]

Athelstan'ın başarıları Kıta Avrupası'na kadar yayılmıştı ve komşu devletler onun zaferini kutluyorlardı. Fransa Krallığı'nın iç meselelerine müdahale eden ve alınan kararlarda söz sahibi biri haline gelmişti. Fransa ile sıkı bağlar kuruldu ve evlilik yoluyla da siyasi bağlar pekiştirildi. Daha sonra Kutsal Roma Germen İmparatoru olarak taç giyecek olan Otto dahi Athelstan'ın kız kardeşiyle evlenmeyi kabul etti. Athelstan ayrıca Norveç Kralı Harold ile de bir birlik kurdu ve bu birlik sayesinde uzun zamandır okyanusta büyük bir tehdit oluşturan korsanları temizlediler. Britanya'nın ya da Norveç Krallığı'nın filolarına saldırı düzenleyenlere ağır cezalar getiren kanunlar hazırladılar. Athelstan ile kurulan bu siyasi ilişkilere büyük ehemmiyet gösteren Harold oğlu Haakon'nu Athelstan'ın sarayına eğitim alması için gönderdi. Ayrıca bağları güçlendirmek adına Athelstan'a pruvası ya da başındaki figürü saf altından işlenmiş olan gösterişli bir gemi hediye etti. Athelstan ise dostluğunu Harold öldüğünde dahi oğlu Haakon'nun Norveç tahtına geçmesi için sağladığı askeri kuvvetle göstermişti. Athelstan, uluslararası arenada söz sahibi olan bir ülke yarattı ve gücünü her alanda kanıtladı. Dünyevi işlere önem verdiği kadar dini meselelere de önem veren Athelstan manastırlara karşılıksız katkıda bulunan ve yoksulları gözeten biriydi. Athelstan 939 yılında[413] öldü ve hiç çocuk bırakmadığı için yerine kardeşi Edmund geçti.[414]

---

[412] Giles Morgan, *a. g. e*., s. 140-146.
[413] Anglo-Saxon Kroniği'ne göre, 941 yılı. Bkz. *The Anglo-Saxon Chronicle*, s. 75.
[414] Thomas Miller, *a. g. e.*, s. 210-212.

Athelstan ölünce, bunu fırsat bilen Guthfrith'in oğlu Olaf Guthfrithson İrlanda'dan York şehrine geldi ve Northumbria Kralı olarak tahta geçti. Olaf, Doğu Midlands'ın kontrolünü ele geçirdi. Britanya'nın kuzeyinde Vikingler tekrar güç kazanmaya başlamıştı. Ancak Olaf 941 yılında ölünce, Edmund bu bölgeleri yeniden ele geçirdi. 946 yılında Edmund'un ölümünden sonra tahta geçen kardeşi Eadred döneminde York şehri tekrar Vikinglerin eline geçti ve Northumbrialılar Eric Bloodaxe'ı[415] kralları olarak kabul etti. Eadred, 954 yılında Eric Bloodaxe'ı yenene kadar Britanya'nın tamamında kontrol sağlayamadı. Eadred 955 yılında ölünce yerine Edmund'un en büyük oğlu Eadwig geçti. Eadwig'in hükümdarlığı iç çekişmeler ve Aziz Dunstan da dahil olmak üzere Anglo-Saxon kilisesi ve aristokrasisiyle yaşanan anlaşmazlıklarla geçti. Britanya ikiye bölündü Eadwig, Wessex ve Kent'in kontrolünü elinde tutarken, kardeşi Edgar kuzeyde kral oldu. Eadwig 959 yılında öldüğünde, Edgar Britanya'da tekrar birlik sağlandı. 975 yılına kadar hüküm süren Edgar, Britanya'da huzur ve istikrar sağladığı için "Barışçıl Edgar" olarak da anılır. Ancak onun ölümüyle birlikte taht kavgaları başlayacaktı. Edgar'ın gayri meşru oğlu Şehit Edward tahta çıktı ancak kardeşi Ethelred'in kral olmasının isteyen muhalifler vardı. Edward, adından da anlaşılacağı üzere 978 yılında Corfe Kalesi'nde, muhtemelen Ethelred'in annesinin emriyle öldürüldü.[416]

Tarihe "Tedariksiz Ethelred" olarak geçen Britanya Kralı en talihsiz olarak da adlandırılabilirdi. Onun döneminde (978-1016) ülke Vikingler tarafından büyük çapta bir işgale uğradı. Bu sefer adaya gelen Vikingler diğerlerinden çok farklıydı, daha gelişmiş düzenli birliklerdi. İlk akınlar 980 yılında başladı ve 991 yılında şiirlere konu olan "Maldon Savaşı" gerçekleşti. Essex ordusunu bozguna uğratan Vikinglerin, bu savaştan sonra saldırıları daha büyük çapta oldu. Ethelred saldırıları yüklü miktarlarda haraç ödeyerek durdurmaya çalıştı. Ancak izlenen bu siyaset pek başarılı olmadı ve uzun yıllar süren mücadelelerin sonunda Danimarka Kralı Çatalsakal Swein, 1003, 1006 ve 1013 yıllarında düzenlediği üç büyük saldırıyla Ethelred'i Normandiya'ya kaçmak zorunda bıraktı. 1016 yılında yapılan "Alney Antlaşması" ile Britanya, Swein'ın oğlu Cnut ve Ethelred'in oğlu Edmund Ironside arasında paylaştırıldı.

[415] Norveç kralı Harold'un oğlu, Bloodaxe yani Kan Baltası unvanıyla bilinir.
[416] Giles Morgan, *a. g. e.*, s. 149-151.

Edmund kısa bir süre sonra ölünce Cnut tüm Britanya'nın kralı oldu ve Witan tarafından tanındı. Şimdi bir Viking Britanya'ya hükmediyordu.[417]

Cnut, 1016 yılı Noeli'nde Londra'da taç giydi ve 1017 yılında Ethelred'in dul eşi Normandiyalı Emma ile de evlenerek bir Anglo-Saxon kralı gibi halkı kucakladı. Ethelred'in Emma'dan olan oğulları Alfred Aetheling ve Edward Confessor,[418] Edmund Ironside'ın oğulları gibi Normandiya'da sürgüne yollandı. Cnut'un çocukları olmasına rağmen Emma'dan olan oğlu Hardecnut'u varisi olarak seçildi. Cnut, Oxford'da bir toplantı düzenleyerek Kral Edgar'ın yasaları altında iki halkın da barış içinde birlikte yaşayacağını bildirdi. II. Harald'ın 1018 yılında ölümü üzerine Cnut, tahtta hak iddia etmek üzere Danimarka'ya gitti. Danimarka tahtına oturan Cnut 1026 yılında "Helgea Savaşı"nda Norveç ve İsveç'i de yenerek 1028 yılında Norveç tahtına oturdu ve İsveç'teki Sigtuna şehrini de ele geçirdi. Cnut, artık Kuzey Denizi İmparatorluğu'nun hükümdarı ve Avrupa'nın en güçlü yöneticilerinden biriydi. Ayrıca Hristiyanlığı kabul etmiş olan Cnut,1027 yılında Roma'ya bir hac ziyaretinde bulundu. Cnut 1035 yılında öldüğünde oğlu Hardecnut Danimarka kralı oldu. Britanya'da ise tahta Cnut'un ilk karısından olan oğlu Tavşanayak Harold Harefoot geçti. Harold Britanya'yı 5 yıl yönetti ve 1040 yılında Hardecnut Danimarka'dan gelerek tahta geçti. Ancak kısa bir süre sonra ölünce, muhtemelen Emma'nın etkisiyle Tedariksiz Ethelred'den olan oğlu Confessor Edward Britanya'ya davet edildi ve 1042 yılında tahta oturdu. 24 yıl gibi uzun bir süre hüküm süren Edward, Wessex Hanedanı'nın son kralı olacaktı.[419]

Confessor Edward, 1045 yılında Wessex Kontu Godwin'in kızıyla evlendi, ancak çocukları olmadı. Emma'nın Norman kökleri dolayısıyla krallıkta giderek artan Norman nüfuzundan rahatsız olan Godwin bu durum karşısında başkaldırdı ve 1051yılında sürgüne yollandı. Kısa bir süre sonra geri dönen Godwin tahtı zapt etti ve Edward, Westminster sarayında bir manastıra çekildi. Godwin 1052 yılında ölünce yerine geçen oğlu Harold Godwinson, Edward'ın saltanatı boyunca Britanya'ya hükmetti ve 5 Ocak 1066 yılında Edward ölünce, Witan tarafından kral olarak tanındı.

---

[417] Jeremy Black, *a. g. e*., s. 92-93.
[418] Confessor; Günah Çıkartıcı Aziz.
[419] Giles Morgan, *a. g. e*., s. 164-167.

Normandiya dükü William, Edward'ın Normandiya'da sürgündeyken tahtı ona vadettiğini iddia ederek tahta hak talep etti. Tahta hak talep eden yalnızca William değildi, Harold'ın sürgünde olan kardeşi Tostig'in desteklediği Norveç Kralı Harald Hardrada 20 Eylül'de York'u kuşattı. Norman saldırısı için hazırlık yapan Harold ise kuzeydeki işgal haberini alınca ordusuyla harekete geçti. William ise şiddetli fırtına yüzünden seferi ertelemişti. 25 Eylül 1066 yılında Stamford Köprüsü'nde gerçekleşen muharebede Tostig ve Harald öldürldü ve Vikingler ağır bir yenilgiye uğradı. Ancak tehlike bitmemişti, üç gün sonra William Pevensey'den çıkarmaya yaptı. Harold geriye kalan kuvvetleriyle hızla güneye ilerledi, ancak ordusu büyük zaiyat vermiş ve yorgundu ve 14 Ekim 1066 yılında gerçekleşen "Hasting Savaşı"nda Harold hayatını kaybetti ve ordusu da dağıldı. William kazandığı zaferin ardından Londra'ya ilerledi ve Anglo-Saxonlar ona bağlılığını bildirdi. 1066 yılı Noel'inde Westminter Abbey Manastırında yapılan törenle William, Britanya Kralı olarak taç giydi ve bu tarihten sonra Britanya adalarının tarihi değiştirecekti.[420]

2.Viking Sanatında Toplum ve Din

Eski İskandinavca "vikingr" kelimesinin modern İngilizce formu olan "Viking" terimi, genellikle "deniz savaşçısı" olarak çevrilir. Ancak Viking terimi "baskın veya askeri sefer" (deniz üzerinden) anlamına gelmektedir. Daha sonra Viking terimi etnik bir kökeni temsil etmeye başlamıştır ve İskandinav kökenli (Danimarka, Norveç ve İsveç) halkları kapsar hale gelmiştir. Modern tarihçilerin deyimiyle "Viking Çağı" 8. yüzyılın sonlarında İskandinavya dışına düzenli seferlerin yapılmasıyla başlamıştır ve 11. yüzyılın sonlarında kadar sürmüştür. Viking sanatı bu 300 yılı kapsamaktadır. Deniz ve nehir yoluyla gerçekleştirilen yağma veya ticaret aynı zamanda İskandinavya'ya ulaşan yeni yabancı etkiler demekti ve bu etkiler Viking sanatında açıkça kendini göstermektedir. Viking Çağı'nda İskandinavya üzerindeki en önemli dış etki Hristiyanlığın kabulü olmuştur. Vikinglerin Hristiyanlaştırılması ile Viking Çağı sona ermiştir ve Avrupa Orta Çağı'na Hristiyan ulus devletler olarak

[420] Jeremy Black, *a. g. e.*, s. 95-97.

girmiştir. Hristiyanlığın, İskandinavya'ya girişi ile ilgili en eski misyonerlik faaliyeti 8. yüzyıl gibi geç bir döneme tarihlenmektedir. Hristiyanlığın yayılma sürecinin yavaş ve kademeli bir şekilde gerçekleştiği, Viking sanat formlarına Hristiyan motiflerinin kademeli olarak dahil edilmesinden de anlaşılmaktadır. Din değiştirme, yukardan aşağıya bir süreç izlemiş ve kralların artan otoritesiyle hız kazanmıştır. Danimarka ve Norveç Kralı Harald Bluetooth'un[421] 965 civarında Jelling'de diktirdiği rün taşında[422] "*Harald Danimarka ve Norveç'in tamamını kendisi adına kazandı ve Danimarkalıları Hristiyan yaptı*" sözleri bu duruma iyi bir örnektir.[423]

Vikinglerin, 8. yüzyılın sonlarından Norman Fethi'ne kadar olan süreçte Britanya'ya düzenlediği saldırıların boyutu ve vahşeti hakkında dönemin kaynakları korkunç bir tablo çizmektedir. Savaşçı Vikinglerin yıkıcı gücü Britanya'nın neredeyse her bölgesinde kendini göstermişti ve Anglo-Saxonların gözünde dini mabetlere dahi saygısı olmayan sarhoş paganlardı. Doğruluk payı olan bu görüş, Anglo-Saxonların adaya ilk gelişlerinde Britanyalıların onlar hakkında kaydettiklerinden pek de farklı olmadığını akla getirmektedir. Vikinglerin yerleşim yeri olan Danelaw'da bazıları yerel dini benimsemiş ve 9. yüzyılın sonlarında çoğu Viking Hristiyanlığı kabul etmişti. Harald Bluetooth'un torunu Cnut ise bir Anglo-Saxon kralı gibi kusursuz bir şekilde Hristiyan olmuştu. Britanya'ya yerleşmiş olan Vikingler yeni hayata uyum sağlamıştı, çiftçilik ve ticaretle uğraşıyor, birçoğu Anglo-Saxonlarla evlenerek kendi karma kültürlerini yaratmıştı. Northumbria'da Vikinglerin York'u ele geçirmesi, bölgede bir ticaret ve üretim merkezi olan Jorvik'in (York) oluşmasına yol açtı. Viking güç üssü Jorvik'in ticari bağları İrlanda'dan İskandinavya ve ötesinde Rusya, Bizans ve Bağdat arasındaki Doğu-Batı doğrultusuna kadar uzanıyordu. Ayrıca Britanya'nın kuzey ve doğusundaki Danelaw'da gelişen Anglo-İskandinav kültürü, tekrarlayan huzursuzluklara rağmen, güneydeki Anglo-Saxon krallıklarıyla verimli bir ilişki içindeydi.[424]

[421] Bluetooth: Mavidiş.
[422] Anıt taşı.
[423] James Graham Campbell, *Viking Art*, Thames and Hudson, London 2013, s. 6-7, 10-11.
[424] Leslie Webster, *a. g. e.*, s. 209-210.

Resim 25. a) Gemi provasını süsleyen hayvan başı figürü, Belçika, (MS 300-600), b) Mızrak, Thames Nehri, (MS 800-1000), c) Viking kılıcı, Thames Nehri (MS 10. yüzyıl), d) Viking kılıcından bir detay kabza, e) Balta, Thames Nehri, (MS 800-1000), British Museum, Londra.

Vikinglerin baskın imgelerinden biri olan gemi, Viking Çağı'nı karakterize eden denizaşırı keşif, ticaret, baskın, fetih ve yerleşimin merkezinde yer alıyordu. Viking gemileri, alçak kenarlı, yüksek kavisli gövdeleri ve yanlarında bir dizi kalkanı olan uzun gemilerdi ve pruvaları ejderha başları veya diğer canavarlar şeklinde figürlerle süslenmişti. Güney İskandinavya ile Roma İmparatorluğu arasında 3. ila 5. yüzyıllarda yoğun temas olduğundan Viking gemilerinin, Roma gemi inşa geleneklerinden etkilendiği düşünülmektedir. Ayrıca aynı dönemde pruvaları süsleyen hayvan başı figürleri ilk kez Kuzey Avrupa'da kullanıldığı görülmüştür ve yine muhtemelen Roma etkisinden dolayı bunlar daha sonraki Viking gemilerindeki ejderha başlı figürlerin

öncüleriydi ve bu başların güzel bir örneği Belçika yakınlarındaki Scheltd Nehri'nde bulunmuştur (Resim 25. a).[425] Viking Çağı olarak adlandırılan dönemin oluşumunda en büyük etkenlerden biri Viking gemileriydi ve gemiler onların en önemli silahlarıydı.

Viking yaşamının ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olan kılıçlar ise her destanda her şiirde karşımıza çıkar. "*Bir adamı ve kılıcını kim ayırabilir? Biri olmadan diğerinin hiçbir değeri yoktur*". Bu özdeyiş, bir Vikingli için kılıcın ne kadar önemli oluğunu vurgulamaktadır. Kılıçlar genellikle nesilden nesille aktarılmıştır ve her kılıç kendi başına bir kişi olarak kabul edilmiş ve kişisel bir adı verilmiştir. Bu isimlerin pek çoğu şiirlerde ve destanlarda, hatta vasiyetnamelerde dahi yer almaktadır. Vikingler genellikle yeni doğan çocuklarına bir kılıç hediye eder ve kabzayı kavrayacak yaşa geldiklerinde onları eğitirlerdi. Bir erkeğin hayatındaki en önemli anlar ve bağlar kılıçla ilişkilendirilirdi. Aile, erkekliğe erişme, efendisine sadakat, savaş ve sonunda cenaze törenleri. Sonuç olarak kılıç, kişinin ölümle arasında duran tek şeydi ve savaş aracı olarak kullanımı dışında aynı zamanda sosyal ve kültürel bir sembol olarak da önem taşıyordu. Kişi kılıcını hayatı boyunca yanında taşır ayrılmazdı ve sadece kralın salonunda ve kanun toplantılarında kılıç çekmek kesinlikle yasaktı.[426] Vikinglerin yüksek statülü savaşçılarının kullandığı kılıçlar gösterişli olmalarının yanı sıra yıkıcı darbeler veren ölümcül silahlardı. Yukarıda örneğini verdiğimiz Viking kılıcı bu tip kılıçların en güzel örneklerinden biridir. 10. yüzyıla tarihlenen kılıcın Thames Nehri yakınında bulunan Tapınak Kilisesi'nden geldiği düşünülmektedir. Viking tarzı hayvan süslemelerinin yer aldığı gümüş kaplı kabzanın tutuş kısmı gümüş telle sarılmıştır ve bıçak kısmı üzerinde karmaşık desenler mevcuttur. Kılıcın kabza kısmı sağlamlığını korurken, bıçak kısmı yoğun bir şekilde korozyona uğramıştır (Resim 25. c-d).[427] Savaşlarda kılıçlardan sonra en yaygın kullanılan silahlar mızrak ve baltaydı, hem Anglo-Saxon hem de Vikingler tarafından kullanılıyordu. Mızrağının kanatları geniş tutuluyordu ki böylece vücuda çok fazla girmesi engelliyordu ve daha kolay çıkarılabilmesini sağlıyordu (Resim 25. b). Baltalar ise daha çok göğüs göğüse

[425] Gareth Williams, *The Viking Ship*, British Museum Press, London 2014, s. 8, 11, 42.
[426] Ewart Oakeshott, "Introduction to the Viking Sword", *Swords of the Viking Age*, Ed. Ian G. Peirce, The Boydell Press, Woodbridge 2002, s. 1-2.
[427] Ian G. Peirce, "Catalogue of Examples", *Swords of the Viking Age*, Ed. Ian G. Peirce, The Boydell Press, Woodbridge 2002, s. 104.

çarpışmalarda ve bazen de fırlatmak için kullanılıyordu (Resim 25. e). Kalkanları ise savaşta en önemli savunma ve korunma aracıydı. Viking kalkanları genellikle yuvarlaktı ve bunun sebebi at sırtında kolay taşınabilir olması ve çarpışmalarda kolay hareket kabiliyet sağlaması olabilir.[428]

Resim 26. a) Borre tarzı kolye ucu, Norfolk, Little Snoring, (MS 800-1000), b) Borre tarzı broş, İsveç, Gotland Adası, (MS 800-1000), c) Urnes tarzı broş, Somerset, Pitney, (MS 800-1000), d) Jellinge tarzında gümüş kutu, Somerset, Pitney, (MS 900-1000), British Museum, Londra.

[428] Valerie Hetzel, *Life İn Saxon and Viking Britain*, Harrap, London 1982, s. 18-19.

Vikingli yerleşimcilerin beraberlerinde getirdikleri Viking sanatı Britanya'da daha başarılı bir şekilde kök salmıştır. Bunun sebebi Erken dönem Anglo-Saxon sanatıyla aynı sanatsal ve mitsel gelenekten doğmuş olmasıyla ilgilidir. Viking sanatındaki hayvan üslubu İskandinavya'da görülen üsluptan oldukça farklı yönlerde gelişmiştir. Ancak bir yüzeyin karmaşık hayvan desenleriyle süslenmesi gibi temel tasarıma sadık kalınmıştır. Vikinglerin, ticaret ve akınlar yoluyla etki alanlarında kurdukları ilişkilerin bir sonucu olarak yaşanan etkileşim sanatlarına da yansımıştır. Örneğin, Karolenj metal işçiliğinde görülen aslan sembolü, Viking sanatında kendilerine özgü bir tarzda yeniden yorumlanmıştır. "kavrayıcı canavar" olarak adlandırılan, pençelerini inatla diğer hayvanların birbirine dolanmış bedenlerine geçiren, kediye benzeyen yüzüyle oldukça sevimli bir yaratığa dönüşmüştür. Daha sonra Karolenj aslanlarının diğer versiyonları gemilerin yaldızlı rüzgâr güllerinde, fildişi kutularda ve Danimarka Jelling'de ve Norveç Vang'daki Viking yerleşim yerlerinde bulunan 10.ve 11. yüzyıl anıt taşlarında büyük hanedan yaratıkları olarak görülmeye başlamıştır. 8.-11. yüzyıllar arası gelişen ve Viking sanatını karakterize eden ana üsluplar, sanat tarihçileri tarafından tipik nesnelerle ilişkilendirilen belirli alanlara veya buluntu yerlerine göre adlandırılmıştır. Bunlar Borre, Jellinge, Mammen, Ringerike ve Urnes üsluplarıdır.[429]

Borre üslubu adını, Norveç'in Vestfold bölgesindeki Borre'de bulunan büyük bir gemi mezar buluntularından alır. Borre buluntusunun metal işleri, kendi adını taşıyan stilde süslenmiş en tipik olanıdır. Borre tarzında süslenmiş nesnelerde büyük ölçüde bireysellik vardır ve bunlar bölgenin mevcut sanatından zamanla kopan bir grup zanaatkarın hayal gücünün yansımalarıdır. Norfolk, Little Snoring'de ortaya çıkarılan yaldızlı gümüş kolye ucu klasik Borre kavrayıcı canavar motifiyle süslenmiştir ve muhtemelen İskandinavya'da üretilmiştir (Resim 26. a). Ayrıca Borre üslubunun çeşitli versiyonları da mevcuttur ve bunlardan biri de üç boyutlu ve fantastik tasarımıyla muhtemelen İsveç'in Gotland adasında bulunan broştur. Plastik hayvan ve insan figürleriyle süslenen broşta dört hayvan, ayakta duran dört insan figürüyle dönüşümlü olarak yer alır ve insan figürlerinin elleri çatallı bir müzik aletini ya da çatallı bir sakalı tutar şekilde tasvir edilmiştir. 9. yüzyıl sonu ve 10. yüzyıl başına tarihlenen broşta kavrama canavarı kendini göstermektedir ve broş estetik açıdan

[429] Leslie Webster, *a. g. e.*, s. 211-212.

çekici olmasa da oldukça büyüleyicidir (Resim 26. b). Urnes üslubu ise adını Norveç köyündeki küçük ahşap bir kilisenin dekorasyonundan alır. Urnes Kilisesi'nin dış süslemesinde hayvanlar belirgin bir şekilde kıvrımlı bir forma sahiptir, vücutları şişer, kıvrılır ve hayvanlar birbirlerini boyunlarından ısırarak iç içe geçerken, ince şeritler kompozisyonun ana motifi olan iç içe geçmiş bir desen oluşturur. Urnes üslubunda görülen bu motiflerin şekli kurdeleye benzediği için "kurdele benzeri hayvan" olarak adlandırılmıştır ve bu üslubun belirleyici bir özelliğidir.[430]

Britanya'da İskandinav Urnes tarzında dekore edilmiş ithal nesnelere dair kanıtlar azdır. Bununla birlikte, Somerset'deki Pitney kilise avlusunda bulunan dairesel bir broş Urnes üslubunun yerel bir uyarlanmasıdır. Bu yaldızlı bronz broşun ajurlu süslemesinde, kıvrımlı eklemler ve yapraklı bir kuyruğa sahip, kendi vücudunu ısıran bir kurdele hayvanı boynunu ısıran dallı budaklı bir yılanla savaşırken tasvir edilmiştir (Resim 26. c). British-Urnes tarzında küçük ölçekli dekoratif metal işçiliğinin güzel bir örneği de Lincoln'de bulunmuştur. Bu Viking Çağı eserlerinin, İskandinav-Urnes üslubunun bir benzeri olarak Britanya'da üretildiği düşünülmektedir.[431]

Jellinge üslubu, motifleri, kalitesi ve coğrafi dağılımı açısından oldukça çeşitli olduğundan tanımlamak zordur. Bu üslup, Jutland'daki Jelling bölgesinde yer alan Danimarka kraliyet mezarlığında bulunan birbirinden tamamen farklı küçük bir gümüş kupa ve bir anıt taşı üzerindeki çok farklı süslemeleri kapsamaktadır ve adını da buradan alır. Taştan mezar anıtı, 983 yılı sonrası Danimarka Kralı Harald Bluetooth tarafından ebeveynlerinin anısına yaptırılmıştır. Anıtın bir yüzünde yılana dolanmış bir aslan bulunmaktadır, diğer yüzünde ise çarmıha gerilişin bir tasviri ile uzun bir hatıra yazısı yer almaktadır. Kupa ise kurdele benzeri hayvanlarla süslenmiştir. Britanya'da İskandinav-Jellinge üslubuna çok yakın bir tarzda süslenmiş birçok metal işleri, taş heykeller ve benzeri eserler bulunmaktadır. Britanya'daki bu örneklerin üslupları ve kökenleri tartışmalı bir konu olsa da Jellinge etkisini belirgin bir şekilde gösteren birkaç British metal işi parçasından biri gümüş kutudur. Kutunun kapağında süsleme usta bir zanaatkârın elinden çıkmamış gibi görünüyor. Kutu üzerinde yer alan alt-üçgen

[430] David M. Wilson and Ole Klindt Jensen, *Viking Art*, Cornel University Press, New York 1966, s. 87-88, 90-91,147.
[431] James Graham Campbell, *a. g. e*., s. 150-151.

gövdeler, süslemedeki benekler, niello kakma tekniği, üçgen alanların kullanımı ve alanı çevreleyen boncuklu bordürlerin hepsi 9. yüzyıl Anglo-Saxon süslemesinden türemiştir. Aynı zamanda hayvanların gövdelerinin çift konturu, uzvun geçtiği yerde boynu çevreleyen halka, en üst paneldeki kavrayıcı canavar stilinin izleri Jellinge ve Borre üslubundan türetilmiş özelliklerdir. Anglo-Saxon ve Viking sanatı motiflerinin bir arada görüldüğü birçok başarılı örnekler de mevcuttur.[432]

Anglo-Saxonlar ve Vikinglerin sanatta olduğu gibi pek çok ortak yönleri vardı. Kuzey Avrupa'ya dayanan ortak bir soy, kişinin lorduna sadakatine ve aile bağlarına dayanan bir sosyal yapı ve benzer hukuk kurallarına sahiplerdi. Ancak ayrıştıkları en önemli nokta inançtı. Viking lideri Guthrum'un Hristiyanlığı kabul etmesiyle başlayan süreçte bu ayrım ortadan kalktı. Ayrıca Wedmore Antlaşmasıyla Danelaw bölgesine yerleşen Danimarkalılar hızla asimile olmaya başladı. Danelaw'da Danimarka hukuku geçerliydi ve özellikle toprak işlemleri, sınırlar ve cezaların değerlendirilmesi gibi konuları kapsayan kanunlar ağır para cezaları öngörüyordu. Britanya'da Viking yerleşim bölgelerinden günümüze kadar ulaşan birçok yer adı Viking kökenlidir. Ayrıca modern İngilizcede kullanılan örneğin; egg (yumurta), bread (ekmek), cake (kek), man (adam), knife (bıçak), gift (hediye), strange (garip), call (çağrı), die (ölmek), husband (koca) ve take (almak) gibi birçok temel kelime de onlardan miras kalmıştır. Esasen Vikingler Anglo-Saxon diline benzer bir dil olan Eski İskandinavca konuşuyordu ve Britanya'da 1100 yılına gelindiğinde Anglo-İskandinav dili konuşuluyordu. Britanya'da Vikinglerin siyasi ve sosyal etkilerinin izlerini birçok alanda görülmesine rağmen arkeolojik kalıntılar oldukça azdır.[433]

Britanya'da Viking sanatı ve kültürünün Anglo-Saxon maddi kültürüyle olan etkileşimi istilalar sonrası gelen yerleşimcilerle ilgilidir. Kuzeyde Vikingler, İskoçya sınırından kuzey Midlands'e kadar doğu ile batı arasındaki yüksek havzayı oluşturan Pennine tepelerinin her iki tarafına yerleşmişlerdir. Cumbrian ve Pennine yerleşimleri, Man Adası'na ve ötesinde İrlanda'ya bakıyordu ve kültürel olarak etkileşim içindeydi. Pennine'in doğusunda, Durham'dan Danelaw sınırlarına kadar uzanan bölgede toprak daha işlenebilir ve nüfus daha yoğundu. Bu bölgenin büyük bölümünde bol miktarda

[432] David M. Wilson -Ole Klindt Jensen, *a. g. e*., s. 95-96, 100-102.
[433] Lloyd Laing- Jennifer Laing, *a. g. e.*, s. 136,139.

taş bulunmaktaydı ve Vikingler kendi sanat ve kültürlerini bu taşlara kazımıştı. Ayrıca Vikingler beraberlerinde mücevher, kılıç parçaları ve muskalar şeklinde kendi metal işçiliğine dair sanatlarını getirmişlerdi ve tüm bunlar yerli Anglo-Saxon geleneğiyle üretken bir etkileşim içine girdi. Kendi stilistik ve ikonografik gelenekleri, haçlar ve mezar anıtları gibi Anglo-Saxon tipi Hristiyan anıtlarının üretimine hızla uyarlandı ve böylece ortaya İskandinav mitolojisi ile Hristiyan imgelerinin bir araya getirildiği taş heykeller ortaya çıktı. Bu taş heykeller, İskoçya, Cumbria, Man Adası, Kuzey İrlanda ve Danelaw bölgesinde oldukça yaygın olarak görülür. Viking yerleşim yerlerinin tespitinde (yer adlarından sonra) büyük bir öneme sahip olan bu taş heykellerin aynı zamanda Vikinglerin etki alanlarının da bir göstergesidir.[434]

Britanya'da Viking kökenli yer adları incelendiğinde geniş alanlara işaret eder. Bu durumda ele geçirilen bölgelerdeki Anglo-Saxonları yerlerinden ettikleri anlamına gelmemelidir. Viking yerleşiminin en yoğun olduğu yerlerde Anglo-Saxonlarla birlikte yaşadıkları hatta onlar verimli toprakları işlerken, Vikingler daha az verimli ya da daha az işlenebilir bakir toprakları temizleyip tarıma elverişli hale getirerek nispeten cazip olmayan yerlerle yetiniyorlardı. Vikingler, Anglo-Saxonların tarım sistemine kolayca adapte olurken kuzeybatı bölgesinde yaşayanlar daha çok koyun yetiştiriciliğiyle uğraşıyorlardı. Bu nedenle genel olarak, Viking yerleşimlerinin barışçıl bir yöntemle fazla kargaşa olmadan gerçekleştiği kabul edilmektedir. Cnut Britanya'nın tek kralı olduğunda ülkede her yerinde Viking etkisi artmış oldu ve yüksek rütbeli Viklinglere çeşitli bölgelerde mülkler verildi.[435] Cnut'un saltanatının ilk yıllarına ait belgeler, saraya hem Vikinglerden hem de Anglo-Saxonlardan yeni adamların katıldığına işaret etmektedir. Ancak 1030 yıllarına gelindiğinde Vikingli kontlar ve thegnlerin sayıca azaldığı görülmektedir. Viking soylularına güney Britanya'da toprak verilmesiyle bölgede Viking ve Anglo-Saxon arasındaki kültürel veya etnik farklılıkların net bir şekilde belirlenmesini giderek zorlaştırmıştır.[436]

[434] Leslie Webster, *a. g. e*., s. 215-217.
[435] Jacqueline Simpson, *Everyday Life in the Viking Age*, Dorset Press, New York 1987, s. 31-32,39.
[436] Katherine Holman, "Defining the Danelaw", *Vikings and the Danelaw*, Ed. James Graham Campbell, Richard Hall, vd., Oxbow Books, Oxford 2001, s. 8.

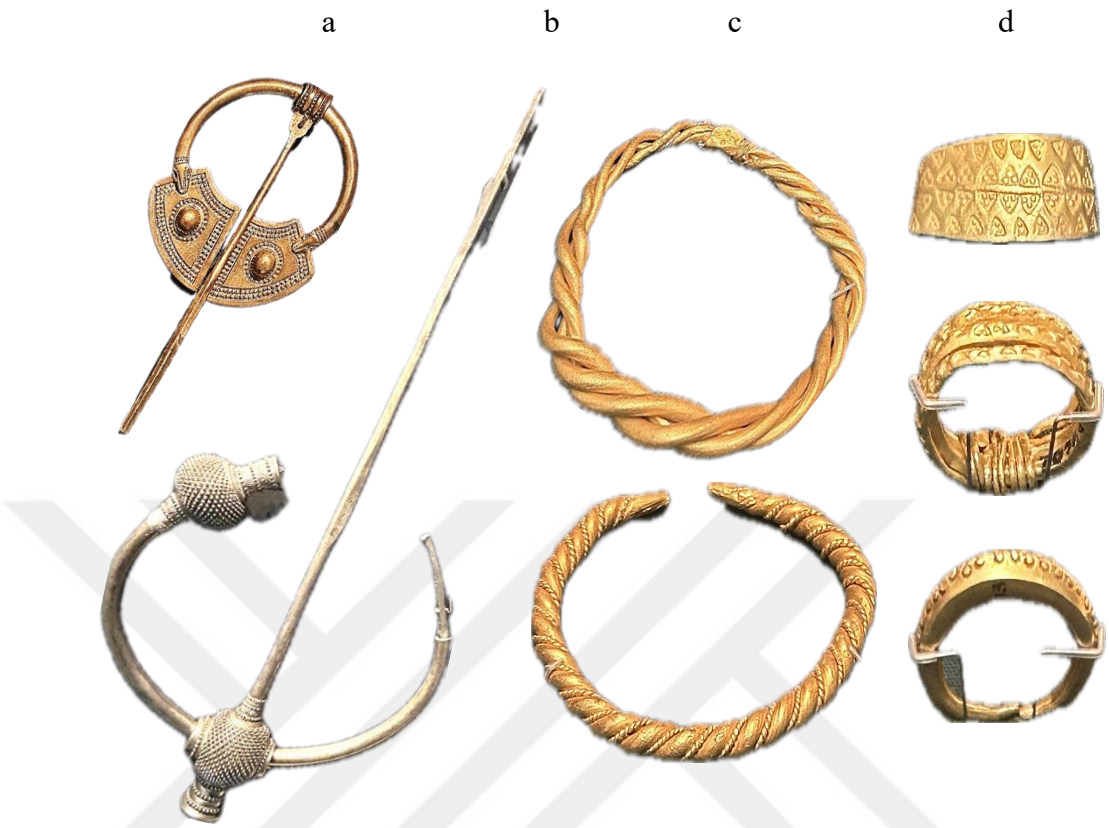

Resim 27. a) Broş, Flusco Pike istifi, Penrith Cumbria, (MS 800-1000), b) Devedikeni-broş, Flusco Pike istifi, Penrith Cumbria, (MS 800-1000), c-d) Altın bileklik ve yüzük, Wendover, Buckinghamshire, (MS 800-1000), British Museum, Londra.

Krallar ve kontlar, sadık hizmetlerinin ödülü olarak takipçilerine hediyeler sunardı. Bu hediyeler arasında toprak, silahlar, misafirperverlik, yüzükler ve bileklikler vardı. Ayrıca gümüş ve altından yapılmış bileklikler, kontlar ile takipçiler arasındaki bağın bir göstergesi olarak halka sergileniyordu. Aynı zamanda bileklikler verilen kişinin artan statüsünü yansıtıyordu, bilekliklerin sayısı ve boyutu, takan kişinin başarılarıyla eşdeğerdi. Çünkü bu tür hediyelerin kazanılması gerekiyordu. Viking Çağı'nın en yaygın kişisel süs eşyaları arasında yer alan ve nadir bulunan altın bileklikler genelde düz şeritler halinde ve iki veya daha fazla ayrı çubuk parçanın birlikte bükülmesiyle şekillendirilmiştir. Bu tür bileklikler hem değeri açıkça tanımlanmış kişisel süs eşyaları

hem de külçe para birimi olarak işlev görmüştür. Wendover, Buckinghamshire'da bulunan bileklik ve yüzükler bu hediyelere bir örnek sayılabilir (Resim 27. c). [437]

Viking tarzı takıları takanların kimliklerini yani cinsiyetini, sosyal statüsünü ve kültürel ya da etnik geçmişini belirlemek kolay değildir. Bunun nedeni yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan mezarların ve buluntuların yetersizliği ile Britanya'da bulunan Viking tarzı takıların büyük çoğunluğunun metal arama yoluyla veya tesadüfen keşfedilmiş olmasıdır. Takıların çoğu tek parça halinde veya istiflenmiş bir şekilde bulunmuştur. Bu durum Viking Çağı buluntularının temel üsluplar dışında tarihlendirilmesini güçleştirmektedir. Bazı istiflerde sikkelerin bulunması nispeten buluntuların tarihlendirilmesini kolaylaştırmıştır.[438]

Britanya'nın kuzeyinde Viking karakterli sekiz gümüş ve altın istifinden süs eşyaları, külçeler ve kesilmiş gümüş parçaları ortaya çıkarılmıştır. Cumbria, Penrith yakınlarındaki Flusco Pike'da toplam ağırlığı 2 kg üzerinde yedi adet kabartmalı penannular broş ve devedikeni-broş yanı sıra 14 tek buluntu altın ve gümüş süs eşyası yüzükler ve kolyeler bulunmaktadır. British Museum'da bulunan devedikeni-broşun top şeklinde ayrı uçlarından biri eksiktir, ancak iğne ve iğne başı birlikte dökülmüştür. Broşun arka yüzünde iki İskandinav runik yazıtı bulunmaktadır. Broş 51.5 cm. uzunluğunda ve 600 gr. ağırlığındadır, bu sebeple işlevsel yönü dışında statü göstergesi olarak veya koruyucu manada sembolik anlamlar içeriyor olabilir (Resim 27. b). Aynı istiften çıkarılan gümüş kabartmalı penannular broş D-şeklinde kasnak ve terminalin birleştiği yerde bulunan hayvan başları modellenmiş gözleri ve yuvarlak burunlarıyla oldukça dikkat çekicidir. Silindirik iğne başı, çemberin etrafına çift başlı bir perçinle tutturulmuştur ve iğne başı üç sıra halka boncuklarla süslenmiştir (Resim 27. a) [439]

[437] Jayne Carroll, vd., *The Vikings in Britain and Ireland*, The British Museum Press, London 2014, s. 107-108.
[438] Jane F. Kershaw, *Viking Identities Scandinavian Jewellery in England*, Oxford Universtiy Press, Oxford 2013, s. 10-12.
[439] James Graham Campbell, *The Cuerdale Hoard*, The British Museum Press, London 2011, s. 7,10,231.

a

Resim 28. a) Cuerdale Hall hazinesi, Lancashire, Cuerdale Hall, (MS 905-910), British Museum, Londra.

Bir başka Viking istifi, Britanya'nın Lancashire bölgesinde Ribble Nehri'nin yakınlarında Cuerdale Hall'da 1840 yılında bir grup işçi tarafından tesadüfen bulundu. Cuerdale hazinesi adıyla bilinen muazzam bir gümüş istifi, Britanya'daki en büyük Viking buluntularından biri olarak kabul edilir (Resim 28. a). Kurşundan yapılmış bir sandık içinde 40 kg. ağırlığında, 7.500 sikke de dahil olmak üzere 8.500 parça gümüş nesne ortaya çıkarılmıştır. Bunlar çeşitli takılar, külçe ve kesik gümüş parçalarını içeriyordu. Anglo-Saxon döneminin tamamında bu tür istifler ortaya çıkarılmıştır. Bu istifler genelde kargaşa dönemlerinde bazı bireyler veya gruplar tarafından muhtemelen yağmacı grupların ya da istilacı ordulardan saklamak için servetlerini

gömmüşlerdir. Sikkeler, istifin 905 ve 910 yılları arasında biriktirildiğini göstermektedir.[440]

Cuerdale Hazinesi'nde çeşitli toplumlara ait sikkeler bulunmuştur. Anglo-Saxon sikkelerinin çoğunluğu 9. yüzyılın son otuz yılına tarihlenmektedir ve Wessex Kralı Alfred adına yaklaşık 900 sikke kaydedilmiştir. Bu sikkelerden bazıları resmi basım iken, diğerleri Danelaw'da basılmış kaba taklitlerdir. Bununla birlikte, Ethelred ve Oswald adına basılmış Doğu Anglia tipi üç sikke bulunmuştur. Northumbria'da basılmış olan Viking York Krallığı'na ait bir miktar "Cunnetti" yazılı sikke Cnut ile ilişkilendirilmiş ve onun adına basılmış Viking sikkesi olarak kabul edilmiştir. İstifte Karolenj İmparatorluğu'na ait 1.000 adet sikke yer almaktadır. Bu sikkelerin akınlar yoluyla elde edildiği düşünülmektedir. İslâm dünyasından, çok çeşitli darphanelerde basılmış olduğu anlaşılan 50 civarında sikke bulunmuştur ve bu sikkelerin çoğu tahribata uğradığı için elde edilen bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu sikkeler üzerinde daha sonra ayrıntı çalışmalar yapan bazı araştırmacılar bu dönemde Britanya'ya ulaşan sikkelerin büyük bir kısmının, Rusya nehir sistemi aracılığıyla İskandinavya üzerinden gelmiş olduğunu öne sürmektedirler. Yine aynı yollardan geldiği düşünülen 1 adet Bizans sikkesi İmparator Herakleios ve İmparator Herakleios Konstantin (615-630) dönemine tarihlenir ve istifteki en erken tarihli sikkedir. İskandinav kökenli sikkelerin sayısı ise oldukça azdır, üç ya da dört parçadan oluşmaktadır.[441] İstiften çıkarılan bu sikkeler, Vikinglerin çeşitli toplumlarla etkileşim içinde olduklarının bir göstergesidir ve bu etkileşimler akınlar ve ticaret yoluyla gerçekleşmiştir. Her toplumun kendine ait bir kimliği vardır ve Viking kimliği dediğimiz vakit iki kavram ön plana çıkar: savaşçı ve tüccar. Vikinglerin tarihinin de bu iki kavram etrafında şekillendirildiğini görürüz. Peki Viking Çağı'nda Britanya'da ne gibi bir ticari faaliyetleri olmuştur?

Vikinglerin uluslararası ticaretteki rolüne büyük bir önem atfedilmesine rağmen, Britanya'da 9. ve 10. yüzyıllarda ithal edilen malların oranı incelendiğinde en azından başlangıçta bu durumun abartılı olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Vikinglerin saldırıları sonucunda Anglo-Saxon ticaret bölgeleri bozguna uğramıştı. 6. ve 9. yüzyıl arası dönemde çok sayıdaki ithalatın aksine, 10. yüzyılda Ipswich, Norwich, Londra,

---

[440] Nicholas J. Higham -Martin J. Ryan, *a. g. e*., s. 329-330.
[441] James Graham Campbell, *The Cuerdale Hoard …*, s. 42-43, 49-51.

Southampton, Winchester ve York gibi ticaret merkezlerinde ithal ürünler çok azdır. York'un Coppergate bölgesinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan 15.000 nesneden yalnızca 500 kadarının ithal edildiği anlaşılmıştır. Viking Çağı tabakalarında bulunan 55.000 çanak-çömlek parçası arasında tek bir İskandinav çanak-çömlek parçasına rastlanmamıştır. Bu dönemde Yorkshire, Lincolnshire ve Doğu Anglia'da yerel ve bölgesel ticaret uluslararası ticaretten çok daha önemli hale gelmişti. Ticarete konu olan ve arkeolojik kanıtlardan tanınması zor olabilecek mallarda mevcuttu. Örneğin Anglo-Saxon döneminde var olan ve Viking döneminde de devam eden köle ticareti. Vikingler Avrupa'nın her yerinde köle ticareti yapıyorlardı ve savaş ganimeti olarak gördükleri Anglo-Saxonları köle olarak götürüp satmış olmaları muhtemeldir. Diğer tespiti zor olan mallar ise yün, kumaş ve tahıl gibi organik ürünlerdir. Bu ürünler arkeolojik olarak çok az iz bırakır ve bir ürünün yerli mi yoksa ithal mi olduğunu ayırt etmek de oldukça zordur. Öte yandan az miktarda egzotik meyveler, ipek, mors fildişi ve sabuntaşından yapılmış ithal ürünlere rastlanmıştır.[442]

Endüstriye dair en iyi bilinen kalıntılar ise Stamford bölgesinden gelmektedir. Anglo-İskandinav demir işçiliği ve çanak-çömlek üretimine ait fırın keşfedilmiştir. Her ne kadar çömlekçilik endüstrisinin Norman öncesi kent ekonomisi için geniş çaplı olmadığı düşünülse de bu dönemde Stamford ulusal çapta önemli bir seramik üretim merkeziydi. Ayrıca demir işçiliğine dair kalıntılar da ortaya çıkarılmıştır.[443] 9. ve 11. yüzyıl arası Lincoln'deki üretimin yerel çapta olduğu düşünülmektedir. Şehirde bulunan ithal mallar arasında çok nadir görülen ve Coppergate bölgesinde bir örneğine rastlanan ve aynı kumaş balyasından kesildiği anlaşılan bir ipek başlık bulunmuştur. İpek, Vikingli tüccarların aracılığıyla Bizans İmparatorluğu'ndan ithal edilmiştir.[444]

Britanya'da tekstil ürünlerinin ticareti yapılmakla birlikte çoğu yerel bazda kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretiliyordu. Büyük malikaneler kendi yünlerini, ketenlerini ve boyar maddelerini tedarik ediyor, dokuyor ve boyuyorlardı. Tekstil işçiliğinde hizmetkârlar ve köleler çalıştırılıyor ve üretim evde gerçekleştiriliyordu.

---

[442] Julian D. Richards, *Viking Age England*, The History Press, London 2010, s. 155-157.
[443] Richard Hall, "Anglo-Scandinavian urban development in the East Midlands", *Vikings and the Danelaw*, Ed. James Graham Campbell, vd., Oxbow Books, Oxford 2001, s. 149.
[444] Alan Vince, "Lincoln in the Viking Age", *Vikings and the Danelaw*, Ed. James Graham Campbell, vd., Oxbow Books, Oxford 2001, s. 172.

Yine de artı ürünün York'un uluslararası ticaret ağı sayesinde İrlanda'dan Semerkant'a uzanan pazarlara taşınmış olma ihtimali yüksektir. Britanya'nın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkarılan tekstil ekipmanlarının çoğu Anglo-Saxonlara ait olduğu anlaşılmıştır. Ancak kumaşların kök boya ve balmumu gibi çeşitli boya bitkileriyle boyamak Viking Çağı'nın tipik bir özelliğiydi ve giysileri muhtemelen kırmızı, yeşil, mavi, sarı ve siyah renklerden oluşuyordu. Bitkisel liflerden dokunan beyaz keten ise iç çamaşırı ve yatak örtüleri için kullanılıyordu. 10. yüzyılda kırsal Anglo-Saxon tekstil endüstrisi kente taşınmış ve sonraki yüzyıllar boyunca ortaya çıkan yeni teknolojilerle bir üst seviyeye taşınmıştır. Vikinglerin ve tüccarların endüstriyel üretimdeki bu yükselişteki katkısı açık değildir. Ancak tekstil üretiminin geleneksel olarak kadınlar tarafından yapıldığı açıktır.[445]

Resim 29. a) Oval broşlar, Norveç, (MS 800-900), b) Hayvan başı şeklinde broş, Gotland, İsveç, (MS 800-1000), c) Tarak, York, (MS 800-1000), d) Hassas terazi, Gotland, İsveç, (MS 700-1000), British Museum, Londra.

[445] Julian D. Richards, *a. g. e.*, s. 150-153.

Viking Çağı'nda düzenlenen bazı seferlere kadınların da katıldığı hem edebi kaynaklar hem de arkeolojik verilerle ortaya konulmuştur. Bu durum bize Viking kadınlarının en az erkekler kadar savaşçı olduklarını gösterir. Viking kadınlarına ait mezarların tanınmasında en ayırt edici özellik onlara özgü takılardır ve Vikinglerin aktif olduğu tüm bölgelerde kadın mezarlarının bulunma olasılığı yüksektir. Viking kadınlarının toplumdaki rolünü belirlemede mezar eşyaları önemli bilgiler sunar. Daha çok erkeklerle ilişkilendirilebilecek bir eşya olan ağırlık ve terazilerin %19 gibi bir kısmının kadın mezarlarından bulunması, ticaret faaliyetlerinde kadınların da yer aldığının bir göstergesidir (Resim 29. d). Britanya Adaları'na yerleşen Vikinglerin kısa bir süre sonra Hristiyanlığı kabul etmiş olması aynı zamanda geleneksel ölü gömme geleneklerini terk ettikleri anlamına gelir. Bu durum arkeolojik açıdan daha az buluntu ve dolayısıyla daha az bilgi demektir. Vikinglere ait maddi kalıntıların yetersizliğinin bir nedeni de Britanya'da sağladıkları siyasi kontrolün kısa süreli olmasıdır.[446]

Britanya'da Viking kadınlarının kullandıkları, genellikle bronzdan yapılmış oval broşlar, yerli Anglo-Saxon broşlarından hem şekil hem de kullanım açısından farklıdır. Bu fark Viking kadın mezarlarını belirlemede ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkar. Viking kadın giysisi geleneksel olarak, bir elbisenin askılarını sabitlemek için çiftler halinde köprücük kemiğinin altına gelecek şekilde takılan oval broşlara göre karakterize edilmiştir.[447] Arkeologların "kaplumbağa broşları" olarak da adlandırdığı broş, gümüş zincirlerden veya boncuklardan oluşan süslemelerle birbirine bağlanırdı (Resim 29. a). Viking kadınlarının kıyafetleri genelde, tenlerine yakın giydikleri keten bir gömlek ve bunun üzerine kaplumbağa broşlarıyla tutturulan iki katlı bol kesimli bir elbise ve ayakları gösterecek kadar kısa bir cübbeden oluşuyordu. İsveç'in Gotland adasında bulunan hayvan başlı çift broş, oval broşların yerel bir versiyonudur ve aynı şekilde cam boncuklarla birbirine bağlanır. Hayvan başlı broşların formları farklı olsa da kullanım özellikleri aynıdır (Resim 29. b). [448] Viking kadınların günlük yaşamda sıkça kullandığı eşyalar arasında yer alan taraklar, özel işçiliğiyle dikkat çekmektedir. Kemik, boynuz ve fildişi işçiliği Viking Çağı kasabalarının karakteristik bir özelliği olarak görülür. Bu malzemelerden yapılan taraklar, iğneler, oyun parçaları ve tekstil

[446] Judith Jesch, *Women in the Viking Age*, The Boydell Press, Woodbridge 1991, s. 35-36, 39.
[447] Jane F. Kershaw, *a. g. e*., s. 159.
[448] Jacqueline Simpson, *a. g. e*., s. 65-66.

ekipmanları daha çok Britanya'nın Viking yerleşim alanları olan Chester, Ipswich, Lincoln, Northampton, Oxford ve Coppergate dahil olmak üzere birkaç York yerleşim yerinden elde edilmiştir (Resim 29. c). Mezarlardan çıkarılan kadın eşyaları hem mezarların tanımlanmasında hem de statülerinin belirlenmesinde büyük bir kolaylık sağlamıştır.[449]

Viking toplumunda kadınlar iyi bir statüye sahipti, toprak sahibi olabilir ve kendi mülklerini yönetebilirdi. Kocaları seferdeyken ya da ticari faaliyette bulunurken bütün sorumluluk onlara aitti ve çiftliklerin yönetimini üstlenirlerdi. İskandinavya'nın çeşitli bölgelerinde bulunan dikili taşlardan bazıları kadınların onuruna dikilmişti. Yasal eş[450] konumundaki kadınlara kocası tarafından "başlık parası" ve düğünün ertesi günü bir hediye verilirdi. Buna karşılık kadının babası ise bir çeyiz verir ve evlilik boşanmayla sonuçlanırsa çeyiz geri ödenirdi. Ayrıca evliliğin geçerli olması için şahitler huzurunda "gelin birası"[451] içilmesi ve erkeğin şahitler tarafından karısının yatağına götürülmesi gerekirdi. Evlenen kadın adını ve soyadını korur ve akrabalarıyla bağlarını hiçbir zaman koparmazdı. Vikinglerde aile bağları oldukça güçlüydü. Onlarda aile, amca ve kuzenleri de kapsayacak şekilde oldukça geniş bir yapıya sahipti. Aile üyeleri her türlü zorluk karşısında birbirinin yanında yer alıyordu ve birine karşı yapılan hakaret ve işlenen suç her birine yapılmış sayılıyordu. Aynı durum kan davaları ve çözümleri için de geçerliydi, tüm aile üyeleri sorumlu tutulurdu. Bir kadının kocası ile ailesi arasında bir kan davası çıkarsa, iki taraftan birini seçme özgürlüğü vardı. Böyle bir durum karşısında veya herhangi bir şikâyet nedeniyle iki tarafta boşanma hakkına sahipti ve yapması gereken tek şey şahitler huzurunda bunu beyan etmekti.[452]

Çocuklar genellikle evde yetiştirilirdi, ancak bazen bir çocuğun hayatının belli bir dönemini bir başka evde evlatlık olarak geçirmesi de oldukça yaygındı. Bu gelenek, yoksulluk nedeniyle çocuğa bakamamakla ilgili değildi. Daha çok iki aile arasında onurlu bağlar kurmak ve bu bağı güçlendirmekle ilgiliydi. Koruyucu aile kedi evladı gibi sahiplenir ve severdi. Çocukların eğitimi ise genellikle çiftçilik ve diğer zanaatlar üzerineydi. Ayrıca dövüşmeyi öğrenmek de eğitimin bir parçasıydı. Pagan dönemde

[449] Julian D. Richards, *a. g. e*., s. 139-140.
[450] Erkekler, özellikle zengin olanlar, çok sayıda cariye sahibi olabiliyordu.
[451] Gelin ve damat onuruna içilen içki, düğün kutlamalarını temsil eder.
[452] Jacqueline Simpson, *a. g. e*., s. 138-140.

resmi anlamda eğitim yoktu ve Hristiyanlık sonrası dahi manastırların sayısının azlığı nedeniyle oldukça sınırlıydı. Muhtemelen özel bir zanaata yetenekli olan çocuklar, kendi ailesinde böyle bir imkân yoksa başka bir eve bu zanaatı öğrenmeye gönderilirdi; hukuk, tarih ve şiir gibi bilgilerin öğretisi de aynı şekilde aktarılmış olmalıdır.[453]

Hristiyanlığın kabulüyle, Viking gelenek ve yaşamında muhtemelen önemli değişimler yaşanmış, bu durum yasalara da yansımıştır. Hem Britanya'nın hem de Danimarka'nın Kralı olan Cnut'un yönetimi altında pek çok Anglo-Saxon piskopos Danimarka'ya gelerek buralarda Hristiyanlık faaliyetlerinde bulunmuştur. Cnut'un, bu dönemde Danimarka'ya yüzlerce kilise inşa ettirdiği iddia edilmiştir. Danimarka'da Britanya etkisi altında Hristiyanlık güçlenmiştir. Norveç ve İsveç krallıklarında da aynı durum söz konusudur. Her ne kadar Hristiyanlık halka dayatılmış olsa da bugün İskandinav ülkelerinin Hristiyanlığı kabulünde en büyük etken Britanya olmuştur ve Hristiyanlığın kabulüyle "Viking Çağı" son bulmuştur.[454]

[453] Jacqueline Simpson, *a. g. e*., s. 142-143.
[454] Rudolf Simek, Vikingler, Çev. Mine Arıbal, Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 113-115.

SONUÇ

Tarih öncesi dönemlerden itibaren Britanya Adaları'nda yaşayan toplumların günümüze kadar ulaşan kültürel mirasları, bu toplumların kimliklerini, tarihini, inançlarını, değerlerini ve yaşam tarzlarını yansıtmaktadır. Arkeolojik çalışmalarla veya tesadüfen keşfedilen maddi kalıntılar üzerinde yer alan sanat üslupları ise ait oldukları toplumların imzası niteliğindedir. Kendilerine özgü sanat üsluplarıyla bu toplumlar tanımlanabilir, kültürel izleri ve etkileşimleri takip edilebilir. Britanya'da Keltlerin varlığı da bu şekilde kanıtlanmıştır. Klasik kaynaklarda, Keltlerin adanın yerli halkı mı yoksa sonradan gelip Britanya'nın yerli halkı olarak ifade edilen Britonlarla karışmış bir halk mı oldukları belirsiz olsa da Keltlere özgü La Tène sanatından izler taşıyan birçok buluntu, Keltlerin varlığının bir göstergesidir. Bu durum Britanya'nın Roma İmparatorluğu tarafından fethedilmesinden önce adada baskın kültür olduklarını göstermektedir. Antik Yunan ve Romalı yazarların uygarlıktan yoksun vahşiler olarak tanımladıkları Keltlerin sanatını incelediğimizde, ince işçilik gerektiren karmaşık desen ve motifleriyle estetik değeri yüksek tasarımları klasik kaynaklarda ifade edilenlerin aksine daha gelişmiş bir kültüre sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Daha sonra adaya özgü bir sanat haline dönüşen bu sanat üslubunun, incelenen dönem boyunca Britanya'ya yerleşmiş olan toplumların maddi kalıntıları üzerinde de tekrar ettiğini görmek mümkündür. Bu durum, incelemeyi hedeflediğimiz adada gelişen kültürlerin sürekliliği ve etkileşimleri hakkında temel sorularımıza önemli bir yanıt sunmaktadır.

Britanya'da Roma döneminin Roma Britanyası olarak adlandırılması şaşırtıcı değildir, çünkü bu dönemde Britanya, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti ve askeri bir üssü konumundadır. Roma İmparatorluğu Britanya'nın tamamına hiçbir zaman hâkim olamasa da kültürel açıdan neredeyse tüm adaya nüfuz etmiştir. Bu durum British Museum'da da açıkça kendini göstermektedir. Keltlere, Anglo-Saxonlara ve Vikinglere ait müzede sergilenen maddi kalıntılara kıyasla Roma dönemi maddi kalıntılarının sayısı oldukça fazladır. Bu maddi kalıntıların çoğu ithal olmakla birlikte, çalışmada daha çok Romano-British sanatı olarak adlandırılan Roma ve adaya özgü sanatın bir arada görülebileceği maddi kalıntılara odaklanılmıştır. Romano-British

sanatında ilk dikkat çeken unsur, kendi pagan inançlarının sembollerinin her iki toplum tarafından benimsenmiş olmasıdır. Her iki toplumun sanat üslupları birbirinden çok farklı olmasına rağmen zaman içerisinde bir arada görülmeye başlaması kültürel etkileşimin bir göstergesidir. Pagan inancı hem sanatta hem de kültürel olarak birleştirici bir rol üstlenmiştir. Ancak Romanizasyon süreci Britanya'nın güneyinde genel bir kabul görürken, kuzeyde büyük bir dirençle karşılanmıştır. Britanya'da önemli bir kültürel değişime yol açacak olan Hristiyanlık dini, ilk başta Roma İmparatorluğu'nda kabul görmemiş, büyük bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bu durum Britanya'ya da sirayet etmiştir ve Roma'nın Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesiyle, Hristiyanlık Britanya'da güç kazanarak yayılma imkânı bulmuştur. Roma'nın Britanya'dan çekilmesinin ardından, Roma kültürünün etkisi bir süre devam etmiş, ancak Anglo-Saxonların adaya gelişiyle kesintiye uğramıştır. Roma'nın daha sonra Britanya'ya yeniden nüfuz etmesi bu sefer askeri bir güçle değil, Hristiyan rahipler aracılığıyla olmuştur.

Germen kökenli Anglo-Saxonların Britanya'ya gelişini anlatan dönemin kaynakları, onları adaya büyük bir yıkım getiren putperestler olarak tasvir etmiştir. Roma Britanyası, bu dönemde kuzeyden ve Anglo-Saxonlardan gelen saldırılarla büyük ölçüde yıkıma uğramıştır ve bu durum arkeolojik verilerle de desteklenmiştir. Kaynak yetersizliği nedeniyle "karanlık dönem" (400-600) olarak adlandırdıkları bu dönemde, Anglo-Saxonlar hakkında önemli bilgiler pagan inancına göre düzenlenmiş olan soylu mezarlarından gelmiştir. Bu mezarlardan en ünlüsü ve en önemli buluntuların yer aldığı Sutton Hoo gemi mezarıdır ve bu mezar sayesinde Anglo-Saxon dünyasına dair önemli bilgiler elde edilmiştir. Anglo-Saxonlara ait yazılı kaynakların oluşumu, ancak Hristiyanlığın kabulü sonrası yazının yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur.

Anglo-Saxonların Hristiyanlığı kabulü birçok yönden önemli değişimlere yol açmıştır. İrlanda ve Roma'dan gelen misyonerlerin faaliyetleri sonucunda inşa edilen kiliseler ve manastırlar büyük önem kazanmış ve zamanla Britanya'da imtiyazlı bir konum elde ederek adaya nüfuz etmişlerdir. Britanya'nın kuzeyinde Hristiyanlık İrlanda Kilisesi altında şekillenirken, güneyinde ise daha çok Roma Kilisesi etkili olmuştur. Daha sonra Anglo-Saxonlar tarafından İngiliz Kilisesi'nin temelleri atılmış

ve kendi azizlerini üretmişlerdir. Ayrıca Hristiyan Avrupa ile bir bütünlük sağlanmıştır ve böylece siyasi ve ekonomik ilişkiler güçlenmiştir. Kiliseler ve manastırlarda alınan dini eğitimlerle okuma ve yazma oranları artmıştır ve buralarda yetişen misyonerler Britanya'nın en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Ancak, Anglo-Saxon toplumunun bir süre pagan geleneklerini devam ettirdiği ve bu geleneklerden bazılarının Hristiyanlık dinine entegre edildiği gözlemlenmiştir. Bu durum Anglo-Saxon sanatında da kendini göstermektedir.

Anglo-Saxonların din değiştirmesiyle meydana gelen kültürel dönüşüm, maddi kalıntılara ve üzerinde yer alan sanata da yansımıştır. Böylesine önemli bir kültürel değişimi keskin çizgilerle ayırt etmek oldukça güçtür. Yine de bu çalışmada Anglo-Saxon sanatı, pagan ve Hristiyanlık dönemi olarak iki başlık altında detaylı bir şekilde incelenerek yaşanan değişimler ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, stilize hayvan üslubu ve Kelt sanatında da görülen, tanrıları simgelediği düşünülen insan maskeleri belirgin bir şekilde pagan Anglo-Saxon sanatında yer alırken, Hristiyan Anglo-Saxon sanatına dini bağlamda yeni formlar ve ikonografi baskın bir şekilde ön plana çıkmıştır. Ayrıca, Hristiyan sanatı daha çok kiliseler ve manastırlar etrafında şekillenmiştir. Görkemli kabartmalı taş heykeller, anıt haçlar, freskler, el yazmaları gibi sanatlar gelişmiştir ve bu sanat eserleri üzerinde yer alan Hristiyan ikonografisi arasında pagan sanat üslubu izleri kendini kültürel bir çatışma veya bir sentez olarak göstermektedir. Anglo-Saxon maddi kalıntılarının çoğu, soylu mezarlarından elde edilen buluntularıdır. Bu mezar eşyaları, aynı zamanda Anglo-Saxonların siyasi ve sosyal yaşantısını yansıtırken, Hristiyanlığın gelişiyle maddi kalıntıların çoğunun dini bağlamda üretilen nesnelere dönüştüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca, zengin buluntular içeren pagan mezarları ortadan kalkmış ve kiliselerin çevresinde Hristiyan inancına göre sade bir şekilde gömütler yapılmaya başlanmıştır. Britanya'da siyasi olmasa da dini bir birlik sağlanmıştır.

Siyasi birlik, Vikinglerin Britanya'ya karşı düzenlediği saldırılar neticesinde sağlanmıştır ve bu dönem 7 krallıktan en önemlisi olan Wessex Krallığı yükselişe geçmiştir. Ancak, Anglo-Saxonlar önemli zaferler kazanmış olsalar da galip gelen taraf Vikingler olmuştur. Siyasi kontrolleri uzun ömürlü olmasa da esasen Britanya Vikingler tarafından 1016 yılında fethedilmiştir. Britanya tahtına geçen Cnut aynı

zamanda Danimarka kralı olarak iki ülkeyi birden yönetmiştir. Britanya'da birleştirici unsur olarak değerlendirilebilecek ve daha sonra etkilerinin İskandinav ülkelerine kadar yayılacağı en önemli olay Vikinglerin Hristiyanlığı kabul etmesidir. Viking Çağı'nda yağma, istila ve ticaret yoluyla çok geniş bir coğrafyaya yayılan Vikinglerin, Hristiyanlığı kabulünde Britanya etkin bir rol oynamıştır. Anglo-Saxonlarla ortak kökenlere sahip Vikinglerin sanat ve kültürü incelendiğinde, Hristiyanlık öncesi Anglo-Saxon sanatı ve kültürüyle büyük ölçüde benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Britanya'da Viking dönemi, British Museum'da yer alan maddi kalıntılar üzerinden değerlendirildiğinde, Vikinglerin din değiştirmesinin sanatta çok büyük bir karşılığı olmadığı görülmüştür. Ancak, günümüze kadar ulaşan ikonografik görkemli taş anıtlar ve haçlarda Hristiyanlık belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır.

British Museum'da, Viking dönemine ait maddi kalıntıların sayısı oldukça azdır. Bunun nedenleri arasında, Hristiyanlık öncesi Anglo-Saxon mezarları ile Viking mezarlarının benzerliğinden dolayı ayırt etmenin zorluğu ve Hristiyanlık sonrasında gömü biçiminin değişmesi, yani mezar eşyası olmadan sade bir şekilde defin işleminin yapılması gösterilebilir. Bu durum, Anglo-Saxon dönemi için de geçerlidir. Yapılacak olan yeni arkeolojik çalışmaların ışığında hem Vikingler hem de Anglo-Saxonlar hakkında cevapsız kalmış sorular aydınlanacaktır. Tüccar ve kâşif olarak adlandırılan Vikinglerin etkileşimde bulundukları toplumların izlerini maddi kalıntılar üzerinde görmek mümkündür. Vikingler, 8.-11. yüzyıl arası düzenledikleri akınlarla, kurdukları yerleşim alanları ve ticaret ağlarıyla Britanya Adaları'nın tarihinde ve kültüründe önemli bir rol oynamışlardır.

Antik Çağ'dan Norman fethine kadar olan süreçte Kelt, Roma, Anglo-Saxon ve Vikinglerin kültürel mirasları ve sanatları incelendiğinde, kültürel etkileşim ve sürekliliğin belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Britanya kültür tarihinin gelişimi ve değişimi açıkça görülmektedir. Britanya'nın tarih boyunca farklı dönemlerinde yaşanan kültürel değişimler ve etkileşimler, adanın zengin ve çok yönlü tarihini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

ACKERMAN, James S., *Palladio*, Penguin, Harmondsworth 1966.

AKIN, Soner, "A Short Retrospective Study upon 19th Century of British Museum: in Particular Smirke Brothers' Period to Asses the Architectural Change and the Relation with Artifacts" *International Journal of Research in Tourism and Hospitality (IJRTH)* Volume 1, Issue 1, June 2015, s.36-50.

ALCOCK, Joan P., *Life in Roman Britain*, Batsford, London 1996.

ALCOCK, Joan P., *A Brief History of Roman Britain*, Robinson, London 2011.

ARNOLD, C. J., *An Archaeology of the Early Anglo-Saxon Kingdoms*, Routledge, London 2005.

ASSER, *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources*, Çev. Simon Keynes and Michael Lapidge, Penguin, London 1983.

BACKHOUSE, Janet, *The Lindisfarne Gospel*, Phaidon, Oxford 1981.

BARNARD, Alan, *Simgesel Düşüncenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Doğan, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012.

BEDE, *A History of the English Church and People*, Çev. Leo Sherley Price, Penguin, Harmondsworth 1955.

BEDE, *The Ecclesiastical History of the English People*, Çev. Judith Mc Clure-Roger Collins, Oxford Universtiy Press, Oxford 1999.

Beowulf, Çev. Nazmi Ağıl, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013

BIRLEY, Anthony, *Life in Roman Britain*, Bastford, London 1977.

BLACK, Jeremy, İngiltere Tarihi, Çev. Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020.

BLAGG, Thomas F. C., "Social Organization", *A Companion to Roman Britain*, Ed. Peter A. Clayton, Dorset Press, London 1985, s. 36-69.

BLAIR, Peter Hunter, *Roman Britain and Early England 55 BC-AD 871*, Cardinal, London 1975.

BOATWRIGHT, Mary T.- GARGOLA, Daniel J. vd., *Romalıların Kısa Tarihi*, Çev. İrem Kısacık, Alfa Yayınları, İstanbul 2022.

BRAIDWOOD, Robert J., *Tarihöncesi İnsanları*, Çev. Bilgi Altınok, Arkeoloji Ve Sanat Yayınlan, İstanbul 2008.

BRISCOE, Diana, "Continuity in Cambridge Pot-stamp evidence for continuity from the fourth to fifth centuries AD", *Studies in Early Anglo-Saxon Art and Archaeology: Papers in Honour of Martin G. Welch*, Ed. Stuart Brookes, BAR Publishing, Oxford 2016, s. 7-14.

BURNS, William E. *A, Brief History of Great Britain*, Facts On File, New York 2010.

CAESAR, Gaius Julius, *Gallia Savaşı*, Çev. Furkan Akderin, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2006.

CAMPBELL, James Graham, *The Cuerdale Hoard*, The British Museum Press, London 2011.

CAMPBELL, James Graham, *Viking Art*, Thames and Hudson, London 2013.

CAMPBELL, James, "The End of Roman Britain", *The Anglo-Saxons*, Ed. James Campbell, Cornell University Press, Ithaca 1982, s. 8-20.

CANA, Proinsias Mac, *Celtic Mythology*, Hamlyn, London 1973.

CARROLL, Jayne, Stephen H. Harrison and Gareth Williams, *The Vikings in Britain and Ireland*, The British Museum Press, London 2014.

CARVER, Martin O. H., "Exploring Explaining Imagining Anglo-Saxon Archaeology 1998", *The Archaeology of Anglo-Saxon England*, Ed. Catherine E. Karkov, Garland Publishing, London 1999, s. 25-53.

CASEY, John, "Christianity in Roman Britain", *A Companion to Roman Britain*, Ed. Peter A. Clayton, Dorset Press, London 1985, s. 100-109.

CASH, Derek, *The British Museum (Access to Museum Culture: the British Museum from 1753 to 1836),* The Trustees of the British Museum, London 2002.

CAYGILL, Marjorie-DATE, Christopher, *Building The British Museum*, British Museum Press, London 1999.

CHAMPION, Sara, "Jewellery and Adornment", *The Celtic World*, Ed. Miranda J. Green, Routledge, London 1996, s. 376-411.

CLEARY, A.S. Esmonde, *The Ending of Roman Britain*, Routledge, London 2005.

COCCEIANUS, Cassius Dio, *Dio's annals of Rome Vol. V*, Çev. Herbert Baldwin Foster, Pafraets book company, New York 1906.

COLLINGWOOD R.G., WRİGHT, R. P., *The Roman Inscriptions of Britain*, Volume II. Ed. D. Frere, Margaret Roxan, and R. S. O. Tomlin, Clarendon Press, Oxsford 1965.

CRAWFORD, Sally, *Daily Life in Anglo-Saxon England*, Greenwood World Publishing, Oxford 2009.

CROOK, J. Mordaunt *The British Museum*, Praeger Publishers, New York Washington 1972.

CUNLIFFE, Barry, "Money and society in pre-Roman Britain", *Coinage and society in Britain and Gaul*, Ed. Barry Cunliffe, The Council for British Archaeology, London 1981, s. 29-40.

CUNLIFFE, Barry, *Britain Begins*, Oxford University Press, Oxford 2013.

CUNLIFFE, Barry, *The Ancient Celst*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford 2018.

ÇEÇEN, Anıl, *Kültür ve Politika*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996.

DE LA BEDOYERE, Guy, *Roman Britain a New History*, Thames and Hudson, London 2014.

DEMANDT, Alexander, *Keltler*, Çev. Arif Ünal, Runik Kitap, İstanbul 2021.

DOĞAN, M. Umut, "Sebasteion Planının Kentin Izgara Planına Uymamasının Nedenine Dair Bir Öneri", *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* C. 1, S. 2, 2017, s.19.

DOWNHAM, Clare, "Vikingler İngiltere'de", *Viking Dünyası*, Ed. Stefan Brink, Neil Price, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 431-441.

DUTHIE, Emily, "The British Museum: An Imperial Museum in a Post-Imperial World", *Public History Review*, Volume 18, 2011, s. 12-25.

EDMONDS, Mark, *Ancestral Geographies of the Neolithic*, Routledge, London 1999.

EKİCİ, Necdet, "Antik Yunan'dan Roma'ya Retorikten Propagandaya", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 5, S. 4, 2016, s. 149-174.

ELLIS, Peter Berresford, *Celtic Women*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids 1996.

ELLIS, Peter Berresford, *The Celts*, Constable & Robinson, London 1998.

EVANS, Angela Care, *The Sutton Hoo Ship Burial*, British Museum Publications, London 1986.

EVISON, Vera I., *Catalogue of Anglo-Saxon Glass in the British Museum*, British Museum Press, London 2008.

FERN, Chris, "Characterising the Objects", *The Staffordshire Hoard*, Ed. Chris Fern, Tania Dickinson, Society of Antiquaries, London 2019.

FERRIS, Iain, *Visions of the Roman North*, Archaeopress, Oxford 2021.

FREEMAN, Philip, "Greek And Roman Accounts Of The Ancıent Celts", *The Celts History Life and Culture*, Volume 1, ABC-CLIO LLC, California 2012, s. 396-397.

GILDAS, *The Ruin of Britain and other Works*, Çev. Michael Winterbottom, Phillimore, London 1978.

GREEN, Miranda Aldhouse, *Rethinking The Ancient Druids*, University of Wales Press, 2021.

GREEN, Miranda Aldhouse *Caesar's Druids*, Yale University Press, Newhaven 2010.

GROHSKOPF, Bernice, *The Treasure of Sutton Hoo*, Atheneum, New York 1970.

GÜVENÇ, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Yayınevi, İstanbul 1979.

HALL, Richard, "Anglo-Scandinavian urban development in the East Midlands", *Vikings and the Danelaw*, Ed. James Graham Campbell, Richard Hall, Judith Jesch and David N. Parsons, Oxbow Books, Oxford 2001, s. 143-157.

HARDING, Dennis W., *The Archaeology of Celtic Art*, Routledge, New York, 2007.

HARDING, Dennis W., *The Iron Age in Northern Britain*, Routledge, London and New York, 2017.

HARKE, Heinrich, "Display and Symbolism", *Early Anglo-Saxon Shields*, The Society of Antiquaries, London 1992, s. 55-61.

HARNEROW, Helena, *Excavations at Mucking Volume 2 The Anglo-Saxon settlement*, British Museum Press, London 1993.

HAYWOOD, John, *The Celts Bronze Age to New Age*, Routledge, London 2004.

HENIG, Martin, Religion *in Roman Britain*, Batsford, London 2005.

HENIG, Martin, *The Art of Roman Britain*, Batsford , London 2003.

HENRY OF HUNTİNGDON, *The chronicle of Henry of Huntingdon*, Çev. Thomas Forester, H. G. Bohn, London 1853.

HERODIAN, *In Two Volumes I: Books I-IV*, Çev. C. R. Whittaker, The Loeb Classical Library 454, Cambridge MA Harvard Universtiy Press, London 1969,

HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

HETZEL, Valerie, *Life in Saxon and Viking Britain*, Harrap, London 1982.

HIGHAM, Nicholas J.-RYAN, Martin J., *The Anglo-Saxon World*, Yale University Press, London 2013.

HINTON, David Alban, *Alfred Jewel and Other Late Anglo-Saxon Decorated Metalwork*, Ashmolean Museum, Oxford 2008.

HIRST, Sue- NIXON, Taryn, vd., *The Prittlewell Prince the Discovery of a Rich Anglo-Saxon Burial in Essex*, Museum of London Archaeology Service, London 2004,

HOBBS, Richard, *The Mildenhall Treasure: Late Roman Silver Plate from East Anglia*, British Museum, London 2016.

HODGKIN, R. H., *A History of the Anglo-Saxons,* Volume I, Oxford University Press, London 1959.

HODGKIN, R. H., *A History of the Anglo-Saxons*, Volume II, Oxford University Press, London 1967.

HOLMAN, Katherine, "Defining the Danelaw", *Vikings and the Danelaw*, Ed. James Graham Campbell, Richard Hall, Judith Jesch and David N. Parsons, Oxbow Books, Oxford 2001, 1-13.

HUTTON, Ronald, *Pagan Britain*, Yale University Press, New Haven 2013.

HUTTON, Ronald, *The Pagan Religions of the Ancient British Isles*, Blackwell Publisher, Oxford 1991.

IRELAND, Stanley, *Roman Britain*, Routledge, London 2008.

JACKSON, Ralph-BURLEİGH, Gilbert, *Dea Senuna: Treasure Cult and Ritual at Ashwell Hertfordshire*, The British Museum, London 2018.

JACKSON, Rupert, *The Roman Occupation of Britain*, Bloomsbury Academic, London 2021.

JENKINS, Simon, *İngiltere'nin Kısa Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

JESCH, Judith, *Women in the Viking Age*, The Boydell Press, Woodbridge 1991.

JESSUP, Ronald, *Anglo-Saxon Jewellery*, Faber and Faber, London 1950.

JOHNS, Catherine, *The Jewellery of Roman Britain*, Routledge, London 1996.

JUNG, Carl G., *İnsan ve Sembolleri*, Çev. Hatice Mukaddes İlgün, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2015.

KEARNEY, Hugh, Britanya Adaları Tarihi, Çev. Özgür Umut Hoşafçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2020.

KEMBLE, John M., *Horae Ferales*, Lovell Reeve, London 1863.

KENDRICK, T. D., *Anglo-Saxon Art to A.D. 900*, Routledge, London 2023.

KENT, John, "The origins of coinage in Britain", *Coinage and society in Britain and Gaul*, Ed. Barry Cunliffe, The Council for British Archaeology, London 1981, s. 40-43.

KERSHAW, Jane F., *Viking Identities Scandinavian Jewellery in England*, Oxford Universtiy Press, Oxford 2013.

KOCABIYIK, Orkun, *Britanya Kültür Tarihi*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2021.

KRUTA, Venceslas, *Keltler*, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara 2009.

KRUTA, Venceslas, *Celtic Art*, Phaidon Press, London 2015.

LAING, Lloyd-LAING, Jennifer, *Early English Art and Architecture*, Sutton Publishing, Gloucestershire 1996.

LAING, Jennifer, *Art and Society in Roman Britain*, Sutton Publishing, Gloucestershire 1997.

LANG, James, *Anglo-Saxon Sculpture*, Shire Publications, Oxford 1988.

LESTER, G. A., *The Anglo-Saxons How They Lived and Worked*, David & Charles, London 1976.

LEYSER, Henrietta, *Medieval Women a Social History of Women in England 450-1500*, St. Martin's Press, New York 1995.

LOYN, H.R., *The Governance of Anglo-Saxon England 500-1087*, Stanford University Press, California 1984.

LOYN, Henry, *The Vikings in Britain*, Blackwell, Oxford 1994, s. 21-24.

MARCELLINUS, Ammianus, *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul 2024.

MAYR, Henry, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, Pennsylvania State University Press, 1991.

MEATES, Geoffrey Wells, *Lullingstone Roman Villa*, HMSO, London 1984.

MERT, İbrahim Hakan, "Erken İmparatorluk Döneminde İmparator Kültü Anadolu İnancındaki Yeri ve Kent Mimarisine Yansıması", *Sanat ve İnanç 1*, Haz: Banu Mahir ve Halenur Katipoğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2004, s. 295-307.

MILLER, Thomas, *History of the Anglo-Saxons*, Bogue, London 1850.

MORGAN, Giles, *Short History of the Anglo-Saxons*, Oldcastle Books, Harpenden 2018.

MÜLAYİM, Selçuk, "Plastik Sanatlarda Anlatım Biçimleri ve Üslup" *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:3, 1984, s. 97-114.

MÜLAYİM, Selçuk, *Sanata Giriş*, 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994.

NENNIUS, *History of the Britons*, Çev. J.A. Giles, Kessinger Publishing, London 2010.

OAKESHOTT, Ewart, "Introduction to the Viking Sword", *Swords of the Viking Age*, Ed. Ian G. Peirce, The Boydell Press, Woodbridge 2002, s. 1-15.

OĞUZ, Esin Sultan, "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:28, Sayı:2, Aralık 2011, s.123-139.

OLIVER, Lisi, *The Beginnings of English Law*, University of Toronto Press, Toronto 2002.

ÖZCAN, Ayça, *Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi)), Ankara 2008.

PAGE, R. I., *Life İn Anglo-Saxon England*, Batsford, London 1972.

PAINTER, K. S., *The Water Newton Early Christian Silver*, British Museum Publications, London 1977.

PALGRAVE, Francis, *A History of the Anglo-Saxons*, Ward Lock, London 1832.

PAUSANIAS, *Pausanias Desciption of Greece*, Çev. W. H. S. Jones, William Heinemann Ltd., London 1918.

PEARCE, John-WORRELL, Sally, "Detecting Roman Britain: The Portable Antiquities Scheme and the Study of Provincial Material Culture", *Anales De Arqueologia Cordobesa,* Issue 25-26, 2014-2015, 19-48.

PEIRCE, Ian G. "Catalogue of Examples", *Swords of the Viking Age*, Ed. Ian G. Peirce, The Boydell Press, Woodbridge 2002, s. 25-145.

PETTS, David, "Christianity in Roman Britain", *The Oxford Handbook of Roman Britain*, Ed. Martin Millett Louise Revell ve Alison Moore, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 660-681.

PLINIUS, *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Epistulae 10. Kitap*, Çev. Çiğdem Dürüşken-Erendiz Özbayoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

POLLINGTON, Stephen, *Anglo-Saxon Burial Mounds*, Anglo-Saxon Books, Norfolk 2008.

PRICE, Bill, *Kelt Mitolojisi*, Çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2011.

PRYOR, Francis, *Britain B.C.*, Harper Collins Publishers, London 2003.

PYTHEAS, *Pytheas of Massalia*, Çev. Lionel Scott, Routledge, New York 2022.

QUENNELL, Marjorıe-QUENNELL, C. H. B., *Everyday Life in Roman and Anglo-Saxon Ti*mes, Batsford, London 1959.

RABİN, Andrew, *Crime and Punishment in Anglo-Saxon England*, Cambridge University Press, Cambridge 2020.

RICHARDS, Julian D., *Viking Age England*, The History Press, London 2010.

ROGER OF WENDOVER'S, Flowers *of History Vol. I*, Çev. J. A. Giles, Henry G. Bohn, London 1839

ROSS, Anne, *The Pagan Celts*, B. T. Batsford Ltd, London 1970.

SALMOND, S. D. F., *The Life of the Apostle Peter*, T. and T. Clark, Edinburg 1884.

SALWAY, Peter, *A History of Roman Britain*, Oxford University Press, Oxford and New York 1997.

SELLMAN, Roger Raymond, *Roman Britain*, Roy Publishers, New York 1963.

SHOTTER, David, *Roman Britain*, Routledge, London 2004.

SICULUS, Diodorus, *Diodorus of Sicily*, Twelve Vol. III. Books IV, Çev. C. H. Oldfather, William Heinemann Ltd., London 1939.

SIMPSON, Jacqueline, *Everyday Life in the Viking Age*, Dorset Press, New York 1987.

SİMEK, Rudolf, Vikingler, Çev. Mine Arıbal, Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 113-115.

SPEAKE, George, *Anglo-Saxon Anımal Art*, Clarendon Press, Oxford 1980.

SPENCER, Sunita, SHARON, Gahir, *Weapon*, DK, London 2006.

STEAD, Ian, *Celtic Art*, Harvard Universtiy Press, 1996.

STRABO, *The Geography of Strabo Vol. II*, Çev. Horace Leonard Jones, Harvard University Press, Cambridge 1923.

TACITUS, C., *Agricola'nın Hayatı veya Britanya Tarihi*, Çev. Hamit Dereli, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.

TACITUS, C., *Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

The Anglo-Saxon Cronicle, Çev. J. A. Giles, G. Bell and Sons Ltd., London 1924.

THOMAS, Charles, *Christianity in Roman Britain to AD 500*, Batsford, London 1981.

TOYNBEE, J. M. C., *Art in Britain under the Romans*, Clarendon Press, Oxford 1964.

TOYNBEE, J. M. C., *Art in Roman Britain*, Phaidon Press, London 1962.

TUNCER, Cihat, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişliği, *https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1255,ctuncerpdf*, (17.10.2023).

TÜRKER, Yavuz O., *Jül Sezar,* Anonim Yayıncılık, İstanbul 2010.

URGAN, Mina, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

VINCE, Alan, "Lincoln in the Viking Age", *Vikings and the Danelaw*, Ed. James Graham Campbell, Richard Hall, Judith Jesch and David N. Parsons, Oxbow Books, Oxford 2001, s. 157-181.

WEBSTER, Graham, "The Celtic Britons under Rome", *The Celtic World*, Ed. Miranda J. Green, Routledge , London 1996, s. 623-636.

WEBSTER, Graham, *Boudica*, Routledge, London 2004.

WEBSTER, Jane, "A Dirty Window on the Iron Age? Recent Developments in the Archaeology of Pre-Roman Celtic Religion", *Understanding Celtic Religion*, Ed. Katja Ritari and Alexandra Bergholm, University of Wales Press, 2015, s. 99-121.

WEBSTER, Leslie, *Anglo-Saxon Art*, The British Museum Press, London 2012.

WELLS, Calvin, *İnsan ve Dünyası*, Çev. Erzen Onur, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

WILLIAM OF MALMESBURY, *Chronicle of the Kings of England*, Çev. John Allen Giles, Global Grey, London 2021.

WILLIAMS, Gareth, *The Viking Ship*, British Museum Press, London 2014.

WILLIAMSON, Craig, *A Feast of Creatures Anglo-Saxon Riddle Songs*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011.

WILSON, David. M., *The Anglo-Saxons*, Frederick A. Praeger, New York 1960.

WILSON, David M.- JENSEN, Ole Klindt, *Viking Art*, Cornel University Press, New York 1966.

WILSON, David M., *Anglo-Saxon Art from the Seventh Century to the Norman Conquest*, The Overlook Press, Newyork 1984.

WODENING, Swain, *Path to the Gods Anglo-Saxon Paganism for Beginners*, Wodening Publishing, 2012.

WULFSTAN OF YORK, *The Political Writings of Archbishop Wulfstan of York*, Çev. Andrew Rabin, Manchester University Press, Manchester 2015,

YAŞAR, Şükran, "İngiliz Toprak ve İdare Hukukunda Earl'ün Konumu ve Gelişimi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, 2022, s.153, s. 150-160.

YORKE, Barbara, *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, Routledge, London 1990.

YOUNG, Jane, VİNCE, Alan, NAİLOR, Victoria, *A Corpus of Anglo-Saxon and Medieval Pottery from Lincoln*, Oxbow Books, Oxford 2005.

ZACZEK, Iain, *Chronicles of the Celts*, Sterling Publishing, New York 1997.

ZALUCKYJ, Sarah, *Mercia the Anglo-Saxon Kingdom of Central England*, Logaston Press, Woonton 2001.

ZOSİMUS, *Zosimus: Historia nova*, Çev. James J. Buchanan and Harold T. Davis, Trinity University Press, San Antonio 1967.

EKLER

Ek-1: Britanya'da Roma Dönemi (MÖ 43-MS 410)

Simeon Netçev, "İngiltere'deki Roma Yönetimi MÖ 43-MS 410" *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*. Son değiştirme tarihi 21 Haziran

2023https://www.worldhistory.org/image/17564/roman-rule-in-britain-c43---410-ce/.

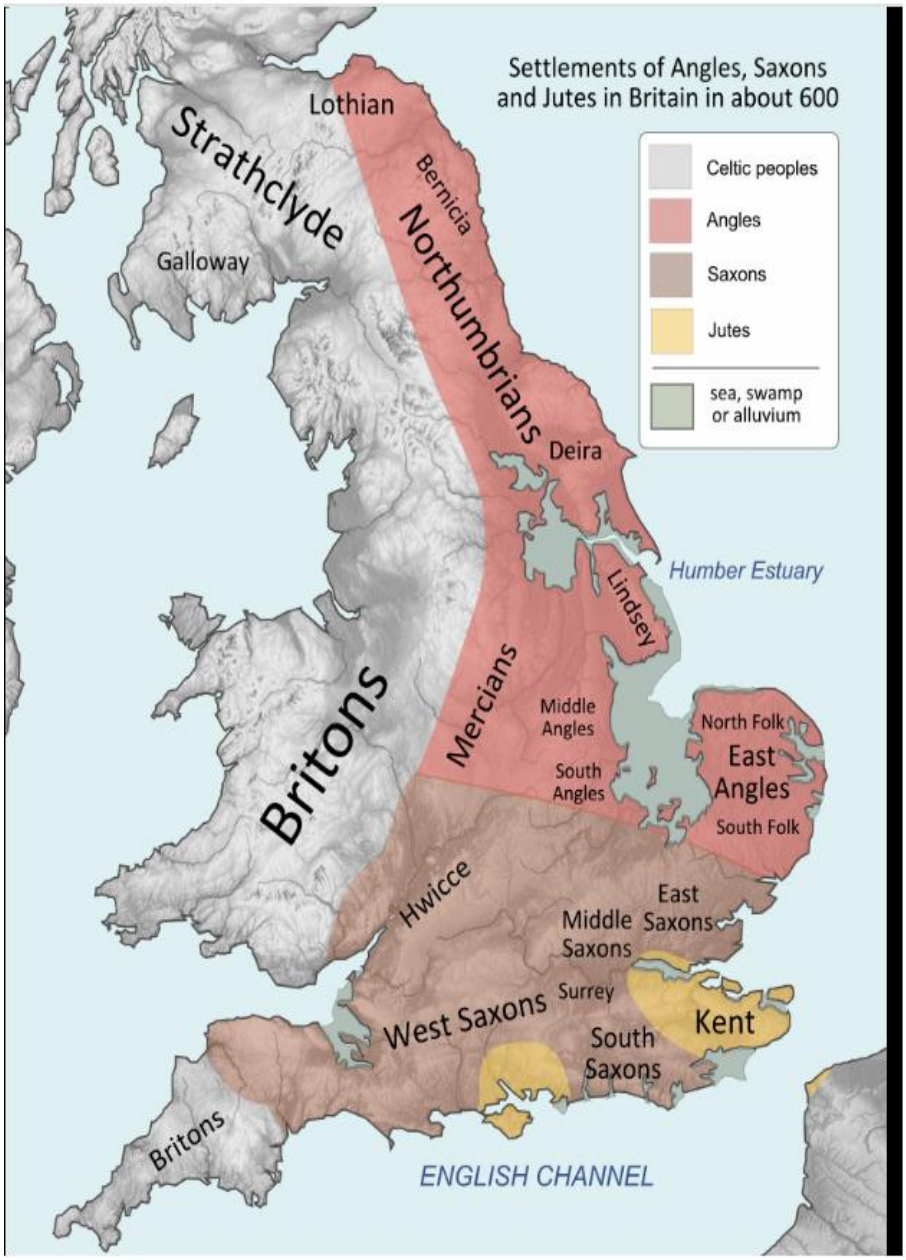

Ek-2: Britanya'da Anglo-Saxon yerleşimleri (MS 600).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Yedi_krall%C4%B1k

Map 2: English kingdoms *c*.850

Ek-3: Britanya 850 yılı yerleşim yeri.

Henrietta Leyser, *Medieval Women a Social History of Women in England 450-1500*, St. Martin's Press, New York 1995.

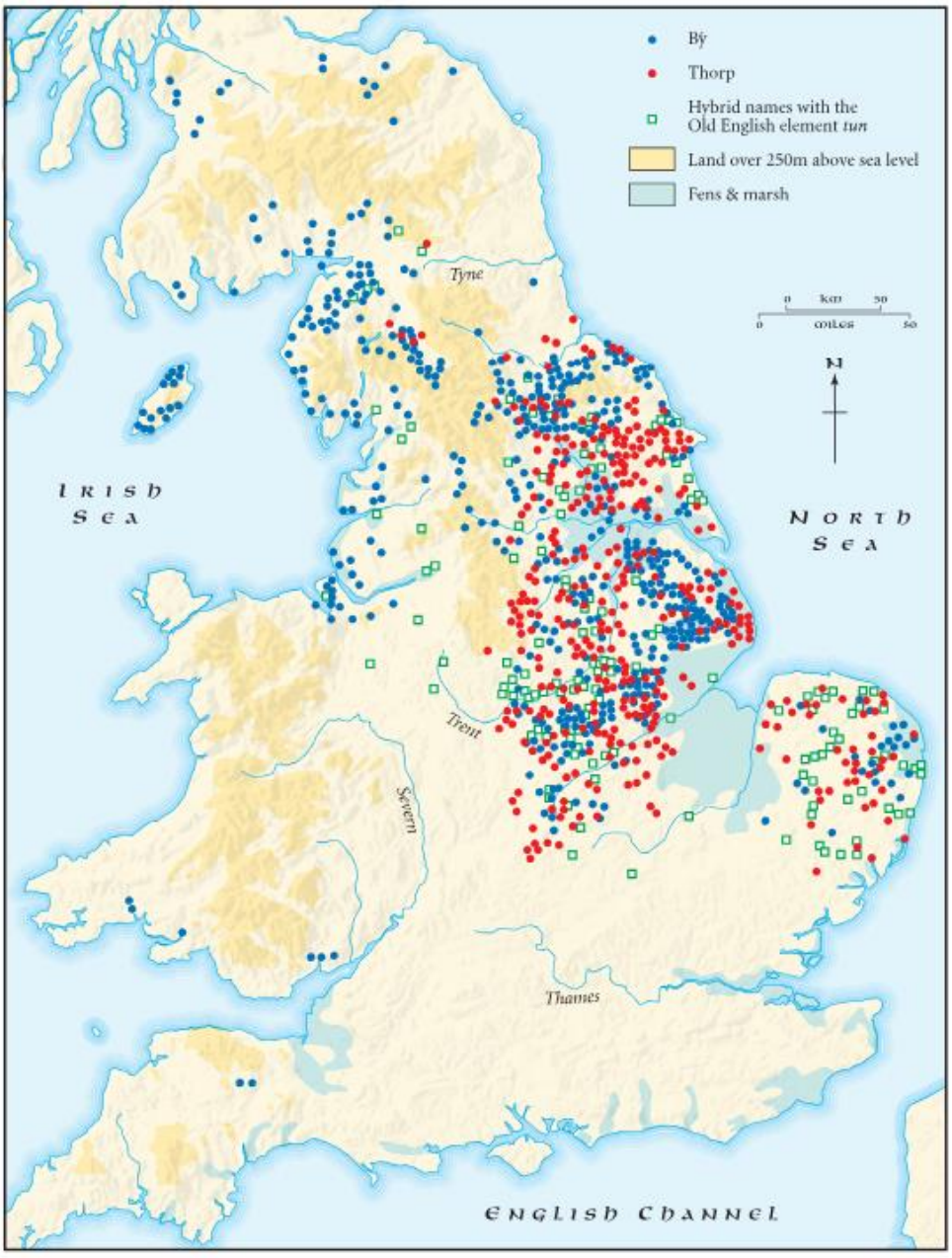

Ek-4: Britanya'da Viking kökenli yer adlarının dağılımı ve yerleşim alanları.

Nicholas J. Higham- Martin J. Ryan, *The Anglo-Saxon World*, Yale University Press, London 2013.